

NARODNA BIBLIOTEKA.

(41-42)
~~44-45~~

46-49

Z ognjem in mečem.

Zgodovinski roman.

Poljski spisal **H. Sienkiewicz.**

Poslovenil **Podravski.**

I. ZVEZEK.

T. Uršič

VII, B, 32.198, 9.

IN = 030003065

Predgovor prevoditeljev.

Evo Vam, dragi čitatelji, nam Slovencem že priljubljenega poljskega romanopisca, H. Sienkiewicza, zgodovinski roman „Z ognjem in mečem“ tudi v slovenskem jeziku! Kolikor je podpisanemu znano, je to že peti prevod, za kateri je slavni pisatelj z ozirom na „pobratimce“ dal pismo svoje dovoljenje.*) Daj Bog, da bi ta umotvor oveselil Slovence v prevôdu sè svojo lepoto tako, kakor je oveselil izvirnik poljsko občinstvo!

*)

Warszawa, 7. Stycznia 1887.

Szanowny panie! Wrocilem przed paru dniami z półrocznej podróży i oto przyczyna, dla której spoźniam się z odpowiedzią. Daje panu prawo przekładania na język słowiański wszystkich prac moich, które się panu wybrać podoba, bez żadnej z mojej strony pretensyi do jakiegokolwiek wynagrodzenia. Owszem przyjemnie mi będzie, jeśli w ten sposób będzie się mógł przysłużyć tyle dla mnie i dla nas wszystkich sympatycznym pobratymcom.

Zostaje z szacunkiem:

H. Sienkiewicz.

IV

Da bo pa ta zgodovinski roman, ki sicer izborno predstavlja dogodke in nazore tedanjega časa, lažje umljiv čitateljem, treba se je še ozreti poprej nekoliko v zgodovino poljske države. Zakaj se je vnela tako strašna in splošna vstaja kozaška proti poljskej ljudovladi ter narastla tako grozno, kakor ogromna povodenj? Mar res samo radi hrepenenja po maščevanji Hmelnickega? ali iz golega plemenskega sovraštva? Na to vprašanje odgovarja nam drugi zgodovinar:

Ko je po tridesetletnej vojski evropski zapad kar tonil v morju krvi ter so po velikih izdastvih, surovih napadih in obupnej branbi bogatenemške pokrajine postale prave arabske puščave; ko so tam, kakor poznej v Poljskej, „gorela mesta, vasi, cerkve, dvori, ter ljudje niso več govorili, marveč le še ječali, ali tulili kakor psi“; ko je svet naokrog gorel od požara ugonobljajočih vojsk; uživala je jedina Poljska blagi dar miru, in kakor varni svetilnik pri morju, gledala mirno na divjajoče in opustošujoče vojske. Nikdar se narod v Poljskej ni tako zavedal svoje sreče, in se čutil takó prost, mogočen, oblagrovan z vsem, kakor takrat. Mir

Polanovski sklenjen z Moskvo (1634. l.), premirje Štumsdorfsko z Švedi na 26 let (1635. l.) in ravno istega leta sklenjen mir s Turčijo, — vse to je odsevalo kaj mično iz prvih let vladarstva Vladislava IV. ter zavarovalo Poljsko vsaj za nekaj časa pred bojaznijo takšnih vojsk, kakoršnih je doživela ob času vladanja Zigmunta III. Torej so pač kot resnica mogle odmevati v spominu in čutju narodovem še ob večeru vladanja Vladislava ponosne besede Jurija Ossolinškega, ki jih je pred svetim Stolum papežu Urbanu VIII. povedal: „Kolikor narodov sploh prebiva na evropejskem severu, na prostoru od Karpat do Kaspiškega morja, od Severnega do Črnega morja, vsi ti se, o Sveti Oče, s poklonom Vladislava poklanjajo pred Teboj, ker vsi ti narodi pripadajo njegovemu Veličanstvu, bodisi po dedinskem pravu, bodisi zmagani z orožjem, in priznavajo ga za svojega gospodarja . . .“ Onih deset let vladanja Vladislava, do leta 1646, vladal je v Poljskej res pravi „pax Romana“, dasiravno ni manjkalo tudi v tem času vstaj kozaških in napadov tatarskih, katere vstaje pa sta 1635. l. Konecpoljski, a 1638. l. Konecpoljski in Višnjevecki zadušila. Vsekako pa je v državi,

splošno rečeno, vladal mir, a to zlasti v poslednjih letih, ko je pripravljaval kralj velik pohod na vshod.

Kralj Vladislav IV. smatral se je v svoji domišljiji, kakor je dal to po svojem poslancu, poznejšem kancelarju, javno razglasiti v Rimu, za pravega dediča Moskve in Švedske ter pozvanega, da zlomi moč Izlama in odpodi polumeseč iz evropskih mej. Vendar v méri, kakor je izgubljal nado, da bi pri bojnej sreči Švedske, združene s Francijo, zamogel si v tridesetletnej vojski pridobiti to, kar je smatral za svojo lastnino, prevzela ga je popolnoma misel na vojsko s Turčijo, v katerej bi on v slučaju premirja z Moskvo, stopil križarjem na čelo. Toda ker takrat Poljska vojske s Turčijo, a Turčija vojske s Poljsko, nikakor niste želeli, zato je sklenil kralj, ravnaoč se po tradiciji svojega očeta, prisiliti poljsko ljudovlado k vojski, češ, da jo je napadel sovražnik. V ta namen je takój po zmagoslavnej bitki s Tatarji pod Ohmatovem sklical posvetovanje senata ter izprovel sklep (26. febr. 1645. l.), naj bi se Tatarjem odslej ne dajali nikakšni darovi, da bi jih to, kot zaveznike Turčije, spodbudilo k novim napadom

na Poljsko, kar bi provzročilo, da se sproži v daljših posledicah zaželenja vojska Turčije s Poljsko. Ob enem začel se je kralj že takrat na svojo rokó pripravljati na njo. Zaukazal je zidati orožarnice v Krakovu, Levovu, Varšavi. Privabljal je zemljemerce in rokodelce izza meje ter kupičil bojno netivo.

V pomladi 1645. l. je izbruhnila pričakovana vojska Turčije z Benetkami in ogromno turško brodovje, dovožajoče močno vojsko za kopno in za na morje, začelo je oblegati otok Kreto, katerega so smatrali za trdnjavo in vrata Italije. Od druge strani pa je Islam-Gierajhan, ne dobivši od Poljske navadnih darov in izvedevši, da je kralj govoril na zboru ljudovlade proti njemu, poslal sultanu prošnjo, naj bi mu dovolil planiti v Poljsko z vsemi „ordami . . .“ Z novico o skorajšnjem napadu „orde“ dospel je ob enem v Varšavo beneški poslanec Tiepolo prosit pomoči. Želel je namreč, naj bi kralj, da razbije tarško moč, ukazal Kozakom odpluti na Črno morje ter požgati lesove na obrežju in vpepeliti galere, katere so tam tesali Turki.

Prišle so v Varšavo tudi nedvomljive novice, da sta oba „hospodarja“, valaški in moldavski,

italijanskih knezov, pripravljeno kozaštvo, poslanstva: moskovsko, tatarsko in obeh gospodarjev valaških, katera so med tem časom res dospela, skratka: vse to je spodbujalo kralja k delavnosti, a to toliko bolj, ker Turčija je bila razdrta z notranjimi nemiri — domačo vojsko. V njenih azijskih in evropskih pokrajinah pripravljala se je vstaja, podpihovana od Benečanov. Mogoče se je bilo torej nadejati, da s približanjem poljske vojske vsi kristijanje v Turčiji, vsi potlačeni narodi, zamené pritoževanja v radostni vzklik ter prihité v osvoboditeljeve roké. Kralj se je tudi nadejal, da papež in cesar, knezi italijanski in nemški, Francija, Španija in celo Švedska, podpro njegovo namero. Hotel je nakloniti Perzijo in Maroko k vojski s sultanom; računal je, da po pridobitvi Krima podá mu Moskva krepko pomoč . . . Z jedno besedo: hotel je dvigniti ves svet in na čelu kristjanskih vladarjev ugonobiti moč polumesca ter na njega razvalinah sezidati vshodno cesarstvo. (Kubala: Jerzy Ossolinski. Tom. II.)

Ta ideja bila je izrečno prepričanje poljskih kraljev od Štefana Batorija, a deloma že celo od Varnenčika, v tem smislu, da je naposled treba

zavojevati Moskvo in balkanski poluotok s Carigradom. Toda ni še zadosti imeti veliko nakano, čutiti njeno potrebo in zmožnost, da jo izvrši. Treba je poleg tega imeti še srečo ter znati nameri izvesti. Takšna naloga, kakoršno si je nakladala Poljska, bila je ob času Vladislava že stokrat težavnejša, nego poprej, ker med tem časom je Moskva, goječa ravno to idejo, vzrastla že v veliko moč. A poljski kralj tudi ni bil veleum; da, kar je še huje, pokvarivši si s samopašnim življenjem že v mladosti svoje zdravje, trpeč neprestane bolečine, še celo takrat, ko je bil doma, je le redko vstajal s postelje, a kadar je mogel vstati, vdal se je razveseljevanju, lovu in drugim zabavam, dokler so moči zadoščevale, ter živel razkošno in neprevidno, da ni bilo nikakšno čudo, da so njegovi veliki nameni, zakrivani s tajnostjo, bili le kot prazne sanje in da mu narod ni zaupal. Pa je tudi čudno počenjal pri tem, in sredstva, katerih se je posluževal, privedla so ravno k nasprotnim posledicam. Hotel je dvigniti ves národ k velikemu činu ter obrniti vse moči Poljske na vshod; ni se pa brigal za to, da bi si pridobil ljudstvo. ali vsaj národove voditelje za svoje nakane. Na njegovem dvoru

so bivali sami tujci — Italijani — tako, da je izmed domačinov poljskih jedini kancler užival največje njegovo zaupanje in hetman Konecpoljski, kateri znajoč za kraljeve namere, bil je sè svojo osebo porok, da se vse podjetje srečno izvrši. Toda tega je vzela smrt v najkritičnejšem trenutku!

Hetman je bil kraljev prijatelj ter imel velik vpljiv na plemstvo in stalno poveljništvo nad vojsko. Bil je velik bojevnik, čednosti njegove dičila je velika učenost in bistrroumje. Oni, ki so vedeli nekoliko za kraljeve namere ter se bali bolezni in smrti kraljeve, pričakovali so jedino od Konecpoljskega, da srečno izvrši to podjetje, mnogo pa je bilo takšnih, ki so z njegovo smrtjo napovedovali konec poljske države. In res, strah ni bil prazen, ker Kozaki so pretili z vstajo, po hetmanovej smrti pa je bil vsak daljši kraljevi korak le nova blodnja. Tako je, boječ se kosaške vstaje, poslal kralj nad Dneper najpoprej Hijeronima Radziejevskega, ki se je napotil k davnemu znancu, pisarju Barabašu, ter dal mu pismo, v katerem kralj zagotavlja Kozakom, da dobé nazaj svoje prejšne pravice. Barabaš je to naznanil nekaterim veljavnejšim Kozakom, zlasti svojemu kumu Bogdanu Hmelnickemu, že takrat

močno čislanemu med kozaštvom. Njega je toraj Radziejevski še posebno priporočal kralju.

Drugače bi ga bil priporočil Konecpoljski, če bi bil še živel, ker dobro je poznal čehrinskega stotnika Hmelnickega, o katerem je bilo znano, da je že od nekedaj imel zvezo s Tatarji. V dveh letih svoje sužnosti na Krimu naučil se je Bogdan tatarskega in turškega jezika in tamošnjih običajev tako dobro, da so ga lahko smatrali poznej med Tatarji za tajnega priznavalca Mohameda, ne pozabivši pri tem tudi latinščine iz kijevskih šol in jezuitskega kolegija v Jaroslavju. Torej, dokler je še živel, bal se je hetman najbolj Hmelnickega in čuteč, da se bliža smrt, rekel je svojim prijateljem, da bi „veliko mirnejše umrl, ako bi bil pred smrtjo zavaroval Ukrajino pred Hmelnickim“.

Izvestno drugače, nego Radziejevski, bil bi priporočil Konecpoljski kralju Hmelnickega, kateri je v pomladi l. 1646. z Barabašem Elijašenkom in Nestorenkom prišel v Varšavo, kjer so bili takoj po noči pozvani v kraljeve sobane na posvetovanje. Takrat je zahteval kralj, da bi Kozaki bili pripravljeni na sovražnika, katerega pa baje ni imenoval. Kozaki bi imeli žrtvo-

vati 50.000 mož, a dejali so: „Če kralj zaukaže, postavi se jih 100.000 na noge na njegov migljaj“. Za to pa je kralj obljubil, vrniti jim davne privilegije ter povzdigniti število registrovih do 20.000. Posvetovanja so se vršila v največji tajnosti, da baje celó Ossolinski ni znal za kraljeve obljube, dane takrat Kozakom. Za hetmana nove vojske je bil imenovan Barabaš; Bogdan Hmelnicki pa bi imel biti njegov tajnik in poveljnik na pohodu na morje. Za geslo te nove naprave sprejeli so načelniki kozaški iz kraljevih rok modri prapor z orlom na pol belim, na pol rdečim in hetmansko bulavo z vdelanimi turkisami. Na oboroženje čolnov sprejeli so 6000 tolarjev od beneških novcev in k vsem temu nekoliko kraljevih pisem, priznavajočih podelitev davne svobode. Te pisma je ukradel poznej po zvijači Barabašu Hmelnicki, zbežal z njimi na Sič, ter začel z njimi nekako v kraljevem imenu netiti vstajo proti gospodi in plemstvu. In tako je Hmelnicki, ki je prišel v Varšavo nemara samo z nado, da dobi nazaj zemljišče, ki ga mu je odyzel Čaplinski, vrnil se nazaj z visokim vojaškim dostojanstvom, ker imel je v nekem obziru popolno oblast nad narodom, da je smel nabirati

vojake. Sam kralj torej, dasiravno nezmožen še računati na to, da pride konečno res do vojske s Turčijo, da bo mogel po svojih mislih uporabiti kozaško moč, oborožil jih je za beneške novce ter vsled sumnične zveze s Tatarji, tleče iskre ustaje še bolj razpihal. Kralj je hotel imeti kozaško vojsko pod poveljništvom Kozakov samih pripravljeno; Hmelnicki pa je znal obračati to kraljevo voljo in podporo v svoj lastni prid in tako je naposled kozaška vojska, namesto v Turčijo, planila na poljske pokrajine ter že silovito razsajala, ne da bi se bil kralj, ali njegov kancler, za to dosti zmenil.

To kratko pojasnilo zdelo se mi je potrebno podati čitatelju, da bo lažje razumel razvoj romana, kateri sam nam podaje dovolj popolno sliko vse te bratomorne vojske. Največja vrednost romana „Z ognjem in mečem“ je poleg lepote umotvora njegova zgodovinska točnost. Vse, kar se opisuje v njem, je zgodovinski dokazano in bodisi, da je nekatero ime ali osoba izmišljena, predstavlja pak vsekako zvesto duh in običaje tedanjega časa. S kratka, to je za priprosti národ v romanu opisana zgodovina, katero čita z največjim zanimanjem celo priprost kmetič, kate-

remu bi sicer zgodovinski spisi kmalo presedali. Poezija, združena z zgodovinsko resnico, se pač ne stresa iz rokava, toda za tako nadarjenega pisatelja, kakor je H. Sienkiewicz, ni nič pretežavnega, o čemur se bodo prepričali spoštovani čitatelj sami.

Toda ne le zgodovinsko resnico in duh tedanjega časa je pogodil pisatelj, marveč skusil posnemati tudi takratni jezik, kar pa je močno obtežilo prevajanje. Težavno je bilo pogoditi v slovenščini do dobrega z latinskimi izreki prepleten staro-poljski jezik. Vendar pa se je storilo, kar je bilo mogoče, brez poškodbe lepote poljskega izvirnika. Tudi so se pridržali, kolikor mogoče, prvotni izrazi in naslovi, zlasti vojaških dostojanstev; naj se torej čitatelj ne čudi, ako čita: prapor namesto: četa, polk; namestnik, poročnik, namesto: lajtnant itd. Če bi torej komu eno ali drugo ne ugajalo, uganil bo lahko, kje ima iskati vzroka. Vsekako pa se podpisani nadja, da spoštovani čitatelji v tem obziru ne bodo preostri sodniki, spominjajoč se pregovora, da „črka mori, le duh je, ki oživlja“. V ta namen naj služi to delo v vedrilo pa tudi pouk Slovincem!

Podravski.

I.

Leto 1647. je bilo jako čudno. Razna znamenja na nebu in zemlji so naznanjala nekake nevihte in nenavadne dogodke.

Zgodovinarji omenjajo, da so prifrčale spomladi kobilice v neštevilnej množici iz Divjih Polj*) ter vničile setev in travo; to je bilo baje napoved tatarskih napadov. Poleti je bil velik solnčni mrk; kmalu na to se je prikazala repatica na nebu. V Varšavi so se prikazovale nad mestom mogile in ognjen križ v oblakih. Ljudje so se jeli pokoriti, postili se, delili miloščino, ker so trdili nekateri, da pride kuga v deželo ter ugonobi človeški rod. Naposled je prišla zima takó mila, da najstarejši ljudje niso pomnili take. V južnih pokrajinah vodé še niso zamrznile. Narasle od tajajočega se snega so se razlile iz strug ter poplavliale bregove. Čestokrat je deževalo. Stepe so se namočile in spremenile v veliko kalužo. Solnce je opoludne grelo takó močno, da so, čudo nad čudo! v vojvod-

*) Divja Polja so stepe pri reki Dnepru.

stvih Braclavskem in Divjih Poljih ozelenele stepe in planjave že v polovici grudna. Roji pošulih so jeli šumeti in hruščati; živina je mukala po ograjah. Ker se je takšen prevrat v prirodi dozdeval popolnoma nepravilen, so vsi v Rusiji, pričakovaje nenavadnih dogodbe, obračali svoje nepokojne misli in oči posebno k Divjim Poljem, od katerih je bolj, nego od kod drugod, mogla priti nevarnost.

Med tem pa se na Divjih Poljih ni godilo nič nenavadnega. Ni bilo tam drugih bojov in ravsov, nego ti, ki so se tam navadno vršili in o katerih so vedeli samo orli, jastrebi, vrani in druga zverjad po polji.

Dá, takšna so tudi bila ta Divja Polja. Poslednji sledovi naselniškega življenja so se končali na jugu takoj za Čehrinom, od strani Dnepra in Dnestra kmalu za Umanom. Dalje pak so bile proti izlivu in morju stepe in stepe, katere ste dve reki kakor roki oklepali. Na dneperskem ovinku, na Nižu, je vrelo za pragovi še kozaško življenje. Toda na Poljih samih nihče ni bival, in planjave po obrežju so bile prav take, kakor otoki sredi morja. Zemlja je pripadala po imenu Poljski (ljudovladi), a bila je puščava, na katerej je Poljska dovoljevala Tatarjem pasti črede, kar pak so često branili Kozaki. Torej so ti pašniki bili bojišča ob enem...

Koliko se je bilo tu bitek, koliko ljudi padlo, nihče bi ne seštel, nihče se ne spominjal.

Orli, jastrebi in vrani jedini so vedeli to; kdor je od daleč slišal šum kril in krokanje, kdor je ugledal ptičji ravs in kavs na enem prostoru, ta je lahko znal, da tam ležé trupla ali kosti nepokopane . . . Ljudje so se preganjali po travi kakor volkovi ali šakalji. Lovil je kdor in kar je hotel. Človek po pravici preganjan, skrival se je v divjej stepi. Črednik je čuval oborožen, vitezi so se tam klatili, tolovaj je iskal ropa, Kozak Tatarja, Tatar Kozaka. Primerilo se je, da so cele tolpe branile čredo pred tropami napadnikov. Stepe tu bile so puste in polne ob enem, tihe in grozne, mirne in polne prežunov, divje s svojimi divjimi polji, pa tudi divje zavoljo ropazelnih ljudi.

Časih pa je stepe napolnila velika vojna. Takrat so plavale po njej, enako valovom, brze čete Tatarjev, kozaški polki, pak prapori poljski ali valaški. V nočéh je razgetanje konj odgovarjalo tuljenju volkov; glas kotlov in medenih tromb je odmeval od Ovidskega jezera k morju, in na Črnej zemlji, na Kijevskem, rekel bi, nastala je povodenj ljudska. Mejo Poljske so čuvali od Kamenca do Dnepra gradovi in palanke.*) Kadar so imela ta krdela privreti, naznanjevale so to že naprej neštevilne trope ptic, ktere je plašil pohod Tatarjev, da so odletavale vedno dalje k severu. Toda Tatar, da se je le

*) Ostrog iz kolov, zabitih v zemljo.

prikazal iz Črnega lesa, ali preplaval Dnester od valaške strani, že je stal na stepi sočasno s temi pticami v južnih vojvodstvih.

Vsekako pa to zimo ptice niso letele z vriščem proti Poljski. Na stepi je bilo tiheje nego navadno . . .

Ob času, ko se začanja naša povest, je ravno solnce zahajalo in njegovi rdečkasti žarki so razsvetljevali pusto okolico. Na severnem koncu Divjih Polj, nad Omelničkom, tja do njegovega ustja, bi niti najbistrejše oko ne moglo ugledati žive duše, niti skoro nobenega gibanja čutiti na temnih, usahljih in uvenelih poljanah. Solnce je samo nekoliko še kukalo izza obzorja. Nebó se je jelo že temniti in za tem se je tudi na stepi vedno bolj temnilo. Na levem bregu, na ne visokem griču, podobnejšem grobu nego griču, so se svetili še ostanki zidanega gradú, ki ga je nekoč še Teodor Bučaski sezidal in katerega so potem napadi podrli. Od onih razvalin se je raztezala dolga senca. Ne daleč proč se je svetila voda široko razlitega Omelnička, kateri se na tem prostoru zavija k Dnepru. Toda zarja je vedno bolj bledela. S podnebja so se čuli samo kriki žerjavov, letečih k morju; sicer pa ni motil tišine glas.

Noč se je razprostrla nad pustinjo in ž njo nastala je tišina. V gradovih čuvajoči vitezi so si . . . takrat, da po noči vstajajo

na Divjih Poljih sence onih, ki so umrli nagle smrti v grehu. Tam opravljajo svoje plese, katerih jim niti križ niti cerkev ne ovira. Govorilo se je tudi, da óne sence jezdecev, tavajočih po pustinji, zastopajo ceste popotnikom, ječeč in proseč za znamenje svetega križa. Med njimi so se nahajali tudi vampirji, ki so se tuleč podili za ljudmi. Razsodno uhó je že od daleč razločilo vampirjevo tuljenje od volčjega. Vidévala se je takisto céla vojska senc, ki so se približevale k gradom, da so straže zagnale hrup. To je pomenjalo veliko vojsko. Če si srečal posamezne sence, tudi ni značilo nič dobrega, pa vendar še ni pristojalo prerokovati iz tega kaj hudega, zakaj tudi živ človek se je prikazal in zginil kakor senca pred popotniki ter ga radi tega lahko k duhovom prišteval.

Ko je torej napočila nad Omelničkom noč, ni bilo nikako čudo, da se je kmalu poleg zapuščenega gradu pojavil duh, ali človek. Mesec je prilezel izza Dnepra ter razsvetlil pustinjo in drugo okolico. V tem hipu so se prikazala nižje na stepi tudi nekaka druga ponočna bitja. Plavajoči oblaki so zakrivali vsaki hip lunino svetlobo. Tudi one prikazni so se zdaj zasvetile iz sence, zdaj znovič zginile v njej. Časih so zginile popolnoma in zdelo se je, da so se vtopile v senci. Bližajoč se k griču, na katerem je stal prvi jezdec, plazile so se tja tiho, previdno, polagoma, ustavljajoč se vsaki hip.

V njih gibanju je bilo nekaj sumljivega, kakor na vsej tej stepi, na videz takó mirnej. Veter je časih zapihal od Dnepra, ter zažvižgal žalostno z usahnelim bodičjem, katero se je treslo kakor prestrašeno. Naposled so se ona bitja skrila popolnoma ter zginila v senci razvalin. V bledeji lunini svitlobi se je videl samó oni jezdec, stoječ na griču.

Konečno je ta šum obudil njegovo pozornost. Približavši se na kraj griča, jel je pozorno gledati po stepi. V tem trenutku je veter jenjal pihati, šum je prenehal in nastala je popolna tišina.

Nakrat pa se je zaslišal grozen krik. Razni glasovi so zaječali presunljivo: „Haló! haló! Jezus Kriste! reši! ubij!“ Slišal se je strel samokresov; rudečkasta svetloba je razsvitljevala temo. Rezgetanje konj se je mešalo z ropotom orožja. Prikazali so se novi jezdec, kakor bi iz tal vzrastli. — S kratka, grozna burja je zatulila z vso silo po tiheji pustinji. Potem so se človeški kriki ponavljali še strašneje . . . Polagoma je zopet utihnilo vse, bitka je bila končana.

Brezdvomno je bil to jeden navadnih prizorov na Divjih Poljih.

Jezdec, so se zbrali na griču; nekateri so poskakali s konj in nekaj pazljivo opazovali.

Hipoma si čul v temi močan, veliven glas: „Hej! ogenj ukresajte in zapalite!“

Kmalu so se jele razsipati iskre, potem pa je bruhnil plamen iz suhljadi in smolenic, ktere so ti, ki so potovali čez Divja Polja, vedno nosili s seboj. Bakljo so vtaknili v zemljo in ognjena svetloba je razsvetila jasno nekoliko ljudi, sklonjenih nad nekim človekom, ki je nezavesten na tleh ležal.

Bili so to vojaki, oblečeni v rdečo dvorsko opravo. Na glavah so imeli volčje kučme. Jeden izmed njih, sedeč na iskrenem konju, bil je očitno njih poveljnik, skoči s konja, približal se je k onej na tleh ležečej postavi ter vprašal:

„Nu, stražnik, živi ali ne živi?“

„Živi, gospod namestnik, toda grgra, — komaj še diha.“

„Kdo je to?“

„Tatar ni, nekdo drug.“

„Nu, hvala Bogu!“

V tem si je namestnik ležečega moža pozornost ogledal.

„Kaj, ko bi bil to kaki hetman!“ rekel je.

„Tudi konja ima krasnega, da boljšega niti pri kanu ni dobiti“, odgovoril je stražnik. „Evo, tam ga drže“.

Poveljnik se je ozrl tje in obličje se mu je zjasnilo. Poleg drugih so držali tam vojaki res čilega konja, kateri je s pobešeno glavo klavrno zrl na svojega gospodarja.

„Toda konj, gospod namestnik, bode naš?“ vprašal je stražnik.

„Kaj, pasja vera, ti bi mar hotel vzeti kristjanu konja na stepi?“

„Vsaj je to naš plen!...“

Daljši razgovor je pretrgalo močnejše grgranje težko dihajočega moža.

„Vlijte mu nekoliko žganjice v usta“, rekel je gospod namestnik, „a pas mu razpnite?“

„Mar bomo tu prenočili?“

„Tako je. Razesedajte konje, ter zakurite!“

Vojaki so urno spolnili povelje. Jedni so začeli drgniti ter dramiti ležečega, drugi so skočili po smolenice, zopet drugi razgrinjali po tleh velblodove in medvedje kože, pripravljajé prenočišče.

Gospod namestnik, ne brigajoč se dalje za ranjenca, je odpel svoj pas ter legel na svoj plašč poleg ognjišča.

Bil je še jako mlad človek, suh, zagorel, pa lepe postave, prijetnega obraza z lepo upognjenim nosom. V očéh se mu je brala obilna domišljija in zdražljivost, vendar je obličje imelo spoštljiv izraz. Dosti goste brke in davno ne obrita brada so dajale njegovim letom možatost.

Med tem sta začela dva vojaka pripravljati večerjo. Položila sta na ogenj pripravljenega četert ovna, vzela raz konj nekoliko drapelj, ki so jih po dnevu naložili, nekoliko jerebic

in jedno antilopo, katero je jeden služabnikov jel iz kože devati. Suhljad je plamteče gorela, metajoč na stepo rdečo svetlobo. Ranjenec se je začel polagoma zavedati.

Gledal je nekaj časa po tujcih, opazovaje njih lica. Naposled je poskušal vstati. Vojak, ki se je poprej razgovarjal z namestnikom, dvignil ga je kviško, drugi mu je dal v roke palico, na katero se je vprl z vso močjo. Njegovo lice je bilo še rdeče, žile napete. Naposled je spravil iz sebe z dušljivim glasom prvo besedo:

„Vode!“

Podali so mu žganjice, katero je pil in pil, kar mu je očitvidno dobro teknilo, ker je odvzevši naposled steklenico od ust, spregovoril s čistejšim glasom:

„V čegavih rokah sem?“

Načelnik tabora je vstal ter se mu približal.

„V rokah teh, kateri so vas oteli.“

„Torej me niste vi vjeli na zadrgalnico?“

„Gospod, naše orožje je sablja, a ne motvoz. Krivico delate mojim dobrim vojakom s tem sumničenjem. Vjeli so vas nekaki razbojniki, podobni Tatarjem, katere, ako ste radovedni, morete videti, ker ležé tam pobiti kakor ovni.“

To rekši, pokazal je z rokó na nekoliko mrtvih trupel, ležečih spodaj pod gričem.

Tujec odvrne na to:

„Torej dovolite mi, da si odpočijem.“

Podali so mu konjsko sedlo, na katero se je vsedel in zamislil.

Bil je človek v najboljših letih, srednje rasti, širokih pleč in čvrste postave. Glavo je imel veliko, zasanelo, močno zagorelo, oči črne in nekoliko škilave, kakor je navada pri Tatarjih. Nad ozkimi ustnicami so mu visele tenke brkice, razširjajoče se še le na koncu v dvoje širokih penzljev. Njegovo resno obličje je javljalo pogum in ponos. Bilo je na njem nekaj mamljivega in odurnega: veljava hetmanska, združena s tatarsko zvitostjo, dobrosrčnost in divjost.

Odpočivši si nekoliko na sedlu, je vstal ter na začudenje navzočih šel si ogledati trupla, ne da bi se zahvalil.

„Čuden človek!“ zamomlja gospod namestnik.

Tujec si je pa med tem ogledoval lice slehernega, kimajoč z glavo, kakor človek, ki je vse uganil; potem pa se je vrnil počasi k namestniku, tipajoč se po boku in iskajoč nehoté pasú, za kateri je hotel položiti roki.

Mlademu namestniku ni bilo všeč to vedenje človeka, ki so ga ravnokar rešili zadrgalnice, zato reče zbadljivo:

„Rekel bi, ko vas vidim, da iščete svojih znancev med temi tolovaji, ali da molite celó „Očenaš“ za njihove duše.“

Tujec reče resnobno:

„Motite se, gospod, in ne motite; ne motite se, ker sem res iskal znancev, a motite se, ker niso tolovaji, marveč služabniki nekega plemiča, mojega soseda.“

„Brezdvomno torej ne pijete z ónim sosedom iz jednega vodnjaka?“

Nekak čuden smeh spreleti tujca.

„Tudi v tem se motite“, zamrmra skozi zobé.

Čez trenutek reče glasneje:

„Oprostite, gospod, da se vam nisem zahvalil, ker ste me obvarovali nagle smrti. Vaše junaštvo je popravilo mojo neprevidnost. Oddalžil sem se nekoliko od svojih ljudi; bodi torej tudi moja hvaležnost enaka vašej dobrej volji!“

Pri téh besedah je podal tujec namestniku svojo roko. Toda ponosni gospod namestnik ni se niti ganil z mesta, niti se požuril podati mu svoje roke naproti, marveč reče:

„Vedel bi rad najpoprej, če imam opraviti s plemičem; dasitudi ne dvomim o tem, vendar mi ne pristuje sprejemati brezimne zahvale.“

„Vidim, da mislite vitežki; prav imate. Moral bi se bil vam zahvaliti in povedati svoje ime. Imenujem se Zenobi Abdank, plemič iz vojvodstva kijevskega in polkovnik kozaškega prapora kneza Dominika Zaslavskega.“

„A jaz sem Skretuski, namestnik prapora oklopnikov kneza Jeremije Višnjevekega.“

„Slavnemu vojskovodji služite, gospod! Sprejmite torej sedaj mojo zahvalo in mojo rokó!“

Namestnik se ni obotavljal dalje. Vojaki oklopniki so sicer nekako prezirali vojake drugih praporov; toda gospod Skretuski je bil na stepi, na Divjih Poljih, kjer so te reči bile manj pomenljive. Sicer pa je imel opraviti s polkovnikom, o katerem se je prepričal na lastne oči, ko so vojaki prinesli gospodu Abdanku pas in sabljo, katero so mu poprej pri drgnjenju odpeli, ter mu podali ob enem tudi kratko bulavo,*) okrašeno iz dragoceno slonovo kostjo, kakoršne so nosili navadno kozaški polkovniki. Vrh tega je bila tudi obleka gospoda Zenobija Abdanka kaj draga; tudi njegova govorica je kazala bister razum.

Gospod namestnik ga povabi torej v svojo družbo.

Vonjava pečenega mesá se je jela ravnokar duhteti od ognjišča. Vojak je vzel meso iz žerjave ter ga podal namestniku na kositreni skledi. — Začeli so jesti. Ko so prinesli precejšnji kozji meh moldavskega vina, razvozlati so se vsem jeziki.

„Nu torej, na srečno vrnitev!“ napil je gospod Skretuski.

„Vi se torej vračate? odkod, prosim?“ vprašal je Abdank.

*) Vojvodovo žezlo.

„Od daleč, iz Krima“.

„A kaj ste počeli tam? Ste-li šli tja z odkupnino?“

„Ne, gospod polkovnik. Šel sem k samemu kanu“.

Abdank je nastavljal radovedno uho.

„Torej ste, prosim, šli v kaj lepo družčino ... A čemu pa ste šli h kanu?“

„S pismom kneza Jeremije“.

„Poslovali ste torej. A kaj je pisal svitli knez kanu?“

Namestnik je bistro pogledal tovariša.

„Gospod polkovnik“, rekel je, „zrli ste v oči tolovajem, ki so vas vjeli na motvoz — to je vaša reč; toda kaj je knez pisal kanu, to ni vaša, niti moja, marveč njiju obeh“.

„Čudil sem se pred kratkim“, odvrnil je brzo Abdank, „da si je svitli knez odbral tako mladega človeka za poslanca h kanu, toda po vašem odgovoru se več ne čudim, ker vidim, da ste mlad po letih, pa star po izkušnjah in razumu“.

Namestnik je hladno sprejel priliznene besede, zavihal si brke ter vprašal:

„A povejte mi vendar, kaj ste delali tu nad Omelničkom in kako ste prišli semkaj tako sami?“

„Nisem sam, le ljudje moji so mi zaostali na poti; namenjen sem v Kudak k gospodu

Grodzickemu, ki je tam v terdnjavi. Poslal me je gospod hetman V. z važnimi listinami.“

„A zakaj ne potujete po vodi, v čolnu?“

„Ukazano mi je bilo tako; ukaza prelomiti ne smem“.

„Čudno, da je gospod hetman dal takšen ukaz; saj ste na stepi prišli v take okoliščine, katerim bi se bili lahko izognili, ko bi potovali po vodi“.

„Gospod, stepe so sedaj mirne; jaz nisem samo od danes znan ž njimi. Toda to, kar me je danes doletelo, je zgolj človeška zloba in nevošljivost“.

„A kdo vam dela take ovire?“

„Predolgo bi bilo praviti to. Moj hudobni sosed, gospod namestnik, ki mi je vničil obstanek, pregnal me z domovja, umoril mi sina in — sami ste videli to — ta hoče tudi mene ugonobiti“.

„Kaj, mar ne nosite sablje pri boku?“

Na resnobnem obličju Abdankovem se je zalesketalo sovraštvo, oči so mu strastno zabliščale; rekel je počasno, toda odločno:

„Nosim jo in — kakor mi Bog pomaga — tudi drugih pomočkov ne bom iskal proti svojim vragom!“

Poročnik mu je hotel še nekaj povedati, toda med tem se je zaslišalo na stepi urno teptanje

konjskih kopit po razmoglej travi. Kmalu je tudi prihitel stražnik naznaniti, da se bližajo nekaki ljudje . . .

„To so gotovo moji“, dejal je Abdank. „Zaostali so za Tašmino, a jaz sem jim, ne nadjajoč se izdajstva, obljubil, tukaj počakati jih“.

Čez kratko je obkolila tolpa jezdecev v polukrogu ves grič. Pri svitu ognja so se pokazovale konjske glave s poluodprtimi gobci, težko sopeč vsled utrujenosti, a nad njimi sklonjene glave jezdecev, ki so bistro zrli v luč, zakrivajoč si oči z rokami.

„Hej, ljudje, kdo ste?“ vprašal je Abdank.

„Služabniki božji“, odgovorili so glasovi v temi.

„To so moji molojci!“ ponovil je Abdank, obrnivši se k namestniku. „Le bliže! le bliže!“

Nekateri so skočili s konj, ter se približali k ognju.

„Hiteli smo, hiteli, oče. Toda kaj se je zgodilo s teboj?“

„Zaskočili so me. Ta izdajica, Hvedko, je gotovo znal mesto, kjer se imamo sniti, pa je čakal tu z drugimi na-mé. Prehitel me je ter vjel me na zadržalnico“.

„Spasi Boh! spasi Boh! A kakšni ljudje so okolo tebe?“

To govoreč pogledali so grozno na gospoda Skretuskega in njegove tovariše.

„To so dobri tovariši, prijatelji!“ . . . rekel je Abdank. „Hvala Bogu! zdrav sem in živ. Lahko se napotimo takoj dalje“.

„Hvala Bogu! Mi smo pripravljeni“.

Novoprišlici so se začeli greti v dlani nad ognjem, ker je bila noč mrzla, če tudi jasna in mirna. Bilo jih je kakih štirideset krepko zraslih in dobro oboroženih ljudi. Niso bili podobni Kozakom, kakoršni so med vojaki. To se je dozdevalo kaj čudno gospodu Skretuskemu, zlasti še to, da jih je bilo le toliko. Vse to se je zdelo namestniku močno sumljivo. Ko bi bil hetman V. poslal Abdanka v Kudak, bil bi mu dal vendar telesno stražo vojakov in potem . . . Iz kakega razloga bi mu bil naročil ubrati pot iz Čehrina čez stepe, a ne po vodi? Konečno je mogla le zakasniti pot prevoznja čez reke, ki teko po Divjih Poljih k Dnepru. Videti je bilo res vse tako, kakor bi se hotel Abdank Kudaka ogniti . . .

V ostalem pa je tudi osoba gospoda Abdanka vzbujala v mladem namestniku čudenje. Opazil je, da Kozaki, ki so se obnašali svojim polkovnikom dosti zaupljivo, so odlikovali tega z nenavadno častjo, prav kakor nekakošnega hetmana. Mora biti mogočen vitez, mislil si je Skretuski. To pa mu je bilo tem čudnejše, ker je vendar poznal vso Ukrajino na tej in onej strani Dnepra, a vendar ni slišal doslej ničesar o preslavnem Abdanku.

Vrh tega je imelo lice tega možá nekaj posebnega, — nekako tajno moč, katera je tako odsevala z njega, kakor žar od plamena; nekako neupogljivo voljo, ki je kazala, da ta človek ne odjenja nikdar. Takošno voljo je imel knez Jeremija Višnjevecki; toda kar je bilo knezu prirojeno, lastno že rodu njegovemu, to je moglo vzbujati začudenje pri tujem možu, ki je zašel v nême stepe.

Dolgo je premišljeval gospod Skretuski. Prišlo mu je na misel, da je to nemara kak razbojnik, ki se je zatekel na Divja Polja, ali pa, da je podvodja kake večje roparske čete, kar pak nikakor ni bilo verjetno. Tudi oprava in jezik tega človeka sta kazala vse kaj drugega. Sploh torej ni vedel gospod namestnik, pri čem je. Sklenil pa je, da hoče biti previden.

Med tem je ukazal Abdank pripeljati konja.

„Gospod namestnik,“ rekel je poročniku, „kdor je na poti, temu je čas drag. Toda dovolite, da se vam še enkrat zahvalim za rešitev. Bog daj, da bi vam mogel povrniti!“

„Nisem vedel, koga sem rešil, torej tudi zahvale ne zaslužim!“

„Iz vas, gospod namestnik, govori skromnost, lastna vrlim možem. Vzemite v zahvalo ta-le prstan!“

Namestnik je osupnjen stopil za korak nazaj ter z ostrim pogledom zrl na gospoda Ab-

danka, kateri pa je, ne zmeneč se za to, govoril dalje po očetovsko resno in dostojno:

„Poglejte bolje ta prstan. Ne ponujam vam z njim navadne dragocenosti, marveč redko svetinjo. V mladih še letih, kot bisurmanski suženj, sem dobil ta prstan od romarja, vračujočega se iz svete dežele. V tem le očesu tukaj je zaprt prah iz groba Kristusovega . . . Grešno bi bilo braniti se takšnega daru, — ko bi ga dal tudi obsojenec. Mlad človek ste in vojak; a če še starost, ki je vendar bližje groba, ne vé, kaj vse jo še doletí pred smrtjo, kaj še-le mladost, ki ima pred seboj dolgo življenje ter mora pričakovati še večjo število vsakovrstnih naključeb in nezgod?! Ta prstan, verjemite mi, obvaruje vas nezgod ter vas varuje celó takrat, ko pride sodnji dan; — a ta dan — spominjajte se mojih besed — ta dan se že bliža čez Divja Polja.“

Nastala je za trenutek tišina; slišal si le plapolenje plamena in rezgetanje konj.

Iz daljne goščave je odmevalo zamolklo tuljenje volkov. Naglo ponovi Abdank še enkrat kakor sam sebi:

„Sodnji dan že ide čez Divja Polja in kadar pride, začudil se bo ves svet božji (zadyvytsja vsij svit božyj).“

Namestnik je skorej nehoté sprejel prstan; osupnile so ga besede tega čudnega človeka.

Abdank se zagleda v temno stepno daljavo . . . Polagoma pa se obrne in zasede konja. Njegovi molojci so že čakali nanj pri vznožju griča.

„Naprej! Naprej! Zdrav ostani, tovariš vojak“, rekel je namestniku. „Časi so sedaj taki, da brat bratu ne zaupa, torej tudi ne veš, koga si rešil, ker ti nisem povedal pravega imena“.

„Torej niste Abdank?“

„To je samó v mojem grbu . . .“

„A imé?“

„Bogdan Zenobi Hmelnicki.“

To rekši odjahal je z griča in za njim so udrli njegovi tovariši. Kmalu jih je zakrila megla in noč. Še-le ko so prejezdili že pol vrste (ruske milje), prinašal je veter glasove njihovih kozaške pesni:

„Oj vyzvoli Bože nas vsih bidnyh nevilnikiv,

Z tiažkoj nevoli (težke sužnosti),

Z viry bisurmanskoj, —

Na jasni zori,

Na tyhí vody,

U kraj veselyj,

U mir hreščenyj (svet krščanski).

Vysluhaj Bože u prosbah našyh,

U neščasnyh molytvah,

Nas bidnyh nevilnikiv (sužnjev)!“

Glasovi so polagoma tihnil, in se spojili z vetrom, šumečim po stepi.

II.

Druzega dné zarano je došel gospod Skretuski v Čehrin, kjer se je nastanil v hiši kneza Jeremije. Moral je ostati tukaj nekaj časa, da si odpočijejo ljudje in konji po dolgej poti. Vsi so bili močno utrujeni; potovati so morali po kopnem, a poleg tega po jako močvirnatem svetu, ker so Dneprovski pritoki povsod naraščali ter tako postajali nevarni, da noben bajdak ni smel iti na vodo. Ko si je bil Skretuski nekoliko počil, podal se je k gospodu Zacylihovskemu, bivšemu deželnemu komisarju, vrlemu vojaku, kateri — dasiravno ne službuječ pri knezu — je bil vendar zaupljiv njegov prijatelj. Namestnik je želel zvedeti od njega, če mar niso došle iz Ljubna kakšne naredbe. Toda knez ni naročil nič posebnega; le ukazal je, naj povedó Skretuskemu, če bo kanov odgovor dovoljen, naj ne hiti preveč na potovanje, da se konji in ljudje ne utrudijo. Vsa zadeva s kanom pa je bila ta: treba je bilo kaznovati nekoliko tatarskih podložnikov, kateri so svojevoljno napadali njegovo zadneprovsko deželo in katere je sam naposled izplačal dosti strogo. Kan je istinito dal dovoljen odgovor. Obljubil je poslati meseca aprila posebnega poslanca v ta kraj, da kaznuje neobdobjivce. Hoteč pa si vrh tega pridobiti nagrado, nost tako slavnega vojskovodje, kakoršen

je bil Jeremija Višnjevercki, poslal mu je po Skretuskem konja plemenite pasme in veliko soboljevo kapo. Gospod Skretuski je bil kaj vesel tega opomina, katerega mu je naročil knez gledé vrnitve iz Ljubna v Čehrin; bil mu je najboljši dokaz njegovega zaupanja in naklonjenosti. Všeč mu je bilo, da se je smel pomuditi v Čehrinu in da mu ni bilo treba hiteti. Nasprotno pa je bil stari Zacvilihovski močno vznemirjen s tem, kar se je godilo nekaj časa v Čehrinu . . .

Šla sta torej skupaj k Dopulu — Valahu, ki je imel v mestu gostilnico. Tukaj pa, dasi-ravno je bilo še zgodaj, našla sta mnogo plemičev; bil je v Čehrinu tržen dan in stajagoveje živine, ki se je imela odgnati v tabor kraljevih vojsk. Ob tej priliki se je zbrala v mestu velika množica ljudi. Plemiči so se zbirali običajno na trgu, v tako imenovanem „Zvonkovem kôtu“ pri Dopulu. Bili so tam tudi staroste Konecpoljskega, uradniki čehrinski, davkaprosti posestniki iz okolice, neodvisno plemstvo; dalje gospodarski uradniki, nekoliko kozaških starašin in nižjega plemstva, živečih tu na svojih dednih posestvih, ali na svojih pristavah (futorih).

Zasedli so klopi, stoječe poleg dolgih hrastovih miz in se glasno razgovarjali. Govorilo se je le o begu Hmelnickega; saj je bila ta novica najzanimivejša. Skretuski in Zacvilihovski

sta sedla skupaj v kôť in namestnik je jel poizvedovati, kakšen feniks je bil ta Hmelnicki, da vsi govoré o njem.

„Ne veste li še tega?“ odgovoril je stari vojak Zacvilihovski. „To je pisar zaporžske vojske, dedič Subotova in — moj kum,“ dodal je bolj tiho. Poznava se dobro. Bila sva skupaj v raznih bitkah, v katerih se je vedno odlikoval, vzlasti pod Cecoro. V vojski takó izvedenega vojaka nemara v vsej Poljskej ne najdete. To se sicer glasno ne govori, toda kar je res, je res, on je hetmanska glava. Človek močnih rok in velikega razuma, zato ga tudi vse kozaštvo rajše sluša nego svoje koševe*) in atamane. Z eno besedo človek, kateremu ne manjka dobrih lastnosti, ki pa je ob enem ošaben, in če se ga polasti sovraštvo — more biti tudi strašan“.

„Kaj se mu je pripetilo, da je pobegnil iz Čehrina?“

„S starosto Čaplinskim sta si prišla navskriž, toda to je bila le malenkost. Saj ni nič nenavadnega, če se spré plemič s plemičem. Takšnih slučajev je dosti. Govori pa se poleg tega, da je zapeljal starostovo ženo; starosta mu je prevzel bajé njegovo poprejšnjo ljubico, se ž njo oženil; zato mu jo je ta sedaj pregovoril, kar je sevéda lahko mogoče, ker je ženska nestanovitna. Toda vse to je le na

*) Koševi = vojaški poveljnik.

videz, v resnici pa se s tem prikrivajo druge stvari. V Čerkasih prebiva stari Barabaš, kosaški polkovnik, naš prijatelj. Ta je hranil ne-kakšne privilegije in kraljeva pisma, o katerih se govori, da so namerjala naščuvati Kozake k vstaji proti plemstvu. Toda ker je on dober, zares ljudomil človek, hranil je te listine zá-se in jih ni razglasil. Naenkrat pa je pozval Hmelnicki Barabaša k sebi v goste in med tem, ko je ta bival pri njem v Čehrinu, poslal je on na njegovo pristavo svoje ljudi, ki so mu te listine v pričo njegove žene pobrali in sedaj je on — Hmelnicki — popihal ž njimi. Od tod sedaj ta strah, da nastane kakšna vstaja; ponavljam, da je to strašen človek, tudi je zginil, da se ne vé kam“.

„Oj ta lisjak!“ reče na to Skretuski. „Kako me je prekanil“. Predstavil se mi je, da je kosaški polkovnik kneza D. Zaslavskega. Tako sem torej nanj naletel nocojšno noč na stepi — njega sem tedaj rešil — zadrgalnice!“

Zacvilihovski se je prijel pri téh besedah za glavo.

„Za Boga, kaj pravite? To ni mogoče.“

„Mogoče, da mogoče. Ravno takô je bilo. Predstavil se mi je za polkovnika D. Zaslavskega ter rekel, da ga je poslal hetman Velikopoljski v Kudak k gospodu Grodzickemu. Jaz že takrat nisem nekaj verjel, ker ni potoval po vodi, marveč klatil se po stepi“.

„Oh! Ta človek je zvit kakor Ulisej. A kje sta prišla skupaj?“

„Nad Omelničkom, na desnem dneprovskem bregu. Brž ko ne jo je mahnil na Sič“.

„A hotel se je izogniti Kudaka. Sedaj razumem. A je li imel mnogo ljudi pri sebi?“

„Okolo štirideset. Toda ti so prišli pozneje. Ako bi ne bilo mojih, zadavili bi ga bili starostovi služabniki.“

„Čakajte, gospod! To je važna stvar. Starostovi služabniki, pravite?“

„Tako je sam rekel.“

„Odkod je starosta mogel zvedeti, kje naj ga išče, ker smo tu v mestu že skoro vsi ob pamet, ne znajoč, kam je zginil?“

„Tega ne vém. Nemara se je pa Hmelnicki zlagal ter navadne tolovaje starostove služabnike imenoval, da bi toliko bolj mogel povdarjati prizadeto mu krivico.“

„To ni mogoče. Toda vsekako je čudna ta stvar. A veste li, da je hetman zapovedal vjeti Hmelnickega ter ga v ječi pridržati?“

Namestnik ni vtegnil odgovoriti, ker v tem hipu je prišel v sobo s silnim ropotom nek plemič. Loputnil je z vratmi enkrat, dvakrat, ter ozrši se ošabno po navzočih, zaklical:

„Klanjam se Vam, gospôda!“

Bil je to človek štiridesetih let, srednje velikosti, zagorelega lica, kateremu so doda-

jale dokaj zarjavelosti njegove oči, ki so mu molele iz pod čela kakor dve slivi. S kratka, človek jako vihrast in nagle jeze.

„Klanjam se vam, gospôda!“ ponovil je glasneje in burneje, ker mu hipoma niso odzdravili.

„Hvala! Hvala!“ odzvali so na to glasovi.

Bil je to gospod Čaplinski, podstarosta čehrinski, zaupni in vdani služabnik mladega gospoda praporščka Konecpoljskega.

V Čehrinu ni bil priljubljen, ker je bil prepirljivec in razsajalec prve vrste; ker pa je imel močnega zavetnika ter bil sam krepkih rok, je še ta ali óni politikoval ž njim.

Le jedinega Zacvilihovskega je spoštoval, kakor vsi drugi radi njegove značajnosti in junaštva. Zagledavši ga torej sedaj, se mu je takoj približal, priklonil se ošabno Skretuskemu ter sedel k njima za svojim vrčem medice.

„Gospod starosta,“ vprašal je Zacvilihovski, „veste-li, kaj je s Hmelnickim?“

„Visí, gospod praporšček — visí, kakor gotovo sem jaz Čaplinski. Če pa ne visí še doslej, pa bode visel! Sedaj ko je hetman izdál zanj znano vam povelje, sedaj ga vendar dobim enkrat v svojo pest.“

To rekši vdaril je s pestjo ob mizo, da se je kar pijača razlivala iz odskočivših steklenic.

„Da, da! — ali ne razlivajte nam pijače!“ rekel je gospod Skretuski.

A Zacvilihovski odvrne: „Če ga boste le dobili kedaj? Vsaj je vendar zbežal in nihče ne vé, kje je . . .“

„Nihče ne vé? Jaz vé — kakor gotovo sem Čaplinski, gospod praporšček! Vsaj poznate Hvedka. Ta Hvedko služi njemu, pa ob enem služi tudi meni. On bo Judež Hmelnickemu. Ta zna več, kakor hruške peči. Hvedko se je dogovoril z Hmelnickovimi molojci. Prebrisan človek je. On vé za vsak njegov korak. On se je zaklel; pripeljati mi ga živega ali mrtvega zato je tudi odšel na stepe nekoliko pred Hmelnickim — znajoč, kje ga ima čakati. Pravi vražji človek je!“

Pri teh besedah je znovič udaril ob mizo.

„Ne razlivajte nam, gospod, pijače!“ ponovil je dosti resnobnejše gospod Skretuski, kateri je čutil takój pri prvem snidenju s Čaplinskim nekako mržnjo do njega.

Plemič je zardel, nabuljene oči so mu zaiskrele, ker si je brž ko ne domišljeval, da mu hoče dati Skretuski priložnost k prepiru. Toda opazivši na njem barvo višnjeveških, ostrmel je nekoliko; dasiravno je gospod praporšček Konecpoljski imel takrat s knezom prepir, bil je Čehrin Ljubnu vendar preblizo . . . Vedel je dobro, da bi bilo nevarno, če ne bi spoštoval knežje barve! A knez pa si je tudi izbiral

najrajše takšnih ljudi, ki so dvakrat poprej premislili, predno so razlili nad kom svojo jezo. —

„Hvedko se je torej zaklel, da vam pripelje Hmelnickega?“ vprašal je na to Zacvilihovski.

„Da, Hvedko. Pa ga tudi pripelje, kakor gotovo sem Čaplinski!“

„Ali jaz vam povem, da ga ne pripelje. Hmelnicki je zanjki ušel ter pobegnil na Sič. O vsem je treba še danes sporočiti gospodu Krakovskemu. S Hmelnickim se ni šaliti. Kratko rečeno, on ima več pameti, močnejšo roko in večjo srečo od vas, ki se vzbujate po nepotrebnem. Hmelnicki je odšel zanjkam, rečem vam, in ako ne verjamete, pa naj vam pové ta naš mladenič, ki ga je včeraj na stepi zdravega videl.“

„Ni mogoče! Ni mogoče!“ vreščal je Čaplinski, puleč si brado.

„Da, resnica je to. A še več!“ dodal je Zacvilihovski. „Ta naš mladenič ga je rešil iz rok vaših služabnikov ter jih pobil, česar pa on ni kriv, ker se ravnokar vrača iz Krima ter za hetmanov ukaz niti vedel ni. Videč pa človeka po tolovajih napadenega, kakor je sodil, pritekel mu je na pomoč. Opozarjam vas torej še pravočasno na to rešitev Hmelnickega, ker morate biti pripravljeni na to, da vas obišče s svojimi Zaporžci na vašem zemljišču, kar vam

gotovo ne bo preveč ljubo. Prezgodaj se torej ponašate ž njim. Zlodej vzemi vse vkup!“

Tudi Zacvilihovski ni čislal Čaplinskega.

Čaplinski je poskočil pri téh besedah in čudo, da ni omedlel jeze. Obličje se mu je krčevito podaljšalo in oči so mu lezele vedno bolj na vrh. Tako stoječ pred Skretuskim, izbruhal je iz sebe pretrgane izraze:

„Kako? Vi ste to . . . vkljub hetmanskemu povelju?! . . . Jaz vas . . . Jaz vas . . .“

Toda gospod Skretuski ni niti vstal s sežeža, marveč podprši se ob laket, gleda Čaplinskega. Bil je res čuden videti v tem trenutku.

„Čemu se zaganjate v mé kakor tresilka v pasji rep?“ vprašal je.

„Jaz vas v mesto s seboj . . . Vi vkljub hetmanskemu povelju . . . Jaz vas s Kozaki . . .“

Gospod Čaplinski je kričal, da so vsi vtihnili v sobi. Gostje so se obračali na to stran, od koder je dohajal trušč. Čaplinski, kakor smo že povedali, iskal je vedno prepira. To ga je silila njegova vroča kri. Le temu so se čudili, da se prepira, ko ga sliši Zacvilihovski, katerega se je jako bal, — in z vojakom, ki je imel v znamenje barvo višnjeveckih.

„Umolknite vendar!“ oglasil se je stari praporšček. „Ta mladenič je tukaj z menoj!“

„Toda jaz vas! . . . jaz vas! . . . Z menoj v grad . . . V temnico!“ vpil je dalje Čaplinski, ne maraje že za nikogar.

Sedaj se je dvignil tudi Skretuski; ni izvlekel sablje iz nožnice — marveč prijel jo, kakor je imel obešeno nizko na jarmenu, z nožnico vred, dvignil jo kvišku, da je njeni držaj prišel pod nos Čaplinskemu.

„Povohajte no, če vam je ljubo!“ reče porogljivo.

„Za Bogá! . . . To je knezev poslanec v službi! . . .“ zakričal je Čaplinski, zapazivši križec na držaju in že je hotel poseči po svoji sablji, vendar jo ni vtegnil izvleči.

Mladi namestnik ga je obrnil z jedno roko proti vratom, z drugo pa ga je pograbil za vrat, dvignil ga kvišku kakor čvrčka in hiteč ž njim med klopmi k vratom, klical:

„Gospodje bratje! prostor za tega rogača, da nas ne pobode!“

S temi besedami se je približal s Čaplinskim k vratom, butnil ž njim ob nje, da so se odprla ter telebnil podstarosto na ulico.

Na to je zopet mirno sedel na svoje mesto poleg Zacvilihovskega.

V izbi je vse utihnilo. Moč gospoda Skretuskiga je bila vseč vsemu zbranemu plemstvu. Še-le čez nekaj časa je nastal splošen smeh po sobi.

„Živili Višnjevci!“ klicali so skoro vsi.

„Omedlel je, omedlel, kri mu teče iz ust“, kričali so drugi, ki so pogledali skozi vrata, radovedni, kaj dela Čaplinski. „Vsaj ga njegovi služabniki poberó!“

Le mala peščica podstarostovih prijateljev je molčala ter mračno pogledovala na namestnika, ker jim je manjkalo poguma, da bi se potegnili zanj. —

„Da povem resnico, v peto se zaganja ta lovski pes“, rekel je Zacvilihovski.

„Kužej je, ne lovski pes“, rekel je debeli plemič, ki je imel na enem očesu mreno in na čelu luknjo za tolar veliko, skozi katero je bila videti gola kost. „Kužej je, ne lovski pes. Dovolite,“ je nadaljeval, obrnivši se k Skretuskemu, „da se vam predstavim ter ponudim svojo službo. Sem Zagloba, z grbom Čelo, kar more vsak spoznati po tej luknji, katero mi je naredila v čelo razbojniška krogla, ko sem šel kot grešni mladenič na božjo pot v sveto deželo“.

„Mirujte vendar!“ rekel je na to Zacvilihovski. „Vsaj ste svoje dni pripovedovali, da so vas v Radomiji s kupico tako razbili.“

„Ne, ne! roparjeva krogla je bila, kakor gotovo sem živ. V Radomiji je bilo vse kaj drugega.“

„Mogoče, da ste potovali v sveto deželo, toda gotovo je, da tam niste bili“.

„Nisem bil. ker sem že v Galati dosegel mučeniški venec; če lažem, naj bom ničvredni pes, a ne plemič!“

„Pa tudi žlobudrate in žlobudrate!“

„Da, gospod namestnik. premedenec sem, da mu ni para. Zato se vam priporočam, gospod!“

Med tem so prihajali tudi drugi, da bi se seznanili z gospodom Skretuskim in mu skazali svojo naklonjenost. Skoro nihče ni spoštoval Čaplinskega, pač pa so se veselili, da ga je doletela taka nezgoda.

Bilo je res čudno, vendar resnično, da je bilo naklonjeno Hmelnickemu skoro vse plemstvo v okolici čehrinskeje, kakor tudi ostali lastniki privilegijev in zemljišč. Da, celó služabniki Konecpoljskega, dobro znajoč njegov prepir s Čaplinskim, bili so zanj. Hmelnicki je slovel kot večš vojak, ki si je v raznih vojskah pridobil mnogo zaslug. Znano je tudi bilo, da je celó kralj iskal njegovega prijateljstva ter visoko cenil njegove nasvete. Ves prepir Čaplinskega s Hmelnickim so smatrali kakor navadno nasprotje med dvema plemičema, kakoršnih je tu bilo na tisoče, vzlasti na ruskeje zemlji. Njih sočutja so bila na strani tistega, ki si je znal pridobiti več priznanja in naklonjenosti, ker niso slutili, da bodo iz tega nastali tako žalostni nasledki. Še-le pozneje so začeli sovražiti Hmelnickega in to plemstvo kakor duhovščina obojih veroizpovedanj.

Prihajali so k gospodu Skretuskemu s kupicami, govoreč:

„Pijte, gospod brate! Spraznite z menoj kupico! Živili Višnjeveški! Takó mlad, a že knežji poročnik! Živijo knez Jeremija, hetman vseh hetmanov! — S knezom Jeremijo pojdemo, če treba na kraj sveta! Na Turke in na Tatarje! — V Carigrad! Živio milostljivi naš vladar Vladislav IV.!“

Najglasneje je kričal gospod Zagloba, ki je imel glas, da bi lahko prevpil ves polk.

„Slavna gospôda!“ kričal je, da so se kar šipe tresle v oknih. „Pozval sem že enkrat njegovo svetlost sultana na odgovor v naše mesto radi krivice, ki mi jo je storil v Galati.“

„Ne govorite gospod, tako abotno, da se vam usta ne preraztegnejo!“

„Kakó, gospôda? Quatuor articuli judicii castrensis: stuprum, incendium, latrocinium et vis armata alienis aedibus illata — ali mar ni bila to vis armata?“

„Kričite, kakor bi bili vsi gluhi“

„Pojdem tudi k samemu tribunalu (najvišjemu sodišču).“

„Molčite vendar . . .“

„Tudi obsodbo si pridobim ter ga proglasim za ničvredneža. Toda potem bo vojska, bodi-si tudi s samo grdobo!“

„Tako torej na vaše zdravje!“

Nekateri so se smejali na vse grlo in ž njimi tudi gospod Skretuski, ki ga je imel že nekoliko v glavi. Toda Zagloba je trdil svojo, kakor kak gluhan, ki se upaja s svojim lastnim glasom. Na srečo je nehalo njegovo vpitje, ko je prišel nek plemič. Približavši se mu, pocukne ga za rokav ter reče s pojočim litevskim naglasom:

„Seznanite, gospod Zagloba, tudi mene z gospodom namestnikom Skretuskim!“

„Se vé, se vé! Gospod namestnik, to je gospod Povsinoga!“

„Podbipeta,“ popravil je plemič.

„To je vse jedno!... Z grbom Zervipludri.“

„Zervikaptur,“ popravil je zopet Podbipeta.

„Vse jedno. Iz Psihkišek“.

„Iz Mišikišek“, popravil je znovič plemič.

„Vse jedno. Ne vém, kaj bi si želel raje, ali pasja, ali mišja čreva. Toda to vém, da bi v nobenih ne hotel bivati, saj že sedeti tam ni lahko, a hoditi vën, ni politično. „Gospod“, govoril je dalje k Skretuskemu, kazujoč na Litvina. „Evo, teden dni že pijem vino za novce tega plemiča, ki ima za pasom meč rayno tako težak kakor pas za denar, in pas enako težak kakor bistrumje (dovtip). Če sem pil kedaj vino za novce večjega čudneža, pa vam dovolim, da me imate za takšnega bedaka, kakoršen je ta, ki mi vino kupuje“.

„Ta ga je pa pohvalil, ta!“ klicali so, smejajoč se, navzoči plemiči.

Toda Litvin se ni razsrdil, marveč samó mahnil z roko, nasmehnil se nežno ter dejal:

„Oj, ko bi vendar že mirovali — s čenčami!“

Gospod Skretuski si je ogledoval med tem radovedno to novo postavo, ki je res zaslužila imé čudneža. Pred vsem je bil to mož visoke rasti, da se je z glavo skoraj stropa dotikal; njegova nenavadna medlost ga je delala še višjega. Široki njegovi rameni in žilast vrat so značili nenavadno moč, dasiravno ga je bila sama kost in koža. Trebuh je imel tako upadel pod prsi, da si ga lahko imenoval gladomora. Bil pa je čedno opravljen. Nosil je na sebi sivkast jopič iz svebodzinskega *) sukna z ozkimi rokavi, na nogah visoke švedske škornje, ktere so bile takrat na Litevskem v navadi. Širok in lepo ozalšan losovi pas, ki se ni imel na čem držati, lezel mu je na bedra; k njemu je bil pripet križarski meč, ki je bil tako dolg, da mu je segal prav do gleženj.

Kdor bi se bil nemara ustrašil dolzega meča, pomiril bil bi se takoj, ko je videl njegovo lice. Bilo mu je lice jako medlo, prav kakor vsa oseba, ozalšano z dvojnimi navzdol visečimi obrvi in z brkami konopljene barve, pa takó pošteno, plemenito in nežno, kakor pri otroku. Pobešene brke in obrvi pa so mu da-

*) Svebodzin — Svebus = mesto na Poznanjskem.

jale mračen in smešen obraz. Bil je podoben človeku, iz katerega se ljudje radi norčujejo; gospodu Skretuskemu pa je bil všeč na prvi pogled. — Prikupila se mu je ta odkritosrčnost in nežnost na obličju, pa tudi njegovo močato, vojaško vedenje.

„Gospod namestnik“, reče Podbipeta. „Vi ste torej vojak kneza, gospoda Višnjevekega?“

„Da!“

Litvin je sklenil roki kakor k molitvi ter dvignil oči kviško.

„Oj, kako pogumen bojevnik. kako vrl vitez, kako vešč vojskovodja je!“

„Bog daj takih mož še več naši deželi!“

„Res! res! Toda bi li ne mogel priti pod njegov prapor?“

„Močno bo tega vesel!“

V tem se je vmešal v razgovor Zagloba:

„Knez bo imel potem dva ražnja za kuhinjo; jednega iz vas, družega iz vašega meča; ali pa vas vzame mesto vislic ter dá kar na vas obešati lopove; ali pa bo sukno meril z vami. Pfuj! da se ne sramujete kot človek in katoličan, da ste tako veliki kakor žrd, ali kaka stara rimska sulica!“

„Ni lepo, kar govorite,“ reče potrpežljivo Litvin.

„Toda, kako vam je ime?“ vprašal je gospod Skretuski. „Ko ste mi poprej pravili to,

vmešaval se je tako v razgovor gospod Zagloba, da prav ničesar nisem mogel umeti“.

„Podbipeta“.

„Povsinoga!“ zamomljal je zopet Zagloba.

„Zervikaptur iz Mišikišek.“

„Primojruha! Pijem sicer njegovo vino, toda bedak sem, če razumim ta čudna imena.“

„Kedaj ste prišli iz Litve?“ vpraša namestnik.

„Že dva tedna sem v Čehrinu. Zvedši po gospodu Zacvilihovskem, da pojdete tukaj mimo, čakal sem, da bi po vašem posredovanji izročil knezu svojo prošnjo“.

„Pa povejte mi vendar. dragi gospod, čemu nosite tak meč? Rad bi zvedel“.

„Kaj je tako čuden, gospod namestnik? saj je križarski; nosim ga, ker so ga vplenili. Je že dolgo lastnina našega rodú. Že pod Hojnicami je služil v litevskih rokah — zato ga tudi nosim“.

„Za roko je vendar preteško to orožje, — nemara še za obé?“

„Mogoče, da za obé, mogoče, da tudi za jedno“.

„Pokažite.“

Litvin je izvlekel meč ter ga podal gospodu Skretuskemu, kateremu je roka na mah otrpnila prevelike teže. Ni ga mogel sukati, niti ž njim mahati. Poskusi z obema, pa še je bil pre-

težak. Gospod Skretuski nekoliko zarudi. Obrne se k navzočim in vpraša:

„Nu, gospodje — kdo naredí ž njim križ?“

„Mi smo že poskušali,“ odgovorilo je več glasov. „Jedini gospod Zacvilihovski ga more sukati; toda križa tudi on ne napravi“.

„Nu, in vi?“ vpraša Skretuski, obrnivši se k Litvinu.

Plemič je dvignil meč kakor trs ter mahnil ž njim nekolikokrat po zraku, da je kár zrak zažvižgal v sobi in veter pihnil po obličji navzočih.

„Naj se Bog kosa z vami!“ zaklical je Skretuski. „Zagotovim vas pa, da zanesljivo dobite pri knezu službo“.

„Bog vé, da je želim; saj mi meč ne zarjavi v tej službi“.

„Pa zarjavi vam razum“, omeni gospod Zagloba, „ker tega ne znate obračati tako urno“.

Zacvilihovski je med tem vstal, da bi odšel z namestnikom. Kar pride v sobo človek, bel kakor golob. Zapazivši Zacvilihovskega, reče:

„Gospod praporšček, gospod komisar, — prišel sem nalašč za vami“.

Bil je Barabaš, čerkeski polkovnik.

„Pak idite z menoj na dom,“ reče Zacvilihovski. „Tu se že vsem tako kadí iz glav, da niti božjega sveta ne vidiš“.

Šla sta skupaj, Skretuski pa za njima. Komaj so prišli čez vežni prag, vpraša Barabaš:

„Imate-li že kaj novic o Hmelnickem?“

„Imam. Zbežal je na Sič. Ta-le častnik ga je srečal včeraj na stepi“.

„Ni potoval po vodi? Poslal sem lovce za njim v Kudak, da bi ga tam vjeli; če je pa tako, kakor pravite, bil je zastonj moj trud“.

Pri teh besedah si zakrije Barabaš z rokami cči in jame zdihovati.

„Ej spasi nas Kriste! Spasi nas Kriste!“

„Česa se tako bojite?“

„Mar še ne veste, kaj mi je na izdajski način odnesel? Važna pisma! Ne razumite mar, kaj to pomeni, ko jih objavi na Siči? Reši nas Kristus! Če ne začne kralj vojske s Turki, je to iskra na smodnik . . .“

„Vi torej napovedujete vstajo?“

„Ne napovedujem je, marveč jo že kar vidim . . . zakaj Hmelnicki je boljši od Nalevajke in Lobode“.

„A kdo pojde za njim?“

„Kdo? Zaporžci, vojaki registrovi, meščanje, prostaki, najemniki in — takošni-le!“

Pri teh besedah je pokazal Barabaš na trg, kjer je mrgolelo ljudi. Ves trg je bil napolnjen z velikimi sivimi voli, namenjenimi v Korsun za vojsko. Pri njih je bila velika množica pastirjev, tako imenovanih „čabanov“, ki so preživeli vse svoje dni na stepi in v puščavi; — ljudje popolnoma divji. Bili so podobnejši divjakom, nego pastirjem po obleki. Večina je no-

sila ovčje kožuhe, ali sploh obleko iz neustrojene kože, ki ni pokrivala vsega života. Kazali so, da si je bila zima, gole prsi, ogorele od stepnih vetrov. Bili so oboroženi z najrazličnejšim orožjem; jedni so imeli loke in pšice na plečih, drugi samokrese, tretji tatarske sablje, zopet drugi kose, ali le palice s privezane konjsko čeljustjo. Med njimi so se drenjali manj divji in boljje opravljeni Niževci. Pripeljali so na prodaj suhe ribe, razno divjačino in loj. Čumaki so ponujali sol, čebelarji med, gozdni naselniki smolo in kolomaz. Videl si tukaj tudi kmete z vozovi, Kozake, Tatarje iz Belograda in prosijake iz vseh prokrajín svetá.

Vse mesto je bilo polno pijancev, ki so tukaj prenočevali. Na trgu so prižgali ognje; tû pa tam je gorel sodček s smolo. Od vseh strani ti je donelo na uho vpitje. Glas tatarskih piščalk in bobnov se je mešal z mukanjem živine. Nežni glasovi lire so spremljali národno pesem:

„Sokole jasnyj,
Brate mij ridnyj,
Ty vysoko letaješ,
Ty daleko vidaješ . . .“

Vmes se je mešalo divje vpitje Kozakov: „Hu! ha! hu! ha!“ Plesali so na trgu na pol omamljeni žganjice. Zacvilihovskemu je zadoščeval sam pogled. Prepričal se je, da ima Barabaš prav. Najmanjši povod more razburiti te duhove, ki so vajeni ropa in boja. Teh pa je bila polna vsa

Ukrajina. Za temi tolpami je stala še Sič; óno Zaporožje, ki so jo še le pred kratkim ukrotili. Nestrpljivo pa je grizlo uzdo, če tudi je imelo raznih pravic; ono Zaporožje, ki je toliko sovražilo vse uradnike ter bilo vedno pripravljeno s svojo dobro vrejeno trumo. Ta truma pa je brojila neštevilno množico ratarjev, ki niso bili zadovoljni s Poljsko vlado. Imeli so na svojej strani tudi Črtomelik, kjer ste vladali razbojništvo in svoboda. Ni čuda, da se je praporšček, dasiravno sam Rusin in pravoslaven, zamislil in . . . postal tužen.

Človek sivih las se je spominjal časov Nalevajke, Lobode, Kremskega; poznal je ukrajinsko razbojništvo bolje nego kdo drugi v Rusiji; poznal je dobro Hmelnickega, vedel, da ima večjo veljavo nego dvajset Lobod in Nalevajk. Sprevidel je vso nevarnost njegovega bega na Sič; vzlasti pa še, ker jo je popihal s kraljevimi listinami, o katerih mu je trdil gospod Barabaš, da so obetale Kozakom razne pravice; torej nekaj povod k ustaji.

„Gospod polkovnik Čerkeski“, rekel je Barabašu, „morate iti na Sič, da zaprečite namene Hmelnickega, pomirite ljudi!“

„Oh gospod praporšček“, odvrnil je Barabaš, „povem vam, da je nocojšnjo noč polovica mojih ljudi pobegnila na Sič, ko je zvedela dogodek z listinami. Moji časi so že minuli! Za mé je le še grob, ne pa bojna slava“.

Res! Barabaš je bil dober vojak, toda star in brez veljave.

Med tem so dospeli že k stanovanju Zavicilihovskega. Stari praporšček se je nekoliko pomiril ter si pridobil že blažilnejših misli, ki so bile lastne njegovej golobičjej duši. Ko so sedli za steklenico medice, rekel je že odločneje:

„Ej, vse to ni nič, vzlasti če je res, kar se govori, da se pripravljajo na vojsko z bisurmanom. Kaže pa se, da bo resnica; dasiravno Poljska vojske ne mara in so zbori kralju to odsvetovali, mora vendar naposled obveljati le kraljeva beseda. Ves ta ogenj se bo nemara še obrnil na Turka; v vsakem slučaju pa imamo še dovolj časa. Jaz sam pojdem k gospodu Krakovskemu ter mu sporočim vse to. Ob enem ga bom poprosil, da se pomakne bližje k nam s svojimi vojaki. Če kaj opravim, ali ne, ne vém; dasiravno je velik junak in izkušen bojevnik, je vendar močno svojeglaven in se le preveč zanaša na svojo vojsko. Vi, gospod polkovnik čerkeski, držite med tem v strahu Kozake; a vi, gospod namestnik, ko pridete v Ljubno, opomnite kneza, da bi obrnil svojo pozornost na Sič. Ako bi tudi imeli kaj pričeti, ponavljam, imamo časa. Na Siči sedaj ni mnogo ljudi; razšli so se za ribami in zverjadjo ter sedé v vseh vašéh na Ukrajini. Predno se zopet zberó, bode steklo še dokaj vode v Dneper. Nad vse to pa slovi gotovo knezovo imé dosti grozno; če zvedó,

da ima na Črtomelik obrnene svoje oči, kdo vé, če ne bodo raje vsi mirni ostali?“

„Pripravljen sem, če treba, v dveh dnéh odrediti iz Čehrina,“ odvrnil je na to namestnik.

„Tudi prav. Dva ali trije dnevi v tej zadevi ne značijo nič. Vi pa, gospod čerkeski, odpošljite še glasnika s poročilom te novice h kraljevemu praporščeku in h knezu Dominiku. Toda vi že spite, kakor vidim?“

Barabaš je tudi res spal; sklenil je roki na trebuhu ter trdno zadremal. Čez kratko je začel tudi smrčati. Stari polkovnik, če ni jedel, ali pil, a oboje je zeló ljubil — je spal.

„Glejte“, rekel je Zacvilihovski potihoma gospodu namestniku, „s pomočjo tega starca hoté državljani v Varšavi vzdržati Kozake na uzdi. Bog jim pomagaj! Zaupali so tudi samemu Hmelnickemu, zaupali mu tako, da se je celó sam kanclar spuščal ž njim v nekake dogovore, toda on bo sedaj znal povrniti jim to zaupanje ter ga uporabiti v svojo korist“.

Namestnik je v znamenje sočutja do starega praporščeka globoko vzdihnil na té besede. Barabaš pa je smrčal čedalje močneje, naposled pa je zamomljal v spanju:

„Spasi nas, Kriste! Spasi nas, Kriste!“

„Kedaj torej menite oditi iz Čehrina?“ vprašal je praporšček.

„Moja dolžnost je, da bi Čaplinskemu na ljubav počakal tukaj še par dni; ta bo gotovo

iskal zadoščenja za sramoto, ki ga je danes doletela“.

„Bodite brezi skrbi! Takoj bi bil poslal po vas svoje služabnike, ko bi vi knežje barve ne nosili; toda spreti se s knezom, to je pretežavna stvar in vzlasti še za podložnika Konecpoljskih“.

„Naznanim mu, da čakam; potem pa v dveh ali treh dnevih odidem. Zavratnih napadov se tudi ne bojim, ker imam sabljo in pest ljudi poleg sebe“.

S temi besedami se je poslovil gospod namestnik Skretuski od starega zastavonosca in šel v svoje stanovanje.

Nad mestom se je žarila jasna zarja ognjev, zapaljenih po trgu; bilo je videti, kakor bi bil ves Čehrin v ognju. Trušč in kriki so postali z nočjo še večji. Židje si niti glav niso drznili pomoliti iz svojih hiš. V jednom kôtu so prepevale tolpe pastirjev svoje tužne pesni. Divji Zaporžci so plesali okolo ognjišč, metajoč kviško svoje čapke, streljajoč iz svojih „piščalek“ in pijoč iz polnih steklenic žganjico. Tu in tam se je začel pretep, katerega so pomirjali starostovi služabniki. Namestnik je moral z držajem svoje sablje si narejati pot; poslušajoč ves ta šum in ravs kozaški, mislil si je časih, da je to že hrup vstajnikov. Zdelo se mu je tudi, da vidi grozne poglede ter čuje tihe njega se tikajoče

kletve. V ušesih so mu še zveneale Barabaševe besede:

„Spasi nas, Kriste! Spasi nas, Kriste!“

Srcé mu je začelo hitreje bítí. Pred grozo domače vojske bala se je duša starega viteza, kakoršen je bil praporšček; mlada, nesprevidena in neizkušena pa se je veselila vsake priložnosti, samó da bi se okopala v ognju in krvi.

Med tem so čabani peli čedalje glasnejše svoje pesni, a Zaporžci so streljali s samokresi ter se zalivali z žganjico.

Streljanje in divje „uhá! uhá!“ je doletavalo na namestnikova ušesa še takrat, ko je že legel k počitku v svojem stanovanji.

III.

Nekoliko dni poznej se je pomikalo spremstvo našega namestnika veselo naprej proti Ljubnu. Po prevožnji preko Dnepra, šli so čez stepe po širokej cesti, katera je spajala Čehrin z Ljubnem, v smeru čez Žuk, Semi-Mogile in Horol. Druga cesta je držala iz glavnega knežjega mesta v Kijev. V daynih letih, pred bojem hetmana Žolkovskega pod Solónico, še nobene teh cest ni bilo. V Kijev si šel iz Ljubna po stepi in puštinji, v Čehrin po vodi — a nazaj čez Horol. Sploh pa je bil ta kraj prava puščava, le nekoliko bolj obljudena, nego Divja Polja. Zato je

bil odprt tatarskim napadom in tropam zaporžkim na stežaj.

Nad bregovi reke Sule šumeli so velikanski, človeškej nogi skoraj nepristopni lesovi; pri obrežji Sule, Rude, Slepovoda, Korovaja, Oržavca, Psole in drugih večjih in manjših rek, pa so bila močvirja, zaraščena deloma z gostim grmičjem in gozdom, deloma gola, zarastla s samo travo. V teh lesovih in lužah je našla vsakovrstna zverjad ugodno zavetje. Globoko v lesu je živela velika množica bradatih zubrov, medvedov in divjih svinj, a poleg njih številne čete volkov, risov, kun, srn in zalih tatarskih antilop. V lužah in rečnih strugah so si zidali svoje podzemeljnice bobri, o katerih so pripovedovali po Zaporožju, da so celó stoletni starci med njimi, beli kakor sneg vsled starosti.

Na visokih suhih stepah je drvila čreda divjih konj z okroglimi glavami in krvavimi očmi. V rekah je kar mrgolelo rib in povodnih ptic. Zares čudna je bila ta zemlja, kakor na pol zaspána, vendar noseča na sebi sledove prejšnjega človeškega življenja. Povsod je bilo polno pogorišč starodavnih gradov in mest; — saj sta se tudi Ljubno in Horol dvignili iz takih pogorišč. Povsod je bilo polno gomil, novejših in starejših, poraščenih že z lesom. Tudi tukaj so, kakor na Divjih Poljih, vstajali po noči duhovi in vampirji; stari Zaporžci so si pripovedovali čudne reči o tem, kar se je godilo časih v teh

lesnih globeljih, iz katerih si čul tuljenje, Bog zna kakšnih zverin, ki so imele pol človeške pol živalske glasove; strašen hrup, kakor kaškošne bitke, ali ponočnega lova. Pod vodami so se glasili zvonovi potopljenih mest. Zemlja je bila kaj pusta in za obdelovanje nepripravna, tu preveč, tam premalo vlažna. Za bivanje je bila celó nevarna; če so se kje naselili ljudje, zatrli so jih tatarski napadi.

Obiskovali so jo često tudi Zaporžci, ki so prišli loviti bobre, zverino ali ribe; v mirnem času je dohajala sem večina Niževcev iz Siča na lov, ali kakor so govorili „na obrt“, po vseh rekah, jarkih, lesovih in goščavah, lovč bobre po krajih, ki so bili malokomu znani.

Vendar se je tudi naselniško življenje skušalo tukaj vgnezditi, kakor rastlina, ki poskuša, kjer more, poprijeti se s svojimi koreninami zemlje, in ko jo izdereš — pogine.

Takó so nastali na téh pustinjah gradovi, sela, kmetije in pristave. Semtertje je bila tudi rodovitna zemlja; a nad vse je vabila naselnike semkaj svoboda. Pravo življenje pa se je razcvelo še-le, ko so prišle te pokrajine pod oblast knezov Višnjeveckih.

Knez Mihael, oženjen z Mohilanko, začel je skrbnejše vravnavati svojo zadneprovsko lastnino; vabil je semkaj ljudi, naseljeval jih po pustinjah, zagotavljal jim svobodo trideset let, zidal samostane ter izvrševal svoje knežje právo.

Tako se je zgodilo, da je vsaki, ki se je Bogvé kje naselil ter mislil, da je na svojem, rad postal najemnik. S tem je prišel ob enem pod njegovo močno varstvo, ki ga je branilo Tatarjev in še hujših — Niževcev.

Še lepše življenje se je razvilo pod hrabro rokó mladega kneza Jeremije. Njegovo zemljišče se je pričelo takoj za Čehrinom in končalo pred Konotopom in Romnami. Ni bila pa to še vsa knežja lastnina; od vojvodstva sandomerskega se je širila njegova zemlja še v vojvodstvih: Volinskem, Ruskem, Kijevskem; toda naddneprovsko zemljišče je bilo okó v glavi zmagovalca izpod Putivlja.

Tatar je dolgo prežal nad Orlom, nad Vorskljo ter vohal kakor volk, predno se je drznil pognati svojega konja proti severu; Niževci pa še tega niso poskusili. Domači nemirneži so posli v službe. Divji in razbojniški národ, živeč poprej ob ropu in napadih, bil je sedaj krotak in je sam stražil meje.

Tako je vse rastlo in se razcvetalo. Po starih stezah so delali ceste in reke zasipavali s sipo sužnji Tataři ali Niževci, katere so z orožjem v roci vjeli. Kjer je veter bučal in tulili volkovi, ropotali so sedaj mlini. Več nego štiri sto koles, ne vštevši mlinov na veter, je mlelo zrnje na Zadnepriu. Štirideset tisoč najemnikov je nosilo najemščino v knezovo denarnico; v gozdu so pomnožili planjave, na

mejah so nastajale vedno nove vasi, za njimi kmetije in pristave. Na stepah so se pasla poleg na pol divjih konj tudi goveda.

Obzor čez gozde in stepe je barval dim, ki se je valil iz dimnikov, iz katerega so moleli kviško cerkveni stolpi in cerkvice, s kratka: to puščavo so spremenili v prijazno, obljudeno krajino.

Veselo je potoval gospod namestnik Skretuski. V svesti si, da je varen na lastnej zemlji pred vsako nezgodo, ni hitel. Bilo je v začetku januvarija 1648. leta. Zima je bila jako mila, bilo je gorko kakor pomladi. Zemlja je bila razmočena, tu pa tam poplavljen z vodo. Poljane so zelenele, solnce je grelo tako močno, da so se potniki potili kakor po leti in si brisali pot raz čela.

Spremstvo gospoda namestnika se je med tem vedno bolj množilo. Pridružilo se mu je že v Čehrinu poslaništvo valaško. Poslal ga je „hospodar“ *) v Ljubno. Načelnik mu je bil gospod Rozvan Urso. Bilo je več jezdecev in voz z družinami. S temi je potoval tudi naš stari znanec, gospod Longin Podbipeta, grba zervi-kapturskega. Nosil je s seboj svoj dolgi meč pod pazduho. Tudi nekoliko služabnikov je imel pri sebi.

Solnce, prekrasno vreme in vonjava bližajoče se pomladi napajala je z veseljem srca vseh.

*) Hospodar = ime moldavskega in valaškega kneza.

Namestnik je bil tem veselejši, ker se je vračal z dolzega potovanja pod knezovo streho, ki je bila tudi njegova. Ker je vse dobro opravil, bil si je tudi svest dobrega in prisrčnega sprejema.

Njegovo veselje pa je imelo še drug vzrok. Razun ljubezni kneza, katerega je namestnik iz vse duše ljubil, čakale so ga v Ljubnem še neke črne oči, vabljive kakor biser.

Take oči je imela Anica Borzobohata Krasinska, družica kneginje Grizelde, najzalša izmed vseh sobaric, ponosna krasotica, za katero so v Ljubnem vsi noreli, le ona se ni brigala za nikogar. Kneginja Grizelda je sicer skrbno pazila na njo; to pa vendar ni oviralo mladih ljudi, da ne bi pogledovali za njo z ognjenimi očmi. Tudi gospod Skretuski se je oziral enako drugim za tem dekletom s črnimi očmi. Če je bil kedaj pa sam v svoji čumnati, vzel je v roke pljunko ter popeval:

„Ti si posebnost čez posebnosti“,

ali pak:

„Jak¹ tatarska orda²
Bierzesz³ w jasyr⁴ corda.“⁵

Ker je bil vesele narave in poleg tega še vojak, ki je ljubil nad vse svoj stan, ni se preveč

¹ Kakor. ² Tropa, vojska. ³ Jemlješ. ⁴ Sužnost.

⁵ Srca.

brigal, da se je Anica nasmihavala kakor njemu, tako tudi gospodu Bihovcu iz valaškega prapora, ali gospodu Vurclu od topničarjev, ali gospodu Volodijevskemu od dragoncev in celó gospodu Baranovskemu, ki je bil jako pohabljen, ker mu je samokres zdrobil obnebje. Naš gospod namestnik se je boril za Anico enkrat celó z gospodom Volodijevskim; toda če je moral včasih le predolgo sedeti v Ljubnem, zamrzelo mu je takó, da se je celó pri Anici dolgočasil. Ko je prišlo povelje odriniti, šel je rad brez žalosti, brez spominov.

Za to pa je toliko radostnejše pozdravljal dan svoje vrnitve.

Takó tudi sedaj, vračajoč se iz Krima, kjer je opravil svojo nalogo nenavadno dobro, prepeval je veselo in skakal na svojem konju poleg gospoda Longina, kateri je bil mračen in tužen kakor zmiraj, sedeč na velikej kobili. Poslančevi vozovi so ostali daleč za njima.

„Gospod poslanec leží na vozu kakor bruno in neprestano spi“, rekel je namestnik čez nekaj časa. „Pripovedoval mi je čuda o svojej Valahiji, da se je utrudil. Poslušal sem ga rado vedno. Zakaj bi ga ne? Dežela je bogata, podnebje zdravo, zlata, vina, vsakoršnih slaščic in živine obilo! Pa sem se domislil, da je naš knez potomec Mohilanke in ima takšno pravico do „hospodarskega“ trona, kakor drugi, katerim je knez Mihael odstopil to pravo. Sicer pa Va-

lahija našim gospodarjem ni nepoznan kraj. Bojevali so se tam že s Turki in Tatarji, z Valahi in Sedmogradčani! . . .“

„Toda ljudje so tam vendar mirnejši, nego pri nas. O tem mi je pripovedoval že gospod Zagloba v Čehrînu, odvrne gospod Longin. „Ko bi tega tudi njemu ne verjeli, potrjuje nam resnico celó molitvenik“.

„Kakó? Knjiga?“

„Jaz sam imam tako, morem jo vam pokazati, saj je nosim vedno s seboj“. Pri teh besedah je odpel jermen pri sedlu ter izvlekel izpod njega knjižico, okusno v usnje vezano, poljubil jo najpoprej pobožno, po tem prevrne nekoliko listov in jo poda namestniku:

„Čitajte, gospod!“

Gospod Skretuski je jel čitati:

„Pod tvojo obrambo bežimo, o sveta Božja Porodnica! . . . Ha! Kje je tu kaj o Valahih? kakor ste rekli. Vsaj so to le litanije!“

„Čitajte dalje!“

„Da bi postali vredni obljub Kristusovih. Amen.“

„No — in sedaj vprašanje . . .“

Skretuski je čital dalje:

„Vprašanje: Zakaj se valaška konjica imenuje lahka? Odgovor: Ker lahko beži. Amen.“

„Hm, to je resnica! Vsekako pa so čudne reči uvrščene v tej knjigi!“

„Ker je to vojaška knjiga, v katerej so poleg molitev tudi različna vojaška navodila dodane, iz katerih se naučite gospod, poznati vse národe. Kar se pa tiče Valahov, so res pravi bojazljivci, a poleg tega jako izdajalski“.

„Res je, da so izdajice, to kažejo tudi dogodbe kneza Mihaela. Kar je res, tega tudi jaz ne tajim; saj sem slišal, da niso valaški vojaki nič prida. Naš knez sam ima valaški prapor, ki slovi kot jeden najboljših; — v katerem služi gospod Bihovec za poročnika — toda ne vém, če se pod onim praporom nahaja dvajset Valahov.“

„Kaj mislite, gospod namestnik, koliko ljudi ima knez pod orožjem?“

„Okoli osem tisoč, če ne vštevaš Kozakov, ki stražijo po polankah. Toda gospod Zacvilihovski mi je povedal, da ima biti kmalu nov vojaški nabor“.

„Torej mi nemara Bog vendar dá doživeti pri knezu vojske?“

„Takó se sploh govori. Pravijo, da pripravljajo vojsko zoper Turka, katerej bo bajé sam kralj z vso vojsko poljske ljudovlade stopil na čelo. Tudi vém, da imajo Tatarji dober spomin in da se niti ganili ne bodo. Slišal sem o tem že celó na Krimu, kjer so me nemara radi tega takó prijazno sprejeli. Čuje se tudi govorica, da ima naš knez udariti na Krim ter napasti Tatarje, če se kralj združi z hetmani.

Gotovo pa je, da té naloge ne prepusté nobenemu drugemu“.

Gospod Longin je dvignil roké in oči kvišku.

„O, daj, milostljivi Bog, daj tako sveto vojsko na slavo krščanstvu in vsemu našemu národu; a meni grešniku dovoli izpolniti svojo obljubo, da bi v njej mogel najti tolažbo, ali vsaj slavno smrt“.

„Torej ste napravili gledé vojne nekako obljubo?“

„Da. Takemu junaku, kakor ste vi, rad vse skrivnosti svojega srca odprem, dasiravno ni vredno o tem govoriti. Ker me pa hočete poslušati, naj bode. Da moj grb slove Zervikaptur, že veste; ime pa ima, ker je moj prednik, Stovejko Podbipeta. v bitvi pod Grünwaldom ugledal tri viteze v meniških kučmah v vrsti jahajoče in vsem trem z jednim mahljajem glave odsekal. O tem slavnem činu stare kronike govore ter mojega prednika zeló hvalijo . . .“

„Vaš prednik pač ni imel lažje roké, nego je yaša, zato so mu dali pravo ime Zervikaptur.“*)

„A k temu imenu mu je pridal kralj grb, v njem tri kozje glave v srebrnem krogu, na spomin onih treh vitezov, katerih glave so bile vrezane na ščitu. Ta grb, vkupno s tem-le mečem, je moj prednik Stovejko Podbipeta izročil

*) Kaptur = kapuca; zerwyj kaptur = odkrij kapuco.

svojim potomcem z naročilom, naj skrbé, da ohranijo slavo svojega rodu in meča nikomur ne oddajo“.

„Ni vam kaj reči! Iz odlične rodbine ste gospod!“

Kmalu na to začne gospod Longin bridko vzdihati. Ko mu je nekoliko odleglo, je nadaljeval:

„Kot poslednji tega rodu, sem obljubil v Trokah presvetej Devici, da hočem ohraniti čistost ter ne stati poprej na zakonskej preprogi, dokler po zgledu svojega prednika Stovejka Podbipete treh glav s tem mečem z jednim mahljajem ne odsečem. O usmiljeni Bog!“ zdihnil je zopet gospod Podbipeta, „ti veš, da sem vse storil, kar je bilo v mojej moči. Čistost sem do današnjega dne ohranil, občutljivemu srcu sem ukazal molčati, iskal sem vojske in se bojeval, toda sreče nisem imel . . .“

Poročnik se je pod brkami nasmehnil.

„Li niste še odsekali treh glav?“

„Oh! Nikakor! Nimam sreče! Po dve sem že, toda tri nikdar. Ni se mi posrečilo doleteti in spraviti treh sovražnikov skupaj, da bi jim z mahljajem odsekal glave. Bog sam vidi mojo žalost — moči mi ne manjka, čas bi tudi že bil, ker je čas moje mladosti tudi že minul. Petinštirideseto leto že teče, srcé se vtisov trga, rod gine, toda treh glav ni in jih ni! . . . Tak sem torej „Zervikaptur“. Zasmeha ljudém,

kakor prav pravi gospod Zagloba; vse pa potrpežljivo prenašam in gospodu Jezusu darujem“. Litvin je začel znovič zdihovati, tako, da je celó njegova kobilica. videč gospodarjevo žalost, začela sočutja žalostno hropsti.

„Le toliko vam morem še povedati“, rekel je gospod namestnik, „če pod knezom Jeremijo ne najdete priložnosti, pa je ne najdete nikjer“.

„Bog daj!“ odvrnil je gospod Longin. „Zato pa ga tudi grem prosit te ljubavi“.

Daljši razgovor jima je pretrgal nenavadni lopot ptičjih perutnic. Kakor rečeno, v tej zimi ptiči niso odleteli za morje, reke niso zamrznile, zato je zlasti povodnih ptičev bilo vse polno po močvirju. V tem trenutku, ko so zašumela nad njima krila, približala sta se poročnik in gospod Longin obrežju Kahamlika. In evo, tolpa žrjavov se je dvignila s tal ter letela tako nizko, da bi jih bil lahko pobil s palico. Letela je grozno vriščeč in namesto skriti se v trsičje, zletela nepričakovano kvišku.

„Bežé, kakor bi jih kdo podil“, omenil je gospod Skretuski.

Saj jih proganja! Evo tam, ali vidite gospod!“ reče Longin, kazaje belega ptiča, kateri krožeč v ozračju, hotel je podleteti tolpo.

„Sokol je to, sokol! Hoče jih napasti!“ klical je namestnik. „Poslanec ima sokole; moral je katerega izpustiti“.

V tem hipu je prijahal za njima gospod Rozvan Urso na svojem črnem anatoljskem dzanetu*) in za njim nekoliko služabnikov.

„Gospod poročnik, prosim na zabavo“, rekel je.

„Je-li ta sokol vaš?“

„Da in jako izurjen, boste videli . . .“

Pognali so naprej vsi trije in za njimi Valah sokolár z obročem, ki je kričal na vse grlo ter spodbadal sokola na boj.

Brhek ptič je med tem prisilil tolpo zleteti v zrak, potem pa je šinil kakor blisk še višje ter obstal nad njo. Žrjavi so se stisnili v jeden ogromen kolobar, šumeč kakor burja s perutnicami. Grozen vrišč je napolnoval ozračje. Ptiči so stegnili vratove, nastavili svoje kljune kakor sulice ter pričakovali napada.

Sokol je med tem krožil nad njimi. Kmalo se je spustil nižje. kmalo spet šinil kvišku, kakor bi se bal spustiti navzdol, kjer je na njegove prsi čakalo sto ostrih kljunov. Njegovo perje se je bliščalo kakor solnce na jasnem nebesnem oboku.

Naglo, namesto, da bi napal tropo, pognal se je kakor strela v daljavo in kmalu zginil za kopo dreves in trsičja.

Skretuski je pognal prvi konja za njim. Poslanec, sokolar in gospod Longin učinili so ravno tako po njegovem zgledu.

*) Dzanet — arabsko-španjski konj.

V tem je na cestnem ovinku gospod namestnik nakrat pridržal konja. Pred njegovimi očmi se je odprl nov nenavaden prizor. Sredi ceste je ležala zvrnena kočija z zlomljeno osjo. Izpréžena konja sta držala dva Kozaka. Voznika ni bilo. — Brezdvomno je odšel iskat pomoči. Pri kočiji ste stali dve ženski, jedna oblečena v rjavi lisičji kožuh, s kučmo take barve in okroglim dnom na glavi, a s surovim, moškim licem. Druga je bila mlada gospodičina, vitke rasti, z nežnim, jako mičnim licem. Sokol je mirno sedel na njenem ramenu in razprostrvši svoje leskeče perje na prsih, brskal po njem s kljunom.

Namestnik je s tako silo ustavil konja, da so se mu kar kopita vdrla v cestni pesek. Skoči z njega vzdigne rokó k čapki, ves zmešan in ne znajoč, kaj bi rekel. Naj li pozdravi ali vpraša po sokolu? Omamljen je bil tudi radi tega, ker so izpod kunine kučme zrle nanj tako zale oči, kakoršnih še v svojem življenju ni videl. Črne, žametne, leskeče in ognjene, tako ognjene, da bi poleg teh oči Ane Brzobohate ugasnile, kakor zgine svitloba sveče pred bakljo. Nad temi očmi so se rumenile nežne obrvi, kakor dve mavrici; zarudelo ličice je cvetelo kakor najlepša cvetlica. Skozi malinova usta, nekoliko odprta, bili so videti zobíči kakor biserji, a izpod kučme so viseli gosti črni lasje.

„Je mar to Juno v lastnej osebi, ali kaka vila?“ misli namestnik, gledajoč to brhko bitje, te polne prsi in belega sokola na njeni rami. Stal je naš poročnik brez čapke ter gledal to čarobno prikazen, da so mu kar oči žarele in stiskalo ga za srcé, kakor neka nevidna roka. Že jo je hotel ogovoriti: „Ali si umrljivo bitje in ne vila . . .“ V tem hipu prijahla poslanec in gospod Longin, in za njima sokolar z obročem. Neznana boginja to videč, nastavi sokolu roko, na katero se je z ramena takoj vsedel, in stopal s prsta na prst. Namestnik, ugledavši sokolarja, hotel ji je vzeti ptiča; kar se je tu naglo zgodila čudna predpomemba. Sokol je namreč stopil z jedno nogo z roke deklice na namestnikovo dlan; mesto da bi preskočil z obema, začel je veselo vreščati ter vleči roki tako skupaj, da sta se morali druga druge nehoté dotakniti . . .

Namestnika je spreletela ognjena iskra. Sokola pa je še-le potem mogel prenesti na obroč, ko mu je sokolar nataknil kapo na glavo.

Po tem dogodku je začela starka prositi: „Vitezi! kdorkoli tudi ste, ne odrečite nama svoje pomoči! Sve sami na cesti ostali ter si ne veve pomagati. Do doma imave le tri milje; toda pri kočiji se je zlomila os; bojive se, da bove morali tu na pustinji prenočiti. Voznika sem poslala po sinove, da pridejo z vozom po naju. Toda predno pride voznik tje in nazaj,

bode noč; naju je strah ostati na tem mejišču; smo blizo mogil“.

Stara plemenitašinja je govorila urno in tako osorno, da se je namestnik kar čudil. Vendar reče prijazno:

„Ne mislite gospa, da bomo vas in vašo zalo hčerko pustili tukaj brez pomoči. Namenjeni smo v Ljubno; smo vojaki kneza Jeremije; imamo nemara vsi skoro eno in tisto pot. Če pa ni takó, hočemo radi kreniti tudi nekoliko na stran; da vam le naša navzočnost ni nadležna. Vozá res nimam, ker s tovariši po vojaški le jezdarim; toda gospod poslanec ga ima; vem, da bo kot postrežljiv vitez vam in vašej gospodičini ž njim rad postregel“.

Gospod poslanec se je odkril. Ker je umel poljski, je slišal, o čem govoré. Vljudno se prikloni, in ukaže svojemu sokolarju, naj skoči brzo po vozove, ki so zaostali precej daleč za njim.

Ves ta čas je ogledoval gospod namestnik gospodično, ki tega radovednega pogleda ni mogla prenašati; zato pobesi svoje oči. Stara gospa s kozaškim obličjem govori dalje tako:

„Bog vam povrni vašo dobrosrčnost in pomoč. Ker imate do Ljubna še daleč, zato ne prezrite moje in mojih sinov strehe; bomo vas kaj veseli. Sve iz Rozlogov — Siromahov. Sem vdova kneza Kurčeviča-Buliha, ta deklica pa je hči starejšega Kurčeviča, brata mojega moža.

Zapustil nam je siroto, da za-njo skrbimo. Moji sinovi so domá; jaz se vračam iz Čerkas, kamor sem šla na božjo pot. Doletela je naji pa ta nezgoda; ko bi vas ne bilo, bili bi bržčas morali tukaj prenočiti“

Kneginja bi bila govorila še dalje, toda v tem so se v daljavi pokazali vozovi, ki so se urno bližali sredi poslančevih jezdecev in vojakov gospoda Skretuskega.

„Vi ste torej vdova kneza Vasila Kurčeviča?“ vpraša namestnik.

„Ne!“ odvrne takoj živo in nekako jezno. „Jaz sem vdova Konstantina Kurčeviča; a to-le dekle — Helena — je hčerka Vasila Kurčeviča“.

„O knezu Vasilu se dokaj govori v Ljubnem. Bil je baje kaj slaven vojak, močno priljubljen knezu Mihaelu“.

„V Ljubnem nisem bila“, reče nekako ošabno Kurčevičevka: „o njegovej vojaškej slavi skoro ničesar ne vem. Poznejših njegovih dejanj pa se tudi ni spominjati; saj so itak že splošno znana“.

Ko Helena to sliši, pobesi glavo, kakor cvetka, ki jo je pokosila kosa. Namestnik živo odvrne:

„Ne pravite mi tega, gospá. Knez Vasil, po strašnej zmoti človeških sodeb obsojen na smrt, moral se je rešiti z begom; toda poznej so odkrili njegovo nedolžnost; vse je bilo pozabljeno; njegovemu imenu so povrnilo vso čast

in zasluženó slavo, katera mora biti torej tem večá, čím večá je bila kriyica, ki so mu jo storili.

Kneginja bistro pogleda namestnika; na njenem osornem, neprijetnem licu se je kazala jeza. Toda gospod Skretuski, dasiravno še mlad, je kazal tako viteško postavo, da se ni drznila mu ugovarjati . . . Zato pa se obrne k Heleni:

„Ni ti treba slišati takih govoric! Idi ter pazi, da prenesó vse naše zaboje na voz, na kateri se bove z dovoljenjem teh gospodov vsedli“.

„Dovolite, gospodična, da vam pomagam“, reče namestnik.

Stopita oba h kočiji. Komaj sta si stala drug drugemu nasproti, že so se dvignile svilnate trepalnice kneginjičinih oči; njeni pogled se je vpel v poročnikovo lice kakor jasen, topel solnčen žarek.

S čím se vam naj zahvalim“, reče z glasom, ki je namestniku zvonel kakor prijetna godba; „s čím se vam naj zahvalim, da ste se potegnili viteški za čast mojega očeta ter pojasnili krivico, ki mu jo delajo celó najbližnji sorodniki?“

„Mila gospodičina!“ odvrne namestnik, ki čuti, da se mu topí srcé kakor sneg spomladi. „Bog mi je priča, da sem pripravljen za vašo zahvalo skočiti tudi v ogenj, ali prelití svojo

kri; toda moja zasluga je majhna. Zato ne morem sprejeti zahvale iz vaših ust“.

„Ako tega ne morete, kakó naj revna sirota skazem svojo hvaležnost?“

„O, ne preziram je!“ govori glasneje namestnik ves navdušen. „Za vašo hvaležnost bi vam rad služil vse svoje dni. Prosim vas, da me, gospodična, sprejmete v svojo službo“.

Ko kneginjica sliši te besede, zarudi in postane nepokojna; potem pa naglo obledi, pokrije si z rokami lice in reče žalostnim glasom:

„Ta služba bi vam bila le v nesrečo!“

Namestnik se je še bolj sklonil čez voz in reče tiho in ganljivo:

Ne bila bi v nesrečo, ko bi Bog ne dopustil. Pa dasi bi bila to tudi bôl, vendar sem vedno pripravljen vas klečé prositi take službe“.

„Nemogoče je, vrli vitez, da bi mi kar pri prvem sestanku mogli obljubiti to“.

„Da, komaj sem vas zagledal, že sem ná se popolnoma pozabil; vidim, da se bržčas sloboden doslej vojak, spremenim v vašega sužnja. Toda to je brž ko ne volja Božja. Ljubezen je kakor pšica, ki nepričakovano predere prsi; že čutim njen zbudljaj; včeraj bi sam ne bil verjel, ko bi mi bil kdo to povedal“.

„Ko bi vi včeraj ne verjeli, kakó naj vam jaz danes verjamem?“

„Tega vsega vas najbolje prepriča čas; dasiravno morete že sedaj opaziti mojo ljubezen, če ne v besedah, pa vsaj na obličju“.

Znovič se dvignejo svilnate trepalnice kneginjičinih očesec, njen pogled se vpre v možato, plemenito obličje mladega vojaka. Ta pogled bil je tako prevzemajoč, da ji je kar rudečica šinila v lice. Toda ni več pobesila svojih oči; lahko je v tem trenutku pil vso milino njenega čarobnega pogleda. Gledala sta se, kakor duši, ki na prvi mah čutite neko vez, ki druží nju mišljenje.

Iz nju sanj jih kmalu predrami glas kneginje Konstantinove, ki je klicala kneginjico.

Vozovi so prišli. Vojaki so jeli prenašati zaboje iz kočije na vozove. V malem trenutku je bilo vse prirejeno.

Gospod Rozvan Urso, postrežljiv bojar, je prepustil gospema svojo kočijo; namestnik zasede svojega konja — in odrinili so.

Solnce se je nagibalo že k zatonu. Izstopivša reka Kahamlika se je bliščala kakor zlato v solčnih žarkih in večerni zarji. Visoko na nebu so se žarili oblaki, ki so se polagoma pomikali k mejam obzorja, češ, da so vtrujeni plavanja po nebu. Gospod Skretuski je jahal na strani kneginjice; ni je baval z veselim razgovorom; tako, kakor poprej, ž njo ni smel govoriti, druge besede pa mu tudi niso hotele priti iz ust. Le v srcu je čutil blaženstvo; v ušesih mu je pa šumelo, kakor človeku, ki je vinjen.

Karavana se je pomikala brzo naprej. Tišino je dramilo le konjsko razgetanje, ali bren-

kot stremena ob streme. Čul si le vojake pri zadnjih vozovih popevati žalostne valaške pesmi, ki pa so ob kratkem umolknili. Zdaj se oglasi tudi močni glas gospoda Longina, ki je jel peti pobožne pesmi:

„Moje delo je na nebu,
Da zasveti svetla luč,
Ki pregnala naj bi temo,
Ljudstvu dala neba ključ.“

Med tem se je stemnilo. Zvezde so jele migljati na nebu. Iz vlažnih tál se je dvigala megla.

Zavijejo v gozd; komaj so prešli nekoliko streljajev, že zaslišijo topotanje konj, in mahoma se prikaže pet jezdecev. Bili so mladi knežiči, katerim je voznik naznanil nezgodo, ki je doletela mater. Prihiteli so jej naproti. Imeli so s seboj voz, v kojega so bili vpreženi štiri konji.

„Ste li vi sinovi?“ zakliče kneginja.

Jezdeci se približajo vozu.

„Mi smo mi, mati!“

„Nu le sem le sem, če tudi vaše pomoči več ne potrebujem, kar se imam zahvaliti tem gospodom. — To so moji sinovi, katere vam, gospôda, predstavim: Simeon, Jurij, Andrej in Nikolaj . . . a kdo je peti?“ rekla je sama sebi, pozorno gledaje jezdeca. „Hej, če me oči ne varajo, je Bohun! Kaj ne?“

Kneginjica se tako strese, ko sliši to ime, da celó Skretuski zapazi.

„Dober večer, kneginja in tudi vam kneginjica Helena!“ pozdravi peti jezdec.

„Bohun!“ ponovi kneginja. „Li od polka prihajaš, sokol! In s teorbano? *)“ Bodi mi pozdravljen! A vi sinovi, poklonite se našim spremljevalcem ter jih povabite — jaz sem jih že pozvala — v Rozloge na prenočišče. Gost v hiši, Bog v hiši! Ostanite le, gospodje, naši hiši vedno naklonjeni!“

Bulih so sneli svoje kučme.

„Prosimo vas in ponižno vabimo pod našo streho“.

„Meni so že obljubili, kakor gospod poslanec, tako gospod namestnik,“ dodala je kneginja. „Redke goste bomo imeli; privajeni ugodnosti na knežjih dvorih, dvomim, če bodo s skromnim našim postrežjem zadovoljni!“

„Smo vajeni vojaškega, ne pa plemenitaškega kruha,“ izgovarja se gospod Skretuski.

Gospod Rozvan Urso dostavi:

„Poskušal sem že dokaj gostoljubja po plemenitaških hišah ter se prepričal, da se mu naša dvorska postrežba še primerjati ne more“.

Med tem so se jeli pomikati vozovi naprej. Stara kneginja je nadaljevala tako:

„Davno, da, jako davno je že temu, kar so minoli nam boljši časi. Na Volinju in Litvi še živé Kurčeviči, ki imajo tam svoje pošte,

*) Teorban = velika pljunka.

ter sploh kaj gosposki živé; toda oni svojih bednih sorodnikov nečejo poznati, za kar naj jih Bog kaznuje! Pri nas je res prava kozaška beda doma, katero nam boste, gospodje, morali že odpustiti ter radovoljno sprejeti to, kar vam radostno ponudimo. Jaz in mojih pet sinov imamo v lasti jedno vas in nekoliko zemljišča in z nami deli svojo osodo še ta-le Helena“.

Te besede so osupnile namestnika; saj je že v Ljubnem slišal, da Rozlogi niso majhna plemenitaška naselbina in da je bila ob svojem času lastnina kneza Vasila — Heleninega očeta. Ni se mu zdelo prilično, da bi vprašal, kako so prišli Rozlogi v roké Konstantinove in njegove vdove.

„Vi imate torej, milostljiva gospá, pet sinov?“ vpraša gospod Rozvan Urso.

„Imela sem jih pet, močnih kakor levi.“ odvrne kneginja. „Toda najstarejšemu Vasilu so paganje v Belogradu z bakljami oči iztaknili; prišel je ob pamet radi tega. Kadar odidejo ostali moji štiri sinovi na pohod, sedim sama domá ž njim in s to-le deklino, ki pa mi dela več žalosti nego veselja“.

Prezirljivi glas, s katerim je govorila o svoji nečakinji, bil je tako očiten, da ni ušel poročnikovej pozornosti. Prsi so se mu napolnile z gnjevom in toliko, da na glas ni zaklel, ko je pogledal kneginjico in videl, da so njene oči zalite s solzami . . .

„Kaj vam je? Čemu jočete?“ vpraša tiho. Kneginjica molči.

„Ne morem videti solz v vaših očeh,“ reče tiho in se skloni k Hel-ni. Ko vidi, da se stara kneginja razgovarja z Rozvanom Urso, in da ne gleda v to stran, reče glasneje:

„Za Boga, spregovorite vsaj jedno besedico; Bog sam vé, da dam rad svojo kri in zdravje, samo da vas potolažim in vas nekoliko razveselim!“

Kar čuti, da se jeden jezdec zeló rine s svojim konjem za njim, ker sta se konja začela drgniti z boki.

Razgovor s kneginjico se pretrga. Ves začuden in razjarjen se obrne Skretuski s pozornim očesom proti drzovitežu.

Pri mesečnej svetlobi zagleda na njem dvoje oči, ki so srpo zrle nanj, izzivalno in zaničljivo ob enem.

Te strašne oči so se svetile kakor volku v nočnej tmini.

„Kaj, zlodja!“ misli namestnik, „je-li to bes, ali kaj?“ Pogledavši drznežu bliže v oči, vpraša ga: „Čemu tako rinete ná-me svojega konja in čemu tako bliskate z očmi?“

Jezdec ne odgovori besedice, marveč gleda neprestano zlobno in izzivalno.

„Če ne vidite, morem vam ukresati ogenj; če pa je vam cesta preozka, idite na stepo!“

zakliče namestnik z dvignenim in velevnim glasom.

„Ti, Lah*), hodi proč od kočije, če stepo vidiš“, odvrne jezdec.

Namestnik, človek, ki si dolgo ne pomišlja, ne odgovori; udari pa tako močno v trebuh napadnikovega konja, da je „rumak“ kar zaječal in v jednom skoku bil na kraju ceste.

Jezdec se vstavi ž njim na mestu. Zdelo se je, da se pripravlja na boj. Toda v tem je zagromel oster, zaukazujoč glas stare kneginje:

„Bohun, kje si?“

Jezdec takoj obrne konja in jezdi na drugo stran kočije h kneginji, ki je ponavljala:

„Bohun, kaj počenjaš? Ej, tu nisi v Perejesslaviju, ni na Krimu, niti v Rozlogih, — zapomni si! Sedaj skoči naprej in spremi vozove, ker bomo takoj v jarku in tam je temno. Hodi, siromaha!“

Gospod Skretuski se ob jednom začudi in jezi. Ta Bohun je brž ko ne iskal priložnosti in bil bi jo našel; a zakaj jo je iskal? odkod ta nepričakovani napad?

Namestnika spreleti misel, da brž ko ne radi kneginjice; utrdi se v tej misli še bolj, ko pogleda njeno lice v nočnem mraku. Bilo je strahu blede kakor smrt.

*) Lah, Leh = Poljak.

Med tem je Bohun odšel s konjem naprej, kakor je velela kneginja. Pogledavši za njim, reče pol sama sebi, pol namestniku:

„To je znorela glava in pravi bes kozaški.“

„Videti je, da ni pri umu“, odgovori Skretuski. „Je-li v vašej službi?“

Stara kneginja se nasloni v kočijo in reče: „Kaj govorite, gospod? To je Bohun, podpolkovnik, preslavni junak, tovariš mojih sinov in meni drag, kakor moj lastni sin. Ni misliti, da bi še ne bili slišali njegovega imena, ki je že povsod znano“.

Res je bilo gospodu Skretuskemu dobro znano to imé. Med imeni raznih polkovnikov in atamanov kozaških je slovelo to imé na obeh straneh Dnepra. Slepci so popevali o Bohunu pesmi po sejmi in krčmah; na večernih zabavah so pripovedovali čuda o mladem lopovu. Kdo je, odkod je, nihče ni znal. Le toliko so vedeli, da mu je zibeljka tekla na stepi. Dneper, Porohe in Črtomelik s svojim labirintom goščav, zatok, otokov, skal, jarkov in trsičja je imenoval svojo očetnjava. Že od rane mladosti je živel na tem divjem svetu.

V mirnem času je hodil z drugimi za ribami in zverjadj, poukal se po dneprovskih bregovih, brodil po močvirjih in trsičji, dostikrat s tolpo polunagih tovarišev, potem pa zopet po cele mesce prebil v lesnih globeljih.

Šola so mu bili pohodi na Divja Polja, napadi pobožnih naselnicov, ali pohodi v Belograd, Valahijo, ali s čajkami na Črno morje. Vse svoje dni je preživel na konji, noči pri ognju na stepi. Jako zgodaj je postal ljubljenelec vsega Niža; jako zgodaj jel je voditi druge in v kratkem nadkrilil s pogumom vse. S sto konjiki se je drznil celo do Bakčiseraja kanu samemu posvetiti v oči s požigom. Požigal je tatarske naselbine in trge, pobijal prebivalce. Vjete zamorce je velel konjem privezovati za repove in jih raztrgati. Priletel je kakor blisk ter ugonobljal kakor smrt. Zdrževal se je v središču Budzijaka*), napadal od tod kakor ljut lev. Manj pogumni in spretni so plačali svojo predrznost na kolih v Stambulu, ali pa gnili pri veslah na turških galerijah. Sam je znal odnesti pete z obilnim plenom. Govorili so, da si je nabral obilnih zakladov, katere ima skrite po dneprovskem trsičji. Večkrat so ga videli, kako je teptal z blatnimi nogami po zlatih tkaninah in lamah,**) metal konjem preproge pod kopita, ali opravljen v žamet, valjal se v blatu, da pokaže svojo kosaško prezirljivost do teh dragocenih tkanin in oblek. Dolgo ni bival na enem mestu. Njegovo vedenje je povzročala domišljija. Dospevši časih v Čehrin, Čerkas ali Perejeslavje, se je vedel

*) Pasma nekih gor.

**) Lama — draga kožuhočina.

kakor drugi Zaporžci, časih živel kakor samotar; z nikomur ni govoril, maryeč zbežal je v stepo. Pa se je znovič primešal med slepce, katerih godbo in pesni je po cele dneve poslušal, pa jih tudi z zlatom bogato obdaroval. Med plemiči znal se je vesti kot dvorni žlahtnik, med Kozaki kot najdivjši Kozak, med vitezi kot vitez, med tolovaji kot tolovaj. Nekateri so ga smatrali znorelim. Zakaj živi na svetu, česa hoče, komu naj služi — sam ni znal. Bil je sin step, zato je bil vdan vihram, vojski, ljubezni in lastnej domišljiji. Po tem se je tudi ločil od navadnih tolovajev, ki oropajo prijatelja kakor sovražnika. — Bohun je tudi ropal, toda v ropu iskal boja, ljubil nevarnost, ker ga je ta sploh mikala. Da bi slovel, zato je z zlatom plačeval pesni, ki so opevale njegovo predrznost.

Bil je nekako podoben vitezu Kozaku; radi tega si ga je tudi pesem zbrala za ljubljenca; njegovo ime je slovelo po vsej Ukrajini.

Postal je perejeslavski podpolkovnik ter opravljal podpolkovnikovo službo, ker je stari Loboda že slabo držal bulavo v otrpneli desnici.

Gospod Skretuski je torej dobro vedel, kdo je Bohun, dasitudi je vprašal staro kneginjo, je-li v službi njenih sinov. Storil je to nalašč. Slutil je v njem sovražnika; vkljub vsej slavi tega „vataške“ (rokovnjača) se je razburila kri v namestniku, da je Kozak ravnal ž njim tako predržno.

Misli si: ker se je nasprotje med njima že začelo, ga ne bo tako kmalo konec. Skretuski je bil trdoglav, jako zaupen v samega sebe in pred nevarnostjo tudi nikdar ni bežal.

Ko bi bilo treba, spustil bi bil takoj konja za Bohunom; toda jahal je pri boku kneginjice. Tudi so vozovi že prešli jarek in se prikazale luči v Rozlogih.

IV.

Kurčeviči Bulihi so bili potomci starega knežjega rodu, ki je imel „kurča“ (petelina) urezanega na svojem pečatu in je od Korijata izviral ter segal po svojem rodoslovju bržčas do samega Rurika. Od dveh glavnih kolen, katerih jedna je bivala na Litvi, druga na Volinji in Zadnepri, izselil se je knez Vasil, jeden iz mnogih potomcev volinjskega kolena. Kot revež ni hotel ostati sredi bogatih sorodnikov; zato je stopil v službo kneza Mihaela Višnjeveckega, očeta preslavnega Jeremije.

Pridobil si je slave v tej službi z marsikaterim vitežkim činom. Za to je dobil od njega v dar krasne Rozloge, katere so zavoljo velike množice volkov „Volčje Rozloge“ zvali. Tu se je nastanil. Sprejel je 1629. l. katoliško vero in se oženil z Rahožijanko, hčerjo odlične plemenitaške rodbine, ki je bila iz Valahije. Iz tega zakona je prišla leto pozneje na svet hčerka Helena. Mati je umrla na porodu; knez Vasil

pa, ne misleč na drugo ženitev, živel je le gospodarstvu in odgoji svoje hčerke. Knez Vasil je bil plemenitega značaja in nenavadnih kreposti. Pridobivši si dosti urno lepo imetje, je mislil takoj na starejšega brata Konstantina. Živel je v revščini, ker ga je zavrgla premožna rodbina, in si moral služiti kruha po najemščinah. Tega je z ženo in petimi sinovi pripeljal v Rozloge in vsaki košček kruha delil z njimi. Tako sta oba Kurčeviča mirno skupaj živela do konca 1634. leta. To leto je odrinil Vasil s kraljem Vladislavom pod Smolensk. Tu se je pripetil oni nesrečni dogodek, ki je povzročil njegovo pogubo. V kraljevem taboru so dobili pismo, pisano Šehinu, podpisano z imenom kneza in zapečateni z kurčem. Vse je osupnil ta jasen dokaz izdaje vitema, ki je vžival doslej neskaljeno slavo. Zastonj je Vasil prisegal pred Bogom, da ni pisal pisma. Grb „kurč“ na pečatu odstranjal je vse dvome; da je pečat ponarejen, s čemur se je opravičeval knez, nihče ni hotel verjeti. — Tako je bil nesrečni knez zavoljo izdajstva obsojen na smrt. Moral se je rešiti z begom. Prispevši po noči v Rozloge, zarotil je brata Konstantina, naj kot oče skrbi za njegovo hčerko, potem pa je odšel za zmiraj. Govorili so, da je še enkrat iz Bara pisal pismo knezu Jeremiji, prosč ga, naj ne odvzame košček kruha Heleni in ji dovoli, da sme mirno bivati pri Konstantinu v Rozlogih. —

Potem je vsaka vest za njim popolnoma zginila. Šla je govorica, da je kmalu na to umrl; prestopil je baje k cesarskim ter poginil na vojski z Nemci; toda kdo je mogel znati to gotovo? Moral je umreti, ker tudi po hčerki ni več povpraševal. Kmalu niso več o njem govorili; spomnili so se nanj še-le, ko je prišla na dan njegova nedolžnost. Neki Kupčevič, Vitebčan po rodu, je na smrtni postelji priznal, da je on pisal pod Smolenskim pismo Šehinu ter ga zapečatil s pečatom, ki ga je našel v taboru. Pri tej izpovedi ste žalost in groza prešinili srca vseh. Obsodbo so spremenili; Vasilovemu imenu se je povrnila poprejšna slava; toda za njega samega je prišlo to prepozno. Kar se je tikalo Rozlogov, jih knez Jeremija ni mislil Vasilu zopet vzeti, zakaj plemiči Višnjeveški, Vasila bolje poznavajoč, bili so si svesti njegove nedolžnosti. Lahko bi bil celó doma ostal in se za obsodbo niti ne brigal pod njih močnim varstvom in da je pobegnil, zgodilo se je le radi tega, ker sramote prenašati ni mogel.

Helena je rastla torej mirno v Rozlogih pod skrbnim stričevim varstvom. Še-le po njegovej smrti so se začeli za njo bridki dnevi. Zena Konstantinova je bila surova, vročekrvna in energična, katero je komaj njen mož znal krotiti. Po njegovej smrti je vzela v svoje železne roke vladó v Rozlogih. Služabniki so se

tresli pred njo — dvorniki so se je bali kakor ognja, pa tudi sosedje so jo kmalu spoznali. V tretjem letu svoje vlade je dvakrat z orožjem napadla Sivinske v Brovarkih ter v moškej obleki sama zapovedovala družini in najetim Kozakom. Ko so nekoč polki kneza Jeremije pobili tolpo Tatarov, ki je ropala okolo Sedmih Mogil, je kneginja na čelu svojih ljudi pobila popolnoma one zaostale, ki so pribežali pod Rozloge. Tudi se je v Rozlogih dobro vgnezdila ter jih smatrala za svojo in svojih sinov lastnino. Svoje sinove je ljubila, kakor volkulja ljubi svoje mladiče. Ker je bila sama brez omike, tudi njim ni skrbela za primerno vzgojo. Menih grškega obreda iz Kijeva jih je naučil čitati in pisati; s tem se je tudi učenje končalo. Ni bilo daleč do Ljubna, na knežji dvor, kjer bi si mladi kneziči bili lahko nabrali znanosti, izurili se v pisarni, v javnih zadevah, ali pa, stopivši pod prapore, v vojaške šoli. Kneginja pa je imela svoje vzroke, da ni poslala svojih sinov v Ljubno.

Kaj, ko bi se knez Jeremija spomnil čegavi so Rozlogi, ali pa se vmešal v oskrbo Helene? ali pri spominu na Vasila hotel sam izvrševati oskrbovanje? Prišlo bi bržčas do tega, da bi bilo treba kopita pobrati iz Rozlogov. Zato si je kneginja raje domišljevala, da so v Ljubnem že pozabili, da živé še Kurčeviči na svetu. Pa tudi mladi kneziči so se odgojili na

pol divje, več po kozaški, nego po plemenitaški. Še kot fantalini so se vdeleževali prepиров stare kneginje, bili navzoči pri napadu na Sivinske, kakor tudi na trope tatarske. Čutivši prirojen stud do knjig in učenja, so po cele dni streljali z loki, urili si roke v orožji in metanju zanj. Z gospodarstvom se niso ukvarjali; tudi ga mati ni dala iz rok. Tužno je bilo videti te potomce plemenitega rodu; v njih žilah je tekla knežja kri, njih običaji pa so bili surovi in neotesani; razum in otrpnela srca sta te spominjala neobdelane stepe. Med tem so sinovi zrasli kakor dobi, ne pozabivši, da so prostaki. Zato so se tudi sramovali občevati s plemstvom. Bila jim je bolj všeč družba divjih kozaških četovodij. Dosti zgodaj so se seznanili tudi z Niževci, ki so jih smatrali svojim tovarišem. Časih so pol leta in več sedeli na Siči, hodili na „obrt“ s Kozaki, vdeleževali se pohodov na Turke in Tatarje; to jim je postalo najljubše opravilo. Mati ni temu nasprotovala, ker so ji dovažali bogatega plena. Na jednom takem pohodu je prišel najstarejši sin Vasil v roké sovražnika. Bratje so ga s pomočjo Bohuna in njegovih Zaporžcev sicer rešili, pa z iztaknenimi očmi. Od tega časa je moral doma sedeti. Dasiravno poprej najdivjiši, je postal rahločuten in se zatopljeval v pobožna premišljevanja. Mlajši so se pečali še dalje s plenom, zato so jim končno rekali: „kneziči-kozaki“. Če si le pogledal na Rozloge-

Siromahe, videl si kmalu, kaki ljudje tukaj bivajo. Ko prideta poslanec in gospod Skretuski s svojimi vozovi skozi vrata, ugledata ne dvor, marveč obširno kolarnico, zbito iz ogromnih dobovih brun, z ozkimi okni, luknjam podobnimi. Stanovanje družine in Kozakov, staje, jedilne shrambe in kolarnice so se držale dvora, tvoreč tako poslopje iz višjih ter nižjih delov. Zunaj je bilo videti tako borno, da bi ga težko imel za človeško stanovanje. Pred hišo sta bila dva vodnjaka; bliže vrat je bila votlina s kolom na ščitu, pri katerej je sedel krotek medved. Močne dveri, iz brun iztesane, so branile vhod na dvorišče, ki je bilo obkoljeno z rovom in koli.

Očividno je bila to zgradba, ki naj varuje napadov. Na prvi pogled te je spominjala na kozaške „palanke“ po stepah. Ker je večina plemenitaških naselbin po manj obljudenih krajih bila skoro enaka, bilo je to selišče še bolj podobno nekakemu roparskemu gnezdju. Družina, ki je prišla gostom z bakljami naproti, bila je bolj podobna razbojnikom, nego služabnikom. Veliki psi, privezani pred hišo, stresali so verige, kakor bi se hoteli odtrgati ter planiti na prišlece; iz hlevov se je slišalo razgetanje konj. Mladi Bulihi so takoj z materjo začeli kričati nad služabniki, ukazovati in preklinjati. Sredi takšnega trušča so šli gostje v hišo. Gospod Rozvan Urso se je že kesal, da je šel na prenočišče, ko je videl divjost in bedo selišča; a kako

se je začudil temu, kar so zagledale njegove oči. Notranji prostori poslopja nikakor niso bili podobni unanosti. Najpoprej so prišli v prostorno vežo. Stene tu so bile popolnoma pokrite z orožjem in kožami divjih zverí. V dveh velikih kaminih so gorele drevesne klade, ki so razsvitljevale prostore. Videl si bogata konjska sedla, bliščeče oklepe, turške luskinaste oklepe, na katerih se je tu pa tam lesketalo drago kamenje; srajce iz žice (drata) z zlatimi gumbi in zaponami; pol-oklepe, nadtrebušnike, dragoceno jekleno opravo za konje, poljske in turške čelade, železne čake, zgoraj s srebrom okovane. Na nasprotni steni so viseli ščiti, kakoršni se ta čas niso več rabili; poleg njih kopja, poljska in vzhodna metalna bodala; dokaj družega orožja, zlasti sabelj, kindžalov in jataganov, katerih držaji so se svetili v raznih barvah kakor zvezde. Po kotih so bili razobešeni zavoji lisičjih, volčjih, medvedjih, kuninih in hermelinovih kož — lovski plen mladih knezov.

Nižje poleg sten so dremali na obročih jastrebi, sokoli in veliki brkasti orli, katere so prinesli iz daljnih vzhodnih step. Ž njimi so preganjali na lovu volkove.

Iz veže so stopili gostje v veliko obednico. Tudi tu je v kaminu plapolal ogenj. V sobani je bilo še več nepotrebnih stvari nego v veži. Gole bele stene so bile pokrite s preprogami, po tleh so ležala dragocena vzhodna pogrinjala.

Sredi sobe je stala na prekrižanih nogah miza iz priprostih desek, na njej pa kozarci, deloma zlati, deloma brušeni iz beneškega stekla. Ob steni so stale manjše mize, škrinje in mizice, na njih vaze in vlagalniki z bronom okovani; bakreni svečniki in ure, katere so Turki Benečanom vplenili; od teh so prišle v roké Kozakom. Vsa sobana je hranila množico nepotrebnih reči, za katere čestokrat nisi znal, čemu se rabijo. Povsod se je izobilje mešalo z največjo stepno priprostostjo. Dragoceni z broncem, črno dobovino in biserno matico vdeleni predalniki, so stali poleg neoskodlanih miz, navadni leseni stoli poleg mehkih naslonjačev, obšitih s preprogami. Blazinice ležeče po turškejšegi na divanih, bile so prevlečene z tkanino iz svile, ali blavatom*), toda le malo njih je bilo natlačenih s perjem, marveč večina s senom, ali grahorko. Vse te tkanine in dragocenosti so bile tako imenovano turško in tatarsko „blago“, katero je pridobil na različnih pohodih še stari knez Vasil, ali pa so ga naplenili mladi Bulihi, ki so raje hodili z Niževci na čajkah na Črno morje, nego bi se ženili, ali oskrbovali gospodarstvo. Vse to ni prav nič osupnilo gospoda Skretuskega, ki je poznaval dobro domače razmere; valaški bojar pa se je močno čudil, zagledavši sredi te bohotnosti Kur-

*) Blavat = neka vrsta svilnate tkanine.

čeviče hoditi v škornjih iz kravjega usnja in kožuhih ne dosti boljših od onih, kakoršne nosijo služabniki. Tako se je čudil tudi gospod Longin Podbipeta, vaje na Litevskem popolnoma drugim razmeram.

Med tem so mladi kneziči sprejeli goste iskreno in prisrčno; toda ker niso bili vajeni šeg olikanega sveta, vedli so se tako okorno, da se je namestnik komaj mogel smehu ubraniti.

Starejši Simeon je dejal:

„Veseli smo vas in hvaležni vam za ljubav. Naša hiša je vaša hiša; — torej tudi bodite tukaj kakor domá. Klanjamo se dobrotljivej gospôdi pri nizkih pragovih“.

Dasi ni bilo poznati iz glasu pokorščine niti prepričanja, da sprejema višjih od sebe, priklanjal se jim je vendar po kozaškej šegi do pasú; za njim priklanjali so se tudi mlajši bratje, misleč si, da to zahteva gostoljubje, in govorili:

„Da ste nam dobro došli, gospodje! . . .“

Med tem je kneginja, prijevši Bohuna za rokav, šla ž njim v stransko sobo.

„Čuj, Bohun“, reče urno; „nimam časa dolgo s teboj govoriti. Videla sem, da imaš tega mladega plemiča na piki, in da iščeš ž njim prepira“.

„Mati“, odgovori Kozak, poljubivši jej rokó. „Svet je širok; on ima svojo pot in jaz svojo. Nisem ga poznal, niti slišal o njem; toda naj

se ne sladka kneginjici; kakor gotovo sem živ, posvetim mu s sabljo v oči“.

„Kaj, si mar znorel? Kje ti je glava, Kozak? Kaj se godi s teboj? Hočeš mar pogubiti nas in sebe? Je vojak Višnjeveckega in namestnik, torej odličen človek, katerega je knez izbral za poslanca h kanu. Naj mu se le las na glavi skrivi pod našo streho, veš, kaj se zgodi? Vojevoda obrne oči na Rozloge, maščuje se zanj in nas zapodé na vse štiri vetrove; Heleno pa vzame s seboj v Ljubno — in kaj potem? Se mar hočeš spreti ž njim? napasti ga v Ljubnem? Poskusi, če hočeš okusiti vislice, Kozak izgubljeni! . . . Se-li plemič kneginjici dobrika ali ne, kaj te to briga? Kakor je prišel, tako odide in bode mir. Brzdaj se torej! če tega nočeš, pa idi, od koder si prišel, da nam nesreče ne nakoplješ!“

Kozak si grize brke, rohni, toda razumel je, da ima kneginja prav.

„Jutri odidejo, mati,“ je dejal; „hočem se premagati. Samo krasotica naj k njim ne hodi“.

„Kaj ti je? Naj si mislijo, da jo imamo tukaj zaprto? Pojde k njim, ker tako hočem! Ti mi tú v hiši ne boš ukazoval; tukaj sem jaz gospodar“.

„Ne srdite se, kneginja! Ker že ni drugače, naj pa bo, hočem biti prijazen do njih. Z zobmi ne zaškrtnem, za sabljin držaj ne zgrabim,

četudi bi me imelo biti jeze konec, četudi bi ječala moja duša. Naj se zgodi vaša volja!“

„Da, tako ti je govoriti, sokol; vzemi te-orbano, zaigraj, zapoj in urno ti bo lažje pri srci. Sedaj pa idi k gostom“.

Vrnila sta se v obednico; tukaj so kneziči, ne znajoč, kako bi zabavali goste, prosili jih neprestano, naj bi bili dobre volje, ter se jim priklanjali do pasú. Gospod Skretuski pogleda namah ostro v oči Bohunu; ni več opazil v njih ni napada, niti izzivanja. Lice mladega rokovnjača je bilo tako odkrito veselo, toliko spremenjeno, da bi prevarilo tudi najbistrejše okó. Namestnik ga pozorno ogleduje, kar poprej v temi ni mogel. Videl je sedaj „molojca“, vitkega kot topolo, z zagorelim licem, okrašenim z bujnimi črnimi brkami, pobešenimi navzdol. Veselost na licu je sijala skozi ukrajinsko zamišljenost kakor solnce skozi megle. Čelo je imel visoko, na katero so se vsipali bujni lasje enaki grivi, spleteni v posamezne kosmiče, odstriženi tesno nad košatimi obrvi. Orlov nos, široke nosnice in beli zobje, leskeči se pri vsakem nasmehu, dajali so licu nekak roparsk pogled; v obče pa je bil to tip ukrajinske lepote, bujne, zale in bojaželjne. Nenavadno dostojna oprava je tudi ločila tega stepnega molojca od knezov v kožuhe oblečenih. Bohun je imel na sebi župan iz tanke srebrne tkanine in rudečo vrhno suknjo, kakoršne so nosili vsi

perejeslavski Kozaki. Bedra mu je oklepал polo-svilnat črn pas, na katerem je visela dragocena sablja na svilnatih motvozih. Kakor sablja, tako obleka morala se je skriti pri lepoti turškega kindžala, zataknenega za pas, čegar držaj je bil tako posut z biseri, da so se kar iskre sipale od njega. Tako opravljenega je vsakdo lažje smatral za gospodiča kakega visokega rodu, nego za Kozaka, zlasti ker tudi njegovo gosposko vedenje ni kazalo nizkega rodu. Približavši se gospodu Longinu, slišal je povest o predniku Stovejki, kako je sekal glave; obrnivši se potem k namestniku, vpraša ga, kakor bi se med njima ne bilo ničesar zgodilo, brez vsake zadrege:

„Vi gospod se, kakor slišim, vračate iz Krima?“

„Iz Krima“, odvrne suho namestnik.

„Bil sem tam tudi jaz; dasitudi v Bahčisaraj nisem pogledal, vendar mislim, da tudi tja pridem, če se yresničijo novice“.

„O kakih novicah govorite?“

„Pripovedujejo, če naš milostljivi kralj vojsko s Turkom začne, da bo knez vojvoda obiskal Krim s svojimi vojaki. Ta vest dela veliko radost po vsej Ukrajini in na Nižu. Če pod takim poveljnikom ne pridemo v Bahčisaraj, potem ne bomo pod nobenim“.

„Pridemo, kakor je Bog v nebesih!“ oglasé se Kurčeviči.

Poročnika je ganilo spoštovanje, s katerim je govoril roparski načelnik o knezu. Zato se je nasmehnil ter rekel že z nežnejšim glasom:

„Kakor vidim, vam niso dovolj boji z Niževci, ki so vam vendar prinesli že toliko slave!“

„Mala vojska, mala slava, velika vojska, velika slava! Konaševič Sahajdačni si je ni pridobil na čajkah, marveč pri Hocimu“.

V tem trenutku se vrata odpró in v sobano stopi polagoma Vasil, najstarejši izmed Kurčevičev, vpirajoč se z roko ob Heleno. Bil je človek v moški dobi, bled in shujšan, pobožnega in otožnega lica, ki te je spominjalo slik bizantijskih svetnikov. Dolgi lasje, ki so mu zavoljo nesreče in bôli prerano osiveli, vsipavali so se mu na ramena. Namesto oči je imel na obrazu dve rudeči jami, v rokah je držal križ, s katerim je začel prekriževati sobano in vse navzoče.

„V imenu Boga Očeta, v imenu Sina in svete Device“, je govoril. „Če ste apostoli in prinašate dobre novice, bodite pozdravljeni na tem krščanskem pragu. Amen“.

„Odpustite, gospôda,“ reče kneginja, „ima zmešan um“.

Vasil jih je še dalje blagoslavljal s križem ter nadaljeval:

„Tako je zapisano v „Besedah apostolskih“, kateri prelijejo kri za vero, bodo rešeni, kateri poginejo vsled pozemeljskih dobrot, radi dobička, ali plena, bodo pogubljeni . . . Molimo!

Gorjé vam, bratje! Gorjé meni, ker smo se radi plena vojskovali! Bog bôdi nam grešnikom milostljiv! Bog bôdi milostljiv . . . In vi moŹje, ki ste prišli od daleč, kake novice prinašate? Ste li apostoli?“

Umolkne in očividno čaka odgovora; zato namestnik odvrne čez trenotek:

„Nismo apostoli. Le vojaki smo, pripravljeni umreti za vero“.

„Takrat bote rešeni!“ reče slepec. „Toda za nas še ni prišla ura rešitve . . . Gorjé vam, bratje! gorje meni!“

Poslednje besede je izgovoril ječé; tak neizmeren obup se je videl na njegovem licu, da gostje niso vedeli, kaj jim je početi. Med tem ga Helena posadi v naslonjač, sama pa skoči v veŹo in se hipoma vrne s pljunko v roki.

Njeni tihi glasovi so se oglasili v sobani, spremljajoč kneginjičino poboŹno pesem:

„V noči in dnevu, Te, Gospod! glas moj kliče,
Polajšaj muke in solzé obupljive,
Bodi meni grešniku oče milostljivi,
Usliši upitje!“

Slepec pobesi glavo in posluša petje, ki je vplivalo nanj kakor hladen balzam; z lica mu je zginila bôl in osupnenje. Naposled mu pade glava na prsi kakor v polûsnu, polû v bdenji.

„Prosim vas, gospodje, dovolite, da izpoje, pa se tudi on popolnoma pomiri“, reče potihoma kneginja. „Vidite, gospôda, njegova blodnja je, da

neprestano pričakuje apostolov; če le kedo v hišo stopi, že pride tudi vprašat, če mar niso došli apostoli . . .“

Med tem je Helena pela dalje:

„Pokaži mi pot, Gospod vseh Gospodov!
Ker sem kot potnik, ki blodi v puščavi,
Ali kakor na morji v zlem viharji
Čoln razmetani“.

Njen mili glas je zvenel čedalje močnejše. S pljunko v roki, z očmi, dvignenimi kviško, je bila tako zala, da namestnik ni mogel odtrgati od nje svojih oči. Zagleda se v njo, ter tako zamaknjen — pozabil na svet.

Iz teh misli zdrami ga še-le glas stare kneginje:

„Dosti je tega. Sedaj se ne prebudi tako kmalo. Med tem pa prosim gospôdo na večerjo“.

„Prosimo na kruh in sol!“ oglasé se za materjo mladi Bulihi.

Gospod Rozvan. kot žlahtnik z lepim vedenjem, podá dvorljivo rokó kneginji; med tem se gospod Skretuski, opazivši to, približa namah kneginjici Heleni. Srcé se mu je omehčalo kakor vosek, ko čuti njeno rokó v svojej, oči so mu žarele, ko ji reče:

„Nemara angelji v nebesih ne pojó lepše od vas“.

„Grešite vitez, če primerjate moje petje s petjem angeljev“, odgovori Helena.

„Ne vem, če grešim; a gotovo je, da bi si rad dal izkopati oči, ko bi mogel le vaše petje do smrti poslušati. Toda kaj govorim? Slepec bi ne mogel vas videti, kar bi mi bilo isto tako neznosljiva muka“.

„Ne govorite tako, gospod; jutri, ko odidete od tod, jutri bote to že pozabili“.

„O to se ne zgodi nikdar! Tako sem se zaljubil v vas, da vse svoje življenje nobenega družega nagnenja poznati nočem in tega nikdar, nikdar ne pozabim“.

Škarlatna rudečica je oblila kneginjičino lice pri teh besedah in prsi so začele močnejše dihati. Hotela je odgovoriti, pa so se ji le ustnice premikale; — zato gospod Skretuski sam nadaljuje:

„Vi bote poprej pozabili ná-me poleg zalega načelnika, ki bo vaše petje s kitaro spremljal.“

„Nikdar, nikdar!“ zašepetala je deva. „Toda čuvajte se ga, gospod; je zloben človek“.

„Kaj me briga ta Kozak? Ko bi bil tudi ves Sič za njim, za vas — za te sem pripravljen na vse. Ti si mi jedina dragocenost, ti si mi ves svet, to mi povej, hočeš-li tudi ti moja biti? . . .“

„Tako je!“ zazveni tihotno kakor rajska godba v ušesih gospoda Skretuskega; v tem trenutku se mu je zdelo, da deset src bije v njem. V očeh se mu zjasni, kakor bi solnce

razlilo svoje žarke na svet. Začuti v sebi nekako neznano moč, nekaka krila pri ramenih. Pri večerji mu je mignilo pred očmi še nekolikokrat Bohunovo lice, ki je bilo močno spremenjeno in blede; toda namestnik, svest si Helenine ljubezni, se ni brigal za tega tekmeča. „Jaši ga hudobec!“ mislil si je. „Naj mi ne hodi na pot, ker ga zatrèm“. Sicer pa so mu uhajale njegove misli na drugo stran.

Čutil je, da Helena sedi pri njem tako blizo, da se z rokó dotika njegove roke. Videl je rudečico, ki jej ni zginila z lica, raz katero je odseval žar; videl je prsi, ki so težko dihale, in oči, sedaj skromno pobešene in s trepalnicami zakrite, pa zopet bliščeče kakor dve zvezdi. Helena, četudi jo je ozmerjala večkrat stara Kurčevička in je živela v bēdi, žalosti in bojazni, bila je vendar Ukrajinka ognjene krvi. Ko so torej padli na njo topli žarki ljubezni, zacvetela je takoj kakor roža, zbudivši se k novemu življenju. V njenih očeh se je bliščala sreča, srčnost in vročnica, boreč se z deviško sramežljivostjo, ki je pobarvala njeno ličice s prelepo rožnato barvo. Gospod Skretuski je malo da ne skopernel. Pil je na smrt, toda medica ni vpljivala nanj, ker je bil že pijan ljubezni. Ni videl nikogar več pri mizi, nego zgolj to drago svojo devo. Ni videl, da je Bohun bledeel čedalje huje ter večkrat segel po držaju svojega kindžala. Ni slišal, kako je gospod

Longin že tretjič pripovedoval o predniku Stovejki in Kurčeviči o svojih pohodih po „turško blago“. Pili so vsi razun Bohuna, najlepši vzgled jim je dajala kneginja, dvigajoč čaše, na zdravje gostov, na zdravje „hospodarja“ Lupule. Govorili so tudi o slepem Vasilu in njegovih vitežkih činih, o nesrečnem pohodu in sedanji dušni bolezni; starejši Simeon jo je tako-le pojasnoval:

„Pomislite, gospôda, če že najmanjše steblice v očesu vid ovira, kako naj bi večji kosovi smole če pridejo k možganom, ne zmešali mu pameti?“

„Kaj nežen ud je to“, omeni na to gospod Longin.

V tem stara kneginja opazi spremenjeno lice Bohunovo.

„Kaj ti je, sokol?“

„Duša boli, mati,“ odvrnil je turobno. „Toda po kozaški besedice ne zinem, marveč vzdržim“.

„Trpi sin, to bode pozabljeno“.

Večerja je bila končana, toda medú so naliveali čedalje več. Prišli so tudi Kozaki, povabljeni na ples, da bi povečali veselje. Zado-nele so kitare in bobenčki, pri katerih glasovih je zaspana družina plesala. Pozneje so se tudi mladi Bulihi pomešali med nje. Stara kneginja podpre si boka, začne skakati in popevati. Gospod Skretuski, opazivši to, spusti se s Heleno v kolo. Ko jo objame z rokami, zdelo se mu je,

da vživa nepopisljivo veselje. V plesnem vrtincu so omotale se mu njene dolge kite okolu vratu, kakor bi ga hotele privezati k sebi na zmiraj. Ni se mogel zdržati; ko vidi, da ju nihče ne opazuje, sklone se in jo poljubi.

Pozno v noči — ko je bil z gospodom Longinom sam v sobi, kjer so njima postlali — reče poročnik gospodu Longinu:

„Z drugim pojdete, gospod, jutri v Ljubno!“

Podbipeta, ki je ravno odmolil svojo večerno molitev, odpre široko svoje oči in vpraša:

„Kakó to? Mar nameravate tukaj ostati?“

„Jaz ne, moje srcé ostane tukaj; le sladki spomini pojdejo z menoj. Vidite, gospod, kako sem razburjen; srčnih želj komaj še dihati morem“.

„Torej ste se zaljubili v kneginjico?“

„Tako je, kakor živ tukaj pred vami sedim. Sèn mi beži; samo zdihovati morem — bojim se, da mi srce ne počí čutil. To vam povem le, ker vem, da imate občutljivo srcé; zato lahko umete mojo muko“.

Gospod Longin je začel sam zdihati v znamenje, da pozná bolečine srca. Še le čez trenotek vpraša žalostno:

„Ste li nemara tudi vi devištvo obljubili?“

„Ne! Ko bi vsi napravili te obljube, bi človeški rod moral kmalu izumreti.“

Prihod služabnika pretrga razgovor. V sobo stopi star Tatar z bistrimi, črnimi očmi in kakor velo jabelko nagrbančenim licem. Bistro pogleda Skretuskega ter vpraša:

„Je-li treba še česa gospodoma? Nemara medice v čaše za boljši spanec?“

„Ni treba“.

Tatar se je približal Skretuskemu in reče:

„Gospodičina me je poslala k vam z naročilom“.

„Bodi mi pozdravljen!“ zaklical je radostno namestnik. „Moreš povedati vse v pričo tega žlahtnika, ker odkril sem mu svoje skrivnosti“.

Tatar izvleče izza rokava košček trakú.

„Gospodičina vam pošilja ta trak ter je ukazala, naj vam povem, da vas ljubi iz vse svoje duše!“

Skretuski mu vzame trak, ga začne razvnet poljubljati in pritiskati na prsi. Potem vpraša Tatarja:

„Kaj ti je naročila?“

„Da vas ljubi iz vse svoje duše“.

„Tu imaš srebrnjak za postrežbo. Rekla je toraj, da me ljubi“.

„Tako je!“

„Tu imaš še jednega. Naj jo Bog blagoslovi! Tudi meni je najljubša na svetu! Povej ji . . . ali čakaj: pisati ji hočem; prinesi mi le črnilo, pero in papir?“

„Kaj?“ prašal je Tatar.

„Črnilo, pero in papir“.

„Tega pri nas ni v hiši. Ob času kneza Vasila je bilo to, — ko so se mladi knežici učili pisati; o pa je že davno . . .“

Gospod Skretuski je plesnil z roko.

„Gospod Podbipeta, nimate li črnila in peresa?“

Litvin je mahnil z roko v znamenje, da nima.

„Zlodja!“ reče poročnik, „kaj mi je sedaj početi?“

Med tem se je Tatar vsedel na stolec pred ognjem.

„Čemu pisati?“ reče brskajoč po oglji. „Gospodična je šla spat. Kar jej meni vaša milost napisati, poveste ji jutri lahko kar sami“.

„Če je tako, pa tudi dobro. Zvest služabnik kneginjice si, kakor vidim. Tu imaš še tretjega. Ali že dolgo služiš?“

„Ho, ho! štirideset let bo tega, kar me je Vasil v sužnost odpeljal; — od tega časa mu zvesto služim. Ko je v onej noči vsled obrekovanja odšel za zmiraj in pustil tega otroka Konstantinu, rekel mi je: Čehli! ne pozabi deklice, čuvaj jo, kakor oko v glavi. Laha il Alah!“

„Ali to tudi storiš?“

„Da, storim in čuvam jo!“

„Povej, kar si videl! Kako se ima kneginjica?“

„Slabo namerjejo ž njo; hoté jo dati v zakon Bohunu, ki je potepeni pes!“

„O! to se ne bo zgodilo! Živi še nekedo, ki se bo potegnil za njo!“

„Tako!“ reče starec, vrteč goreče ogorke. „Hoté jo oddati Bohunu, da bi jo odnesel, kakor volk jagnje in jim pustil Rozloge, ker so Rozlogi po knezu Vasilu njeni. Bobun tudi rad to dovoli, saj ima po skrivališčih več zlata in srebra, nego je peska v Rozlogih. — Njej pa se studi od onega trenutka, ko je človeka s čakunom pred njo umoril. Kri je tekla med njima, — sovrašтво nastalo. Bog je jeden!“

Namestnik ni zatisnil očesa. Hodil je po sobi, gledal v mesec in razne misli so mu blodile po glavi. Umel je sedaj obnašanje Bulihov. Ko bi snubil kneginjo kak bližnji plemič, znal bi jih opomniti, da so Rozloge njene, nemara še račun zahteval v oskrbovanji. Zato so pokozačeni Bulihi sklenili omožiti deklico s Kozakom. Premišljevaje to, stiska Skretuski pesti ter sega po meču. Sklenil je, da to prepreči. Čutil se je sposobnega za to. Saj je varuštvu Helene pripadalo tudi knezu Jeremiji, ker je Rozloge stari Vasil sprejel od Višnjeveških. Pisal pa je tudi sam Vasil iz Bara knezu in ga prosil, naj varuje otroka. Le javne zadeve in podjetja so bila kriva, da se vojvoda v to doslej ni vmešaval. Treba ga le z besedo spomniti in storil bo svojo dolžnost.

Že se je danilo, ko se Skretuski vleže na ležišče. Trdo je zaspal, in prebudil se s trdnim

sklepom. Urno se oblečeta z gospodom Longinom, ker so vozovi stali že pripravljeni in vojaki gospoda Skretuskega sedeli že na konjih. V obednici se je poslanec okrepčal z juho v družbi Kurčevičev in stare kneginje; le Bohuna ni bilo. Niso vedeli, ali še spi, ali je že odšel.

Po zajuterku reče Skretuski:

„Blagorodna gospa! Čas beži; treba bo znovič zasesti konje. Predno se za gostoljubnost zahvalim, imam še povedati važno zadevo, o katerej bi rad z vami blagorodna gospa in z vašimi sinovi sam govoril.“

Na kneginjinem licu si opazil začudenje. Pogleda sinove in gospoda Longina, kakor bi hotela z njih obrazov brati, o čem hoče z njo govoriti, pa reče z nemirnim glasom:

„Vaša služabnica sem“.

Poslanec je hotel oditi; ni mu pustila. Zato so odšli v vežo, kjer je viselo orožje. Mladi kneziči se vstavijo po vrsti poleg matere, ki stopi Skretuskemu naproti in ga vpraša:

„O čem hočete govoriti, gospod?“

„Oprostite gospa in vi mladi kneziči, da delam proti običajem; namesto, da bi poslal k vam poslance, hočem sam govoriti o nekej zadevi. Tudi drugače ni mogoče. Z nujnostjo se nihče ne more boriti; zato tudi brez vsakega daljšega pojasnovanja prosim, da mi blagovolite dati kneginjico Heleno v zakon“.

Ko bi bilo v tem času — po zimi — z jasnega treščilo v Rozloge, ne bilo bi tako osupnilo kneginje in njenih sinov, kakor ta namestnikova snubitev. Nekaj časa molčé pogledujejo govorečega, ki je stal pred njimi raven, miren in čudovito ponosen, kakor da ne prosi marveč le ukazuje. Prvi hip niso mogli ni besedice odgovoriti. Potem kneginja vpraša:

„Kako to? vi, Heleno?“

„Da, blagorodna gospá! — neovrgljiv je ta moj sklep“.

Zopet umolknejo vsi.

„Pričakujem, gospa, vašega odgovora!“ sili namestnik.

„Oprostite gospod,“ odgovori kneginja suho in ostro. „Na prošnjo takega viteza nismo malo ponosni; toda prišli ste prepozno, ker sem Heleno obljubila že drugemu“.

„Prevdarite vendar gospa, kot skrbna varhinja, če niste ravnali proti volji kneginjice in če nisem mar boljši od onega, komur ste jo obljubili?“

„Gospod! Kedo je boljši, o tem naj jaz sodim? Morete biti tudi najboljši — a nam je to vse jedno, ker vas ne poznamo“.

Na to se namestnik še ponosnejše vzravna; njegovi pogledi so bili ostri kakor noži in jako mrzli.

„Poznam vas — izdajice!“ reče. „Prostaku hočete dati sorodnico, da vas pusti na posestvu, katerega ste si osvojili“.

„Sam si izdajica!“ zakriči kneginja. „Tako plačuješ gostoljubje! tako hvaležnost nosiš v svojem srcu! O kača! Kdo si ti? Odkod si se vzel?“

Mladi Kurčeviči so ji pritrjevali ter gledali po stenah za orožjem. Namestnik odvrne: „Paganje! polastili ste se sirotinjske lastnine toda vaša ne bode. Čez nekaj dni bo že knez o tem vedel“.

Ko je kneginja to slišala, skočila je v izbin kot in zgrabivši metalno bodalce, šla ž njim proti namestniku. Knežiči, pograbilši, kar so dosegli. ta sabljo, drugi kindžal, tretji nož, obkolijo ga, rohneč kakor čreda steklih volkov.

„H knezu pojdeš?“ reče kneginja. Pa li tudi veš, da prideš živ od tod? Ni to mar tvoja poslednja ura?“

Skretuski je dal roki navskriž na prsih ter ni trenil z očmi.

„Vračam se kot knežji poslanec iz Krima,“ reče, „naj se mi v tem gostišči le las skrivi, zagotovim vas, da od Rozlogov čez tri dni ni pepela ne ostane; vi vsi pa bote medleli v ljubenskih ječah. Je-li na svetu moč, ki bi vas mogla braniti? Ne grozite mi, ker se ne bojim!“

„Poginemo, toda ti prvi pogineš“.

„Udari torej — tukaj so moje prsi!“

Knežiči z materjo na čelu so držali orožje proti namestniku; toda rekel bi, nekake nevidljive verige so jim zvezale roke. Rohneč in

škripajoč z zobmi, so se vjedali — nihče pa ni udaril z orožjem. Strašno ime Višnjeveckega jim je vzelo pogum.

Namestnik je zmagal.

Jeza kneginje se je razlila v oštevke:

„Prešernik! zajec! nečimnik! knežje krvi ženo si želiš — zaman! Vsakemu jo damo, le tebi ne, kar nam tudi sam knez ne more ukazati.“

Skretuski odvrne:

„Nimam časa, da bi vam našteval prednikov svojega rodú; le to mislim, da bi vaše kneginjstvo moglo meč in grb nositi za njimi. Ker pa vam je bil Kozak dober, sem vam lahko jaz boljši. Z mojo srečo more tudi vaša tek-movati; ker pravite, da mi Helene ne date, čujte, kaj vam povem: Tudi jaz vam pustim Rozloge; tudi računov o oskrbništvu ne zahtevam!“

„Ne podarjaj tega, kar ni tvoje.“

„Ne darujem, marveč obetam za prihodnost z vitežko besedo. Izberite torej, kar vam je ljubše: da položite knezu račun o oskrbništvu, pustite Rozloge, ali pa mi date v zakon deklico in si pridržite domačijo?“

Metalno bodalce je zdrknilo kneginji polagoma iz rok ter padlo z ropotom na tla.

„Izvolite!“ ponovi Skretuski: „mir ali vojsko!“

„Sreča je“, reče že prijaznejše Kurčevičevka, „da je Bohun s sokoli odšel, ne hoteč vas videti.“

Že včeraj vas je imel na sumu. Gotovo bi bila tekla kri.“

„Blagorodna gospa! tudi jaz ne nosim sablje, da bi mi le težila pas!“

„Prevdarite vendar, gospod, ali je to plemenito od viteza, da, prišedši v hišo, se vede tako proti nam in tirja deklino sè silo, prav kakor iz turške sužnosti?“

„Prav vitežki je, ker jo nameravate po suženjski prodati lopovu.“

„Tega o Bohunu ne govorite; dasitudi je neznanih starišev sin, je vendar vojak po poklicu in slaven vitez; nam je od mladih let znan in v hiši kakor domač, vse jedno mu je, ali vzameš mu dekle, ali pa ga suneš z nožem.“

„Blagorodna gospa, meni je vže čas, da otidem; oprostite torej, da še enkrat ponovim: izberite!“

Kneginja se obrne k sinovom.

„Kaj rečete na to prošnjo, sinovi?“

Bulihi so pogledavali jeden drugemu, drezali se z lakti ter molčali.

Naposled reče Simeon:

„Če ukažeš, da se bájemo, bomo se; ukažeš dati dekle, pa jo damo.“

„Bíti se, je slabo, a dati Heleno, tudi slabo.“

Obrnivši se k Skretuskemu, reče:

„Pritisnili ste nas, gospod, tako k steni, da nam kar sapa zaostaja. Bohun je obnorel človek, ki se loti vsega. Kdo nas obvaruje njegovega

maščevanja? Zgine sicer po knežjem ukazu, toda nas ugonobi popreje. Kaj nam je početi?"

„Vaša glava, vaš svet.“

Kneginja nekoliko umolkne.

„Čujte, gospod namestnik. Vse mora ostati tajno. Bohuna odpravimo v Perejaslavje, mi pa pridemo s Heleno v Ljubno, kjer bodete prosili kneza, da nam dá pravico na Rozloge. Bohun ima v bližini poltretje sto bojevnikov, katerih je nekoliko tukaj. Helene ne morete takoj vzeti, ker vam jo odpelje. Idite torej, ne povejte nikomur te tajnosti in čakajte nas “

„Da bi me izdali?!“

„Ko bi mogli! Toda ne moremo, sami vidite to. Dajte besedo, da ohranite to do tega časa tajno!“

„Dam jo, — a vi mi daste dekle!“

„Ker ne moremo drugače, — dasitudi nam je Bohuna žal . . .“

„Pfuj, pfuj! gospodje,“ reče naglo namestnik, obrnivši se h knezom, „štirje ste, kakor dobi, in Kozaka se bojite! Z izdajo ga hočete prekaniti! Akoravno mi je dolžnost, da se vam zahvalim za vaš ukrep, vendar rečem: da to vedenje plemičem ne pristuje!“

„Vi se v to ne mešajte!“ zakriči kneginja. „To ni vaša stvar. Kaj nam je početi? Koliko imate vojakov proti njegovim? Ohranite li nas? Ohranite li Heleno, katero je pripravljen sè silo vzeti? To ni vaša stvar. — Idite v Ljubno ;

kaj je nam storiti, to vemo; samo da vam pripeljemo Heleno.“

„Storite, kar hočete! Le to vam še rečem: Ako se zgodi kneginjici tu kaka krivica, — gorjé vam!“

„Ne govorite vendar takó z nami, da nas ne napravite obupne.“

„To pa za to, ker ste se je hoteli sè silo iznebiti. A sedaj ko ste jo prodali za Rozloge, vam še v misel ne pride, da bi jo vprašali, če sem jej tudi všeč?“

„Pa jo vprašajmo v vaši navzočnosti!“ reče kneginja, s težavo dušéč gnjev, ki je na novo jel vreti v njenih prsih. Čutila je dobro pomen namestnikovih besedi. Simeon je šel po Heleno; čez kratko se pokaže ž njo v veži.

Sredi te jeze in groženj, katere, zdelo se je, so še odmevale v ozračji, kot piš ponehajoče nevihte, sredi teh nagrbančenih čel, ostrih pogledov in surovih lic, zasvetilo je njeno zalo lice kakor solnce po nevihti.

„Gospodična“, reče zamolklo kneginja, kazaje na Skretuskega, „če ti je všeč, je ta tvoj bodoči mož?“

Helena obledi kakor zid, in si zakrije oči z rokami; potem pa jih naglo poda Skretuskemu, vprašaje:

„Je-li res?“

Uro pozneje se je pomikala karavana gospoda poslanca in namestnikova polagoma po cesti skozi hosto proti Ljubnu. Skretuski in gospod Longin Podbipeta sta jezdila spredaj, za njima so se vlekli poslančevi vozovi v dolgem pasu. Namestnik je bil zamišljen in malobeseden. Zbudilo ga je stoprav petje:

„Tužu, tužu,¹⁾ serce bolyt“ ...¹⁾)

V lesnej globelji, na ozkem pohojenem križpotju prikaže se Bohun. Njegov konj je bil ves pokrit s peno in blatom.

Brž ko ne je Kozak po svojem običaju pogнал konja v stepo, da bi se tu kosal z vetrom, zginil v daljavi, pozabil ter prebolel, kar ga je peklo v duši.

Sedaj se je vračal nazaj v Rozloge.

Pogledavši na to ponosno in istinito vitežko postavo, ki je mignila pred očmi in zopet zginila, zamislil se je nehoté gospod Skretuski. Naposled polglasno reče:

„Vendar je sreča, da me ni ubil pred nje-nimi očmi!“ — naglo kakor bi mu bila nekaka žalost stisnila srcé. Žal mu je bilo Bohuna; še bolj mu je bilo žal, da zavezavši se z besedo kneginji, ni mogel sedaj pognati za njim konja ter mu reči:

1) Tugujem. 2) Boli.

„Ljubiva eno dekle, torej obema naju ni živeti na svetu! Izvleči Kozak svojo sabljo!“

V.

Prišedši v Ljubno, ni našel gospod Skretuski kneza domá. Šel je k gospodu Suffčinskemu, svojemu nekdanjemu dvorniku v Senčo za botra. Ž njim je šla tudi kneginja, dve gospodičini Zbaraški in več oseb z dvora. Poslali so za njim v Senčo poročnika z naznanilom, da se je vrnil gospod namestnik iz Kríma, in da je prišel poslanec iz Valahije. Med tem so znanci in tovariši radostno pozdravljali Skretuskega. Posebno vesel ga je bil Volodijevski, ki je bil po omenjenem dvoboju našemu namestniku najboljši prijatelj. Ta vitez odlikoval se je s tem, da je bil neprestano zaljubljen. Prepričavši se s neodkritosrčnosti Anice Borzobohate, ponudi svojo ljubezen Angelji Lenskej, dvorskej gospodičini, ki pa se je z drugim zaročila. Sedaj začne Volodijevski, da bi se potolažil, misliti na starejšo kneginjico Ano Zbaražko, bratranko kneza Višnjevekega.

Spoznal pa je sam, da previsoko leta in da iz te moke ne bo kruha. Da je res vsako upanje brezvspešno, pokazalo se je kmalo. Prišla sta dva snubača, gospod Bodzinski in gospod Lassota, katera je poslal gospod Prijemski, vojvoda Lečicki. Nesrečni Volodijevski je pripovedoval

to novico našemu namestniku kot uzrok svojega trpljenja. Gospod Skretuski ga je poslušal samo na videz, ker so bile njegove misli in srcé daleč, daleč. Ko bi ne bilo duševnih nemirov, kateri skoraj vsikdar grené ljubezen, bil bi se Skretuski smel imenovati srečnega. Saj se je vrnil čez dolgo v prijazno Ljubno, kjer so ga takoj obkolili znani prijatelji in hrup vojaškega življenja, kateremu je bil vaje. Mesto Ljubno, dasi je bilo le knežja prestolnica, moglo se je gledé lepote primerjati z vsemi drugimi mesti, celó s kraljevo Varšavo. Razlikovalo se je od njih samó s surovim taboriščnim življenjem, ki je vladalo tam. Kdor ni poznal tamošnjih običajev in naredeb, on bi, dospevši tjekaj, tudi v najmirnejšem času lahko sodil, da se tu pripravljajo na vojsko. Vojak je več veljal nego dvornik, žezlo več, nego zlato, glas taboriščnih tromb več, nego hrup gostij in veselíc. Povsod si opazil vzgleden in drugod nepoznan red. Povsod je bilo polno vitezov in vojakov raznih praporov: oklopnikov, dragoncev, Kozakov, Tatarjev in Valahov, kateri so prišli semkaj v službo od vseh strani poljske ljudovlade.

Kdor se je hotel izuriti v pravi vitežki šoli, šel je v Ljubno. Poleg Rusinov, Mazurov, Litevcev, so bili tam celó Prusi. Polki pešcev in topničarjev, ali tako imenovani „ogujemeti“, so služili za visoko plačo. Za dragonce so služili največ domačini, Litevci pa pod tatarskimi pra-

pori, Malopoljanci so hiteli najraje pod prapore oklopnikov. Knez ni pustil, da bi vitezi pohajkovali; zato je v taboru bilo neprestano vse živo. Ko so jedni polki odšli na promeno v stražnice in „polanke“, prišli so v stolico drugi. Cele dneve so se vršile vaje in borbe. Časih tudi, dasi je bilo mirno pred Tatarji, priredil je knez daljše pohode v néme stepe, da bi vojake hoje privadil ter došel tje, kamor še nihče ni prodril in tako razširil slavo svojega imena. Takó se je preteklo jesen napotil po levem bregu Dnepra h Kudaku, kjer ga je sprejel v trdnjavi tamošnji poveljnik Grodzicki. Potem je šel poleg Porohov dalje k Hortici ter na kučkaskej meji ukazal zgraditi iz kamenja visoko mogilo, ki naj bi pričala, da na to stran še ni došel nihče tako daleč.

Gospod Boguslav Maskevič, vrl vojak, če tudi še mlad, a jako učen, ki je to potovanje in tudi druge knezove pohode popisal, pripovedoval je o njem čuda gospodu Skretuskemu. To je potrjeval tudi gospod Volodijevski, ki se je tega pohoda udeležil. Videli so tam „Porohe“ (pragove) in jih občudovali. Poseben čudež izmed vseh pa je bil strašen Nenasit, ki je, kakor svoj čas Scila in Karibda, požiral vsako leto po nekoliko ljudi. Potem so se podali na vshod, na požgane stepe, kjer jezdec po pogorišču niti jezdit niso mogli; morali so konjem nogé poviti s kožami. Naleteli so tam na množico gadov in

kač, po deset laktov dolgih in debelih kakor moška roka. Po poti so na samotnih dôbih izrezovali na večni spomin knežje grbe, naposled zašli v puste stepe, kjer že sledov človeških stopinj ni bilo môči več videti.

„Mislil sem si“, pripoveduje učeni gospod Maskevič, „da se bomo morali po zgledu Uliseja celó v Had napotiti“.

Gospod Volodijevski pa je dejal:

„Ljudje izpod prapora gospoda stražnika Zamojskega, ki so šli naprej, so celó prisegali, da so že videli oni konec, za katerim je svet z deskami zabit.“

Namestnik pa je pripovedoval tovarišem o Krimu, kjer je prebil ravno pol leta, čakajoč odgovora vzvišenega kana; o tamošnjih mestih, ki so ostala iz davnih let; o Tatarjih in njih vojaškej moči, kakor tudi o strahu, v kakoršnem so živeli, zaslišavši o velikem pohodu na Krim, katerega bi se imele udeležiti vse moči poljske ljudovlade.

Pripovedujoč si po večerih vse to, pričakovali so knezove vrnitve. V tem času je predstavljal namestnik tovarišem gospoda Longina Podbipeto, ki je bil kaj vljuden človek, da si je lahko naklonil vseh srca. Tudi njegova veličanska moč mu je pridobila kmalo spoštovanje. Rad je pripovedoval temu in onemu o predniku Stovejki in o odsekanih glavah; znal pa je skrivati svojo obljubo, hoteč se tako izogniti njih

nagajivosti. Posebino sta se pa sprijaznila z Volodijevskim, a to vsled jednake občutljivosti src. Čez malo dni sta hodila oba zdihovati na nasipe. Prvi po kneginjici Ani, drugi po onej nepoznanej, od katere so ga ločile tri glave, katere odsekati se je zaobljubil.

Volodijevski je vabil gospoda Longina k dragoncem. Toda Litvin je naposled sklenil, zapisati se pod prapor oklepnikov, da bi mogel služiti pod Skretuskim. V Ljubnem je tudi zvedel na veliko svoje veselje, da ga vsi smatrajo za viteza prve vrste in jednega iz najboljših knežjih častnikov. In ravno v praporu (polku), kateremu je bil Skretuski poročnik, imelo se je sprazniti mesto vsled smrti Zakrevskega, s priimkom „Miserere mei“; ker so se mu vsled vlage vse stare rane odprle, ni sploh nihče pričakoval ozdravljenja. K ljubavnim skrbém namestnikovim se je še pridružila žalost radi zgube starega tovariša in zvestega prijatelja. Po cele ure ni odstopil ni za pēd od njegovega vzglavja tolažeč ga in navdajajoč z upanjem, da še marsikateri pohod skupaj izvršita.

Toda starec ni potreboval tolažbe. Umiral je veselo na trdem ležišču, povlečenem s konjsko kožo ter z otročjim nasmehom pogledoval na sveto razpelo, obešeno nad posteljo. Skretuskemu pa je odgovarjal:

„Miserere mei, gospod poročnik! jaz že grem po svoje nebeško plačilo. Moje telo je ran tako

luknjasto, da se le bojim, da me sveti Peter, ki je božji maršal ter ima paziti na čistoto v nebesih, ne spusti v sveti raj v tej razcapanej suknji. Pa mu porečem: Sveti Peter! zaklinjam te na uho Malhuzovo. ne delaj mi sramote, ker so mi ti paganje tako razcepili telesno obleko... miserere mei! Če pa nastane kak pohod svetega Mihaela na moči peklenske, pa se bo dal še stari Zakrevski tam uporabiti.“

Zato se tudi poročnik, akoravno vojak, ki je tolikokrat gledal smrti v oči in jo sam zadajal, ni mogel zdržati solz, poslušajoč tega starca, čegar smrt je bila podobna zahajajočemu solncu.

Necega jutra so zadoneli zvonovi v vseh ljubenskih cerkvah in cerkvicah, ki so razglašali smrt gospoda Zakrevskega. Tega dné je došel knez iz Senče in ž njim gospodje: Bodzinski in Lassota, ali tako rekoč ves dvor, v mnogih kočijah, ker je bilo spremstvo pri gospodu Suffčinskem nebrojno. Knez je dal pripraviti veličasten pogreb, hoteč počastiti zasluge umrlega ter pokazati, kako čisla vitežke ljudi. Žalobnega spreveda so se udeležili vsi polki, kar jih je bilo v Ljubnem. Na nasipih so gromeli možnarji in topovi. Konjiki so šli iz gradú k farnej cerkvi v bojnem redu, toda z zavitimi banderi; za njimi polki pešcev, noseč puške s kopiti nakviško.

Tudi knez v žalnej obleki se je peljal za krsto, v pozlačenej kočiji, v katero je bilo upre-

ženih osem, kakor mleko belih konj, ki so imeli grive in repove rudeče pobarvane in šopek črnih nojevih peres na glavah. Pred kočijo je stopal kot knežja straža oddelek janičarjev; takoj za kočijo pa pažeti po španjsko opravljeni, sedeč na težkih konjih; dalje visoki dvorni uradniki, dvorniki službujoč in v pokoju, naposled hajduki in pajuki.*) Sprevôd se je vstavil najpoprej pri cerkvenih vratih, kjer je duhovnik Jaskolski pozdravil krsto z nagovorom, začenjajoč z besedami: „Kam takó hitiš, gospod Zakrevski?“ Potem je govorilo še nekoliko tovarišev in med njimi tudi gospod Skretuski kot načelnik in prijatelj ranjega. Naposled so nesli truplo v cerkev in tu še le je začel govoriti najzgovornejši izmed zgovornih: duhovnik-jezuit Muhoveckí. Govoril je tako lepo in vzvišeno, da se je celó sam knez razjokal. Bil pa je tudi nenavadno občutljivega srcá in vojakom pravi oče. Ljubil je red nad vse drugo, toda gledé naklonjenosti in ljubezni, kakoršno je skazoval ne samo svojim vojakom, marveč tudi njih ženam in otrokom, ni se mogel nihče meriti ž njim. Puntarjem strašan in neusmiljen, bil je vendar pravi dobrotnik ne samo plemstvu, marveč vsem svojim ljudem. Ko so 1646. l. kobilice uničile setev, odpustil je vsem najemnikom za celo leto najemščino, podložnikom pa ukazal razdajati zrnje

*) Pajuk = sultanov sluga.

iz svojih žitnic. Po požaru v Horolu je vse meščane cela dva meseca iz svojega živila. Najemniki in oskrbniki zemljišč so trepetali, boje se, da bi knezu ne prišla na ušesa kaka krivica, provzročena ljudem. Sirotam je bilo zagotovljeno varuštvo, da so jih na Zadnepriu v obče le knežje sirote imenovali. Čula je nad njimi sama kneginja Grizelda s pomočjo očeta Muhoveckega. Po vsem knezovem zemljišču je torej vladal red, izobilje, pravica, mir, pa tudi strah, ker v slučaju najmanjšega upora ni poznal knez mere v srdi in kaznovanju. Tako se je v njegovej naravi družila dobrosrčnost s strogostjo. Toda v onih krajih je le na hvalo tej strogosti moglo se razvijati delo in življenje človeško. Le pod takimi pogoji so mogla naraščati mesta in vasi. Kmet se je popél nad „hajdamaka“ (rokovnjača), kupec lahko mirno spečaval svoje blago, sovražnik ni smel prestopiti meje, cele tolpe tolavajev so ginile na vešalih, ali pa so jih vzeli v vojake, in pusti kraj se je razcvetal.

Divjej krajini in divjim prebivalcem bilo je treba take roke: Na Zadneprie so šli iz Ukrajine najnemirnejši ljudje. Tje so se selili naselniki, ki jih je vabila plodna in obdelana zemlja; zbirali se kmetje z vse Poljske, zločinci utekajoč iz ječ; z jedno besedo, kakor bi rekel Livij: „Pastirji in ljudje, pribežavši iz središča svojega národa“. Vzdržati jih na uzdi, napraviti iz njih mirne naselnike, prisiliti jih k pra-

vilom naselniškega življenja, mogel je le takšen lev, na čegar rjojenje se je vse treslo.

Gospod Longin Podbipeta, ugledavši kneza prvokrat pri pogrebu, niti lastnim očem ni mogel verjeti. Ker je slišal poprej toliko o njegovej slavi, domišljeval si je, da mora biti kak velikan, za glavo višji od drugih ljudi. A knez je bil bolj majhine rasti in dosti medel. Bil je še mlad, — imel je še le šest in trideset let — toda na njegovem licu se je že videl vojaški trud. Dasi je živel v Ljubnem kakor kak kralj, je vendar ob času vojske in pohodov prenašal vse nezgode svojih tovarišev. Užival je črn kruh, spal na golih tleh, in ker je več časa v svojem življenji prebil pri delu v bojnih taborih, — pustili so mu ti sled na licu. Vsekako pa je obličje kazalo že na prvi pogled nenavadnega človeka. Odsevala je raz njega železna in neupogljiva volja in veličanstvo, kateremu se je moral vsakdo nehoté klanjati. Bilo je videti, da ta človek pozna svojo moč in velikost, in ko bi mu položili jutri kraljevo krono na glavo, ne čutil bi se začudenega, niti bi ga ne potlačila njena teža. Oči je imel velike, mirne in prijazne; toda zdelo se je, da blisk šviga iz njih; čutiti je bilo, da bi bilo gorjé temu, ki bi ga hotel vznemiriti. Nihče tudi ni mogel prenesti mirno bleska njegovih oči. Videl si poslanca, ki so osiveli v svoji službi, katerim, stoječim pred Jeremijo, se je zapletal jezik, da niso mogli začeti

razgovora. Bil je na svojem Zadnepru pravi kralj. Iz njegove pisarne so prihajali privilegiji in naslovi: „Mi po božjej milosti knez in gospodar itd.“ Ni mnogo gospodov je prišteval sebi enakim; knezi krvi davnih vladarjev so bili njegovi maršali. Tak je bil v svojem času Helenin oče, Vasil Bulih Kurčevič, čegar rod je, kakor smo že omenili, izhajal od Korijata in po njem od samih Rurikoy.

Po materi Valahinji je podedoval belo polt — ono belino razbeljenega železa, od katerega sije žar — in kakor vranovo perje črne lase, ki so na ogoljeni glavi samó spredaj vsipavali se mu bujnejše nad obrvi ter zakrivali mu polovico čela. Nosil se je po poljskem kroji, toda za opravo ni preveč maral, ter samo pri večjih svečanostih oblačil dragoceno obleko, da se je ves lesketal zlata in drazega kamenja. Gospod Longin je bil nekoliko dni poznej navzoč na takšnej svečanosti, ko je knez zaslišal poslanca Rozvana Urso. Zaslišanja so se vršila vsikdar v tako imenovanej „nebeškej dvorani“, kjer je bil na stropu upodobljen nebesni obok z zvezdami s čopičem slikarja Helma iz Gdanske. Takrat je sedel knez pod nebom od žameta in hermelinskih kož na vzvišenem prostoru, tronu podobnem, čegar vznožje je bilo obito s pozlačeno ploščo. Za knezom je stal duhovnik Muhovecki, tajnik, maršal knez Voronič, gospod Boguslav Maskevič; dalje pažeti in dvanajst trabantov s

sulicami v španjski obleki. Globina dvorane je bila polna vitežtva v praznični obleki in krojih. Gospod Rozvan Urso je prosil v imenu „hospodarja“, naj bi knez s svojim vplivom in grozo imena zapretil pri kanu budzijaškim Tatarjem, naj jenjajo napadati Valahijo, kjer so vsako leto delali strašno škodo in opustošenja. Na to prošnjo je knez odgovoril v čisti latinščini, da Budzijanci celó kanu samemu niso pokorni, ker pa se nadja. da pride meseca aprila kanov poslanec, Čavs Murij, hoče po njem spomniti kana na vlaške krivde. Gospod Skretuski je že poprej poročal knezu o svojem poslanstvu; ni zamolčal tega, kar je slišal o Hmelnickem in o njegovem begu na Sič. Knez je sklenil poslati nekoliko polkov h Kudaku, toda posebne važnosti ni pripisoval temu pohodu. Ker se je torej zdelo, da ničesar ni, kar bi znalo kaliti mir in moč zadneprovske države, začele so se v Ljubnem svečanosti in zabave. To pa radi navzočnosti gospoda poslanca Rozvana, kakor tudi radi prošnje gospodov Bodzinskega in Lassote, ki sta v imenu vojvode Prijemskega prosila za roko kneginjice Ane; na to prošnjo sta dala knez in kneginja Grizelda povoljni odgovor.

Le jedini mali Volodijeovski je močno žaloval radi tega. Ko ga je Skretuski skušal tolažiti je odgovoril:

„Tebi je dobro, če le hočeš, ti Anica Borzobohata ne odide. Ona se te je tukaj ves čas

jako naklonjeno spominjala. Mislil sem s početka, da se godi le zato, da hoče vzbujati v Bihovcu nevošljivost; toda sedaj vidim, da ga je le hotela vloviti na trnek; najbrž le do tebe jedinega goji v srcu živejšo občutke.“

„Kaj? Anica! Le vrni se k njej, ne branim ti! Toda opusti pa misel na kneginjico Ano, ker to bi bilo prav tako, kakor bi hotel s kapo pokriti feniksa v gnezdu.“

„Znano mi je, da je ona feniks, in zato umrjem bržčas žalosti po njej.“

„Živel boš in se takoj zaljubil, vendar ne v kneginjico Barbaro, ki ti jo drug vojvoda izpred nosa odpelje.“

„Je-li mar srce služabnik, kateremu je mōči ukazovati? Je mar mōči zabraniti očem, da ne bi gledale tako zalo bitje, kakor je kneginjica Barbara, ki bi ganila lahko divje zverine?“

„Svoje muhe imaš.“ odvrne gospod Skretuski. „Vidim, da se boš tudi brez moje pomoči potolažil; toda ponavljam ti: vrni se k Anici, ker radi mene ne boš imel nikake zapreke.“

Anica ni resnobno mislila na Volodijevskega. Nasprotno pa jo je dražila mlačnost gospoda Skretuskega, ki jo po tako dolgej odsotnosti še pogledal ni. Ko je zvečer knez s svojimi veljavnejšimi častniki in dvorniki zahajal v kneginjino zabavno sobano, da se nekoliko pošali in razvedri, je Anica gledala izza pleč svoje gospé

(ker kneginja je bila visoka, a Anica majhena) se svojimi črnimi očmi v namestnikovo lice, hoteli razvozlati to zagonetko. Toda oči Skretuskega, kakor njegove misli, so blodile nekje drugje; — ko je enkrat slučajno pogledal dekle, bil je ta pogled tako mračen in steklen, kakor da ne gleda njo, katerej je nekoč prepeval:

„Kot tatarska orda
Jemlješ v sužnost srca! ...“

„Kaj se mu je pripetilo?“ povpraševala se je pomehkužena dvorska lahkoživka, in zaceptavši z drobno nožico, je sklenila priti tej stvari do živega. Ni ljubila sicer Skretuskega, toda privajena poklonom, ni mogla prenašati, da bi bil kdo njej nasproti malomaren ter bila pripravljena iz trme se sama zaljubiti v preziralca.

Necega dné, noseč sukanec za kneginjico, sreča gospoda Skretuskega, prišedšega ravno kar iz spalne čumnate. Naletela je nanj kakor burja, da ga je skoro butnila v prsi; odskočivši naglo, reče:

„Oh, kakó sem se prestrašila! Dober dan, gospod!“

„Dober dan, gospodična Anica! Sem mar že res tako strašilo, da sem tako preplašil gospodičino Anico?“

Dekle je stalo s pobešenimi očmi, vrteč v roci konce svojih kit, prestopajoč z nogice na nogico. Vsa zmešana odgovori z nasmehom:

„Ej ne! to ne... nikakor ne... kakor sem živa!“

Naglo pogleda poročnika in znovič takoj pobesi oči.

„Se mar jezite na-me, gospod?“

„Jaz? Saj se gospodična Anica tudi ne brigate za mojo jezo!“

„Res, da ne. Čemu tudi? Nemara si celo domišljujete, da se bom takoj jokala? Gospod Bihovec je vljudnejši...“

„Če je pa tako, ne kaže mi družega, nego da naredim prostor gospodu Bihovcu ter se umaknem vam izpred oči za zmiraj.“

„Če pa jaz zabranjam?“ To rekši, vstopi se mu na pot.

„Ste prišli iz Krima?“ vpraša.

„Dà, iz Krima!“

„Kaj ste mi prinesli iz Krima?“

„Pripeljal sem Vam gospoda Podbipeto. Vsaj ste ga že videli, gospodična Anica? Jako ljub in vrl plemič je.“

„Prijaznejši gotovo, nego vi! A po kaj je prišel?“

„Da bi imela gospodična Anica nad kom poskušati svojo mičnost. Teda svetujem Vam, da se ga čvrsto lotite, ker vem za neko skrivnost tega junaka, vsled katere je nepremagljiv..., torej celo gospodična Anica nič ne bode opravila pri njem.“

„Radi česa je nepremagljiv?“

„Ker se ne sme ženiti?“

„Kaj to meni mar! Nu, čemu se ne smé ženiti?“

Skretuski se sklone k ušesu gospodičine ter reče glasno: „Ker je devištvo obljubil.“

„Prismojeni ste, gospod!“ reče naglo in odfrči kakor preplašena ptica.

Vendar pa si je ogledovala ta večer prvi-krat bolj resno gospoda Longina. Gostov tega dné ni bilo malo, ker je knez pripravil slavnosten banket na čast gospodu Bodzinskemu. Naš Litvin, oblečen čedno v bel atlasov župan *) in v temno-modro žametovo suknjo, bil je jako zal, to pa še tem bolj, ker mu je pri boku, mesto velikega meča, visela lahka kriva sablja v pozlačenej nožnici.

Aničine oči so streljale v gospoda Longina nekoliko na kljub gospodu Skretuskemu. Namestnik bi tega niti ne bil opazil, ko bi ne bilo Volodijevskega, kateri, podrezavši ga z laktom, reče:

„Naj me v sužnost odženó, če se Anica ne sladka temu hmeljevemu litevskemu drogu?“

„Povej to njemu samemu.“

„Gotovo mu povem. Bodeta kaj zali par.“

„Lahko jo bo nosil namesto zapone na županu, takšna je uprav razlika med njima.“

*) Župan = poljska suknja.

„Ali namesto kitice na čapki.“

Volodijevski je stopil k Litvinu.

„Gospod,“ je dejal, „še le pred nedavnim ste dospeli semkaj, toda vidim, pravi čarovnik ste.“

„A zakaj, brate dobrotljivi, zakaj?“

„Ker ste nam zbegali že vse najodličnejše dvorske gospodičine.“

„Gospod!“ odvrnil je Podbipeta, sklenivši roke; „kaj vendar pravite?“

„Poglejte no, gospod, gospodičino Anico Borzobohato, v katero smo vsi zaljubljeni, kako sledi danes za vami sè svojimi pogledi. Skrbite samó, da še vas ne spelje tako na led, kakor je že nas druge.“

To rekši, zasučé se Volodijevski na peti in otide, pustivši gospoda Longina zamišljenega. Ta ni takoj pogledal Anice; še le čez nekaj časa obrne nenadoma na njo oči; — pa takoj osupne. Izza ramen kneginje Grizelde ste gledali nanj dve svetli očesi res radovedno in srpo. Beži proč, skušnjava! misli si Litvin ter kakor dijak zarudevši zbeži v drugi kôt dvorane.

Toda skušnjava je bila huda. Ta čarovnica, gledujoč izza kneginjinih pleč, imela je toliko mičnosti; njene oči so se svetile tako jasno, da je gospoda Longina kar vleklo nekaj tje, da bi le samo enkrat še pogledal vá-nje. Toda med tem se spomni svoje obljube. Pred oči mu stopi Zervikaptur, prednik Stovejko-Podbipeta, tri odsekane

glave, — in strah ga spreleti. Prekriža se in ta večer ne pogleda več Anice.

Druzega dné za rano gré v stanovanje Skretuskega.

„Gospod namestnik, pojdemo li že skoraj od tod? Kaj se sliši o vojski?“

„Je-li vam že dolg čas? Potrpite vendar, da stopite pod prapor.“

Gospod Podbipeta ni bil še vpisan v polk namesto pokojnega Zakrevskega. Moral je čakati, da mine četrletje, to pa še le prvega aprila. Ker se je pa močno zanimal za to, vpraša namestnika dalje:

„Mar še njegova svetlost, knez, ni govoril o tej stvari?“

„Ni! Kralj do svoje smrti ne jenja misliti na vojsko, toda Poljska je noče.“

„Pa so govorili v Čehrinu, da preti kozaška vstaja?“

„Videti je, da pripisujete tej govorici dosti veljave. Kar se vstaje tiče, znajte, da je pred pomladjo ne bo; če tudi je letos zima kaj mila, je vendar le zima. Imamo še le 15. februvarija; mraz more še vsaki dan pritisniti; Kozak pa se ne podá na bojno polje, dokler se ne more okopati z rovi. Za nasipi se kruto bijejo, na ravani pa ne vzdržé.“

„Torej je treba čakati celó Kozake?“

„Premislite, gospod, še nekaj. Ko bi ob času vstaje tudi našli svojih treh glav, — vendar

se še ne vé, če boste že oproščeni svoje oblube. Vse drugo so križarji ali Turki, a zopet drugo domačini, — kakor bi rekel, otroci jedne matere.“

„O veliki Bog!“ S tem ste mi še le zabili žebelj v glavo. Kar obupati mi je! Naj me duhovnik Muhovecki oprostí teh dvomov, ker drugače ne bom imel ni trenutek pokoja.“

„Gotovo vas jih reši, saj je učen in pobožen mož; toda gotovo tudi on ne pové nič družega. Boj med državljani je vojska med brati.“

„Če pa vstajnikom pride tuja sila na pomoč?“

„Takrat bi bilo za vas. Sedaj vam pa le to morem priporočiti: čakajte in bodite strpljivi!“

Vendar gospod Skretuski sam ni znal porabiti tega sveta. Prevzemala ga je čedalje večja tesnota; dolgočasile so ga dvorske svečanosti, katere so mu bile nekdanj tako všeč. Gospodje Bodzinski, Lassota in Rozvan Urso so naposled odšli; po njih odhodu je bil konec veselíc. Življenje je postalo kaj jednolično. Knez je imel opravilo z najemščinami ogromnih zemljišč. Vsako jutro se je zaprl s komisarji, ki so dohajali iz vse Malorusije in Sandomerja, — da so se celó vojaške vaje le redko mogle vršiti. Hrumeče oficirske veselice, pri katerih so govorili o prihodnjih vojskah, so neizrekljivo dolgočasile Skretuskega. Za to je z lovsko puško na ramenih hodil na Solonico, tja, kjer je Žolkovski tako strašno pobil Nalevajka, Lobodo in Krepskega. Sledovi te bitke so ginili, tako v spominu ljudi,

kakor na borišču. Le sem ter tje so se še nahajale obeljene kosti, ki so štrlele iz nasipa, za katerim so se tako obupno branili Zaporožci Lobode in Nalevajkovi pristaši. Nasip je že zaraščalo grmičje. Tam je bil Skretuski v zavetji pred dvorskim hrupom; a namesto, da bi streljal tice, se je zamišljal. Tam mu je prihajala pred oči njegove duše nepozabljena podoba ljubljene deklice; tam je sredi megle, šuma trsičja in otožnosti kraja dobival tolažbo v lastnej malosrčnosti.

Poznej je nastopilo obilno, pomlad napovedajoče deževje. Solonica se je spremenila v pravo barje in težavno je bilo pomoliti glavo izpod strehe. Torej je prišel gospod namestnik še ob to jedino tolažbo, ki je je našel v tej samoti. Med tem je njegov nemir ne brez vzroka močno naraščal. Nadjal se je s početka, da Kurčeviči, kakor hitro se posreči odpraviti Bohuna, pridejo s Heleno v Ljubno; a sedaj mu je še to upanje splavalo po vodi. Nalivi so ugonobili pota, stepa se je nekoliko milj na okrog spremenila v veliko močvirje. Na prehod bo treba čakati, dokler pomladansko solnce ne posuši preobilne vode. Ves ta čas je imela Helena še ostati pod varstvom, kateremu Skretuski ni upal; v pravem volčjem gnezdu, sredi neotesanih, divjih in Skretuskemu nepriljubljenih ljudi. Res, če so si hoteli dobro, bili so primorani, da ostanejo zvesti oblubi; drugače tudi ravnati niso mogli; — toda

kdo more vedeti, kaj si vse izmislijo, kaj vse si predrznejo, zlasti ker jih je strahoval oni strašni roparski načelnik, katerega so brž ko ne ljubili in bali se ga ob enem? Lahko bi mu bilo prisiliti jih, da mu dajo dekletke; saj podobni slučaji niso bili redki. Takó je v svojem času tovariš nesrečnega Nalevajke, — Loboda — prisilil gospó Poplinsko, da mu je dala za ženo svojo rejenko, akoravno je bila deva plemenitškega rodú ter je vsiljenca iz vse duše črtila. Če je bilo res, kar se je govorilo o neizmernem bogastvu Bobunovem, lahko bi jim ta mogel dekletke, kakor tudi zgubo Rozlogov poplačati. In kaj potem? „Potem“, mislil si je gospod Skretuski, „sporočé mi ošabno, da je že vse pri kraji; sami pa se umaknejo v mazoveške, ali litevske pustinje, kjer jih celó močna knežja roka več ne doseže“. Gospod Skretuski se je tresel kakor po mrzlici, ko je to mislil. Vznemirjal se je, kakor volk na verigi, kesal se svoje vitežke besede, — toda ni vedel, kaj naj stori? Bil je take narave, da ni rad dopuščal slučajnostim, da bi se igrale ž njim. Bil je podjeten in energičen. Ni čakal rad na to, kar mu osoda prinese; rad pa je imel, če je mogel pograbití osodo za vrat in prisilito jo, da bi mu prinesla srečo; radi tega mu je bilo težavnejše kakor kakemu drugemu, sedeti v Ljubnem ter roke križem držati.

Sklene torej delati. Imel je strežaja Redzijana, ki je bil plemenitškega rodu iz Podlesja;

če tudi še le šestnajst let star, bil je vendar spreten in pripraven za vsako rabo. Njega sklene poslati k Heleni, ali bolje, na vohunstvo. Bilo je že proti koncu februarja, dež je jenjal liti in marec je kazal lepše vreme; tudi pota so postala lepša. Redzijan se je pripravil na pot. Gospod Skretuski mu je preskrbel papirja, peres in steklenico črnila. Ukazal mu je naj pazi na to; saj je znal dobro, da tega ni dobiti v Rozlogih. Skretuski mu je še zabičeval, naj ne pové odkod je, marveč le reče, da gré v Čehrin in naj obrača na vse pozorno oko. Posebič pa naj še poizveduje kaj je z Bohunom, kje je in kaj dela? — Redzijan si naročila ni dal dvakrat ponavljati. Pokril si je čapko na glavo, mahnil z bičem ter odjezdil.

Za gospoda Skretuskega so se začeli sedaj težki dnevi. Da bi si krajšal čas, uril se je v orožju v dvoboji z gospodom Volodijevskim, ki je bil spreten v tej stroki; ali pa metal prstane na metalno bodalce. Pripetil se je v Ljubnem tudi dogodek, ki bi bil Skretuskega skoro veljal življenje. Necega dne se odtrga medved z verige; rani na grajskem dvorišči dva hlevarja, splaši konje gospoda Hlebovskega in naposled plane na namestnika, ki je šel iz orožarnice h knezu; bil je brez sablje in imel samo lahko palčico v roki. Bilo bi, brž ko ne, po njem, ko bi mu ne bil dospel na pomoč gospod Longin. Iz orožarnice je videl, kaj se godi; hitro zgrabi

svoj zervikaptur in priteče na dvorišče. Longin se je skazal popolnoma vrednega potomca Stovejke. Pred očmi navzočih dvornikov z jednim mahom prekolje medvedu glavo s taco vred. To nenavadno moč je občudoval z okna sam knez in spremil potem gospoda Longina v kneginjino sobano. Tu ga je Anica Borzobohata tako mamljivo gledala, da je družega dné moral iti k spovedi; potem se tri dni ni pokazal v gradu, dokler ni z molitvijo vseh skušnjav odpodil.

Med tem je minilo deset dni; Redzijana še ni bilo nazaj. Naš gospod namestnik je vsled srčne bolesti tako shujšal, da je celo Anica po služabnikih povpraševala, kaj mu je. Petrucelli, knezov zdravnik mu je zapisal neka zelišča zoper otožnost. Potreboval pa je družega leka. Po dnevi in po noči je mislil na svojo kneginjico; — čutil je čedalje močnejše, da ni prazno čutilo, ki se mu je vgnezdilo v srcé, marveč ljubezen, katero je treba pomiriti; sicer mu srcé koprnenja počí v prsih.

Labko si misliš veselje gospoda namestnika, ko necega dné ob svitu stopi v njegovo stanovanje Redzijan, blaten, truden, shujšan, toda dobre volje in z veselo novico na licu. Namestnik skoči s postelje, zgrabi ga za ramena in vpraša:

„Imaš pismo?“

„Imam, gospod; tukaj je!“

Namestnik odpečati in jame čitati. Dalj časa je dvomil, če mu Redzijan sploh prinese pismo,

ker ni znal, če zna Helena pisati. Ženske na deželi niso bile učene; a Heleno so odgojevali še prostaki. Vendar jo je brž ko ne, oče naučil pisati. Napisala je štiri strani. Revica se ni znala umetno in zgovorno izražati. Pisala pa je, kar jej je srce narekavalo:

„Nikdar Vas ne pozabim; poprej boste Vi mene, ker slišim, da so tudi lahkomišljenci med Vami. Ker pa ste poslali fanta toliko milj daleč, vidim, da sem Vam mila, kakor tudi Vi meni, za kar se s hvaležnim srcem zahvaljujem. Ne mislite pa, da me ni sram, ko Vam pišem o svoji ljubezni. Bolje pa je vendar povedati resnico, nego lagati ali zakrivati jo, kadar čutimo v srcu kaj družega. Vprašala sem gospoda Redzijana, kaj počnete v Ljubnem in kaki so običaji na dvoru. Ko mi je pravil o lepoti tamošnjih gospej, so me solze polile prevelike žalosti . . .“

Tu namestnik jenja čitati in praša Redzijana:

„Kaj si ji vse povedal?“

„Vse najboljše, gospod!“ odvrne Redzijan. Namestnik čita dalje:

„ . . . Kako se morem jaz, revica, meriti ž njimi? Pa povedal mi je strežaj, da nobene še ne pogledate . . .“

„Pravo si povedal!“ reče namestnik.

Redzijan ni vedel, o čem je govor, ker je čital namestnik pismo tiho; toda naredi moder obraz in pomenljivo zakašlja. Skretuski čita dalje:

„ . . . Takoj sem se potolažila, ter prosila Boga, naj Vas ohrani še dalje meni tako naklonjenega ter naji blagoslovi — amen. Že tako se mi je tožilo po Vas, kakor po svoji materi. Čutim se zapuščena na svetu, samo ne pri Vas . . . Bog vidi v moje srce, da je čisto; da pa sem tako priprosta, to mi boste — upam — oprostili . . . “

Dalje piše zala kneginjica, da otideta s strino v Ljubno, kakor hitro bodo pota ugodnejša, in da hoče kneginja sama pospešiti odhod. Iz Čehrina dohajajo vedno novice o kozaških nemirih. Čaka le samó, da se vrnejo domú mladi kneziči, ki so šli v Boguslavje na konjski somenj.

„Pravi čarovnik ste“, piše dalje Helena, „da ste si znali strino tako nakloniti“.

Tu se namestnik nasmehne; spomni se, kako si je moral strino pridobiti. Pismo je končala z zagotovitom neprestane in poštene ljubezni, kakoršno je dolžna žena svojemu možu. Odsevala je iz njega čistost srca; zato je namestnik list še nekolikokrat prečital, ponavljajoč si v duši: „Moja vrla deva! naj me Bog zapusti, če zapustim jaz tebe kedaj na svetu“.

Potem je jel zopet Redzijana o vsem izpraševati.

Duhoviti strežaj mu je poročal vestno o vsem potovanji. Sprejeli so ga spoštljivo. Stara kneginja ga je izpraševala o namestniku; ko

je zvedela, da je sloveč, knezu priljubljen in imoviti vitez, bila je zelo vesela.

„Vprašala me je tudi“, reče Redzijan, „če ste zanesljivi v svojih obljubah?“ Rekel sem: „Milostljiva gospa, ko bi bil tega konja, na katerem sem prijezdil, meni obljubil, zagotovim vas, da mi ne otide“.

„Zvit si“, reče namestnik. „Ker si dal tako možko poroštvo za-me, pa ga imej! Nisi se torej obotavljal povedati, da sem te jaz poslal?“

„Povedal sem, ker sem videl, da smem. Takoj so me bili še bolj veseli, zlasti gospodičina, ki je zala, kakor nobena druga na svetu. Ko je zvedela, da ste me vi poslali, bila je nekako zbegana; ni vedela, kam bi me posadila. Ko bi ne bil post, bilo bi mi, kakor v nebesih. Čitajoč vaše pismo, jokala je veselja“.

Namestnik isto tako umolkne radosti; še-le čez nekaj časa zopet vpraša:

„O onem Bohunu nisi nič slišal!“

„Ni se mi zdelo primerno vprašati gospo, ali gospodičino po njem. Ko pa sva se seznanila s starim Čehlijem, kateri, če tudi pagan, je vendar zvest služabnik gospodičine, povedal mi je, da so s početka vsi močno godrnjali čez vas, potem pa se pomirili. Izvedeli so, da je izmišljeno, kar govore o zakladih Bohunovih“.

„Kako so to zvedeli?“

„Gospod, tako-le: „Imeli so prepir s Sivinskimi, katerim so se potem zavezali nekaj pla-

čati. Ko je prišel obrok, rečejo Bohunu: „Posodi!“ On dé na to: „Turškega blaga imam nekoliko, toda zakladov ne, ker sem vse potrošil, kar sem imel“. Ko so to slišali, bili so mu urno hladnejši, ter so svojo naklonjenost vam obrnili“.

„Vrl deček si! vse si dobro opravil.“

„Gospod, ko bi samo eno opravil, drugo pa ne, mogli bi mi reči: konja si mu daroval, sedla pa ne. Kaj bi vam bilo mar za konja brez sedla?“

„No, no! pa vzemi tudi sedlo!“

„Ponižno se vam zahvaljujem. Odpravili so tudi takoj Bohuna v Perejeslavje. Ko sem to zvedel, mislim si: Čemu bi tudi jaz ne smel iti v Perejeslavje? Gospod me bo vesel, in me poprej povzdigne na višjo stopinjo.“

„To se zgodi v novem četrletji. Torej si bil tudi v Perejeslavji?“

„Bil sem, pa Bohuna nisem našel. Stari polkovnik Loboda je bolan. Govoré, da ima Bohun biti njegov naslednik . . . Toda tam se godi nekaj čudnega. Vojakov je le malo ostalo pod praporom, drugi pa so — pravijo — pobegnili z Bohunom, ali pa zbežali na Sič, kar je, moj gospod, jako važna reč. Gotovo se snuje vstaja. Hotel sem konečno nabrati kaj novic o Bohunu, toda izvedel sem le, da se je prepeljal na ruski breg. Nú, sem si mislil, če je tako, pa je naša gospodičina varna pred njim — in se vrnil“.

„Dobro si opravil. Posebnega se ti ni pripetilo na poti?“

„Ne, gospod, samo lačen sem strašno.“

Redzijan je odšel; namestnik je ostal sam, in začel zopet prebirati Helenino pismo ter pritiskati k ustom črke, ne tako lične, kakor je bila roka, ki jih je pisala. Upanje mu stopi zopet v srce in si misli: Pota bodo kmalo suha, če Bog dá lepo vreme! Kurčeviči tudi vedó, da Bohun nima zlata, zato me gotovo ne izdajo. Pustim jim Rozloge in še iz svojega jim kaj dodam, da le to ljubljeno zvezdico dobim . . .“

Ko se obleče, gre z veselim licem in srcem polnim sreče v kapelico, da se najpoprej zahvali Bogu za veselo novico.

VI.

Po vsej Ukrajini in Zadnepriu se je oglašal neki šum, oznanovalec bližnje nevihte. Čudne vesti so preletavale vasi in sela, podobne onim rastlinam, ki jih jesenski veter po stepah raznaša in katere narod „perekotipole“ imenuje. Po mestih so pripovedovali o velikej vojski. Nihče pa ni znal: kdo pretí in s kom se bo treba vojskovati? Napovedovalci vojske so bili vendar tukaj. Ljudje so bili vznemirjeni. Kmet ni hodil s plugom na polje, če tudi je že prišla ljuba pomlad in so nad stepami že davno žvrgoleli krilati škrjanci. Zvečer so se ljudje po selih zbirali v tolpe, ali stojé na cesti pomenkovali se o strašnih rečeh. Slepce, ki so hodili s teorbanami ter

tu prepevali pesni, povpraševali so po novicah. Nekateri so pravili, da vidijo po noči čudne odseve na nebu, da luna vshaja bolj krvava, kakor navadno. Napovedovali so kraljevo smrt. Vse to je bilo tem bolj čudno, ker se v onih krajih niso bali nemirov, vojske in napadov. Prikazni, ki so napovedovale nevihto, morale so torej biti že velike, sicer bi nemir ne bil tako splošen.

Najsitnejše pri tem pa je bilo, ker nihče ni znal, kje preti nevarnost. Vendar pa se je vsem zdelo dvoje zelo sumljivo in kazalo, da se bliža nevihta. Hodile so nebrojne množice poprevajočih beračev po vaseh in mestih. Med njimi si videl tuje nepoznane obraze, o katerih so pripovedovali, da so le preoblečeni v berače. Hodé okrog so pripovedovali, da se bliža dan srda in božje sodbe. Drugič so Niževci pijančevali na vse kriplje.

Druga prikazen je bila še nevarnejša. Sič, stisnjen v jako ozko mejo, ni mogel preživeti vseh ljudi. Vojske tudi zmiraj ni bilo. Ker stepe niso dajale kruha Kozakom, razpršila se je navadno množica Niževcev vsako leto v obljudnejše kraje. Bila jih je polna Ukrajina, da vsa Rusija. Jedni so služili pri pošti, drugi točili žganjico poleg cest, tretji prodajali po vaseh in mestih razno robo. Skoro v vsakej vasi je stala tudi koč, v katerej je bival Zaporožec. Nekateri so imeli v takih kočah tudi ženo, ki je gospodinjala. Tak Zaporožec, več in izveden, je bil semtertje

celo dobrota v vasi, v katerej je bival. Ni ga bilo boljšega kovača, kolarja, strojarja, svečarja, ribiča in lovca od njega. Kozak je vse znal, vse naredil, hišo postavil in sedlo zašil. Vendar ti naselniki niso bili nikjer stalni; naselili so se le od danes do jutri. Kdor je hotel z orožjem v roci kljubovati obsodbi, napasti soseda, ali ubraniti se napadu, moral je samo zakričati; takoj so hiteli „molojci“ skupaj, kakor vrani na mrhovino. Uporabljalo jih je plemstvo, uporabljala gospôda, živeča v večnih prepirih med sabo. Ko takih prepirov ni bilo, bivali so tiho, po vaseh delali neutrudljivo, ter si v potu svojega obraza služili svoj vsakdanji kruh.

In tako je trajalo časih leto, časih dve, dokler se ni nagloma raznesla novica, da nastane večji pohod, bodisi kacega atamana na Tatarje, ali na „Lahe“; bodi si gospôde poljske v Valahijo, — takoj so ti kolarji, kovači, strojarji in svečarji vrgli na stran svoje orodje ter začeli piti na smrt po vseh ukrajinskih krčmah.

Zapivši vse, pili so na upanje. Priplenjeno blago ima plačati, kar so zapili.

Ta prikazen se je ponavljala tako redno, da so ukrajinski bivalci navadno govorili: „Oho! krčme se tresejo Niževcev — na Ukrajini se nekaj kuha“.

Staroste so takoj začeli pomnoževati zaloge v gradovih, obračajoč pazno na vse strani svoje oči. Poveljniki so sklicovali skupaj vojake, a plemstvo je pošiljalo žene in otroke v mesta.

To pomlad so začeli Kozaki piti, kakor nikdar poprej. Zapravljali so slepo ves svoj zaslužek, pa ne samo v enem kraju, v enem vojvodstvu, marveč po vsej Malorusiji, kakor je dolga in široka.

Kaj pa se pripravlja, tega celó Niževci sami niso vedeli. Govorili so o Hmelnickem, o njegovem begu na Sič in o ubežnikih iz Čerkasa, Boguslavja, Korsuna in drugih mest, ki so hiteli za njim. Tudi so pripovedovali še kaj drugega. Že več let so krožile vesti med ljudmi o velikej vojski s pagani, katero je hotel kralj, da bi dobrim molojcem k plenu pripomogel. Rekli pa so, da je Poljaki ne marajo; — zato so se vse te vesti zmešale med seboj ter rodile v glavah nemir in pričakovanje nenavadnih dogodkov.

Ta nemir je pridrl tudi za ljubenske zidove.

Na vse te znake ni bilo varno zapirati oči; te navade tudi ni imel knez Jeremija. V njegovej oblastnji nemir ni mogel tako hitro vzkipeti, — ker je strah krotil vse. Čez nekaj časa pa so vendar jeli dohajati iz Ukrajine glasovi, da se kmetje tu in tam protivijo plemstvu, da hoté iti siloma na vojsko s pagani, in da se število ubežnikov na Sič čedalje bolj množi.

Knez je torej razposlal poslance: k gospodu Krakovskemu, k gospodu Kalinovskemu, k gospodu Lobodi v Perejeslavje; — sam pa je pozval domov po stepnih stražnicah razpostavljene vojake. Med tem so dohajale pomirjajoče vesti.

Gospod veliki hetman je povedal vse, kar je vedel o Hmelnickem; ni pa hotel pripoznati, da bi nemir mogel nastati iz tega. Gospod poljni hetman je pisal, da se „mladina, kakor čebelni roji, vsikdar razburja v pomladi“. Samo jedini Zacvilihovski je poslal list, v katerem je rotil kneza, naj ničesar ne zanemari, ker ta burja prihaja z Divjih Polj. O Hmelnickem je vedel povedati, da je šel na Krim h kanu, prosit ga pomoči. „Kakor mi prijatelji iz Siča poročajo“, pisal je, „zbira tam koševi iz vseh logov in rek vojake, pešce in konjike, ne pové pa nikomur, zakaj to dela; torej mislim, da ta burja prihruje na nas in če se zgodi s tatarsko pomočjo, more prinesiti grozno nesrečo vsem ruskim pokrajinam“.

Knez je zaupal Zacvilihovskemu več, nego hetmanom, ker je vedel, da nihče v vsej Malorusiji ne pozna tako dobro Kozake in njih premedenost, kakor on. Sklene torej zbrati kolikor mogoče obilo vojakov in ob enem priti resnici do živega.

Necega jutra ukaže poklicati k sebi gospoda Bihovca, poročnika valaškega prapora ter mu reče:

„Kot moj poslanec jezdite na Sič k gospodu atamanu koševemu in mu daste to pismo z mojim uradnim pečatom. Da boste pa znali, kaj prav za prav hočem, povem vam še, da je list samo navidezen. Vsa važnost vašega poslanstva pa tiči v vašem razumu; poižvedite o vsem, kar se

tam godi, koliko vojske so že sklicali in je še sklicujejo? Pripročam vam še posebno, da si poiščete takšnih ljudi, od katerih boste mogli zvedeti vse podrobnosti o Hmelnickem, kje je in če je resnica, da je šel v Krim prosit Tatarje pomoči? Ste me razumeli?"

„Kakor bi mi kdo na dlan zapisal.“

„Jezdite precej na Čehrin in potoma ne počivajte več nego jedno noč. Ko tje dospete, idite k praporščeku Zacvilihovskemu, da vam bo dal pisma na svoje prijatelje na Siču, katere jim tajno oddaste. Od Čehrina odplujete po vodi v bajdaku na Kudak, sporočite gospodu Grodzickemu moj poklon in dajte mu to pismo. On vas ukaže prepeljati čez „porohe“ ter oskrbi potrebne brodnike. Na Siču se tudi dolgo ne mudite; glejte, poslušajte, pa se takoj vrnite, ako boste živi, ker to poslanstvo ni lahko.“

„Vaša knežja svetlost ste moj zapovednik. Koliko naj vzamem ljudi?“

„Vzemite štirideset poštnih. Odidete danes proti večeru, pred večerom pa pridite še po poduk. Zaupam vam kaj važno nalogo.“

Gospod Bihovec je vesel odšel; v prednji sobi pa sreča Skretuskega z nekaterimi častniki od topničarstva.

„Kam pa?“ vprašajo ga.

„Že danes otidem.“

„Kam? Kam?“

„V Čehrin, a od tam naprej.“

„Pojdi z menoj“, reče Skretuski.

Spremivši ga v svoj stan, začne ga nago-varjati, naj mu odstopi to nalogo.

„Kakor si moj prijatelj“, reče mu, „zahtevaj, kar hočeš, turškega konja, tkanin, vse ti dam, po ničemur mi ne bode žal, samo dovoli, da jaz grem namesto tebe, ker tako hrepeni v te kraje moja duša. Hočeš denarja, dobiš ga, da le odstopiš. Slave ti itak ne prinese, ker se vojska, če ima že nastati, tam najpoprej začne; — in lahko pogineš. Vem tudi, da ti je Anica draga, kakor tudi drugim; — če otideš, pa ti jo drugi izneverijo.“

Ta poslednji vzrok seže še najbolj do živega gospodu Bihovcu; pa se je še upiral. „Kaj poreče knez, če odstopim; ali mi mar ne bo zameril? To je knezova zadeva, tako naročilo.“

Skretuski, to slišati, teče h knezu ter prosi pažeta, naj ga oglasi.

Čez kratko se paže vrne z naznanilom, da knez dovoljuje vstopiti.

Namestniku je hudo bilo srce strahú, da sliši kratko „ne!“ po tem bi mu ne ostajalo družega, nego opustiti vso namero.

„Kaj hočeš?“ vpraša knez, zagledavši namestnika.

Skretuski mu pade k nogam.

„Svetli knez, prišel sem najpokornejše prosit, da bi poslanstvo na Sič meni izročili. Bihovec bi nemara odstopil, ker je moj prijatelj meni

pa je ta pot tako draga kakor moje življenje. Bihovec se samo boji, da bi se vaša knežja svitlost za to nanj ne jezili.“

„Za Boga!“ reče knez. „Saj bi ne bil družega poslal nego tebe, pa mislil sem si, da bi nerad šel, ker si se še le komaj vrnil z dolzega potovanja.“

„Svetli knez, ko bi me tudi vsak dan poslali, na to stran bi vsikdar šel z veseljem.“

Knez ga gleda nepremično s svojimi črnimi očmi in čez nekaj časa vpraša:

„Kaj imaš tam?“

Namestnik je stal kakor zločinec, ki ni zmožen prenesti preiskovalčevega pogleda.

„Že vidim, da moram povedati resnico“, reče, „ker se razumu vaše knežje svitlosti nobene skrivnosti skriti ne morejo. Le tega ne vém, če najdem milost v očeh vaše knežje svitlosti?“

Zdaj začne pripovedovati, kako je spoznal hčer kneza Vasila, kako se vanjo zaljubil in kako rad bi jo sedaj obiskal in po vrnitvi iz Siča pripeljal v Ljubno, da bi bila pred kozaško nevarnostjo in nadležnostjo Bohunovo varna. Zamolčal je samo pogoje starej kneginji; to mu je zabranjevala dana beseda. Mesto tega pa je začel prositi kneza, da mu izroči Bihovčevo poslanstvo. Konečno mu knez reče:

„Vže itak bi ti dovolil otiti in ti dal ljudi; ker si pa tako modro naravnal, da hočeš pri

tem poslanstvu tudi za-se kaj storiti, moram ti še tem bolj storiti to ljubav.“

To rekši, tleskne z roko in ukaže pažetu, naj pokliče gospoda Bihovca.

Namestnik poljubi veselja knezu roko; ta pa ga prime za glavo in mu reče, naj počaka. Neizmerno je ljubil Skretuskega, kot vrlega vojaka in častnika, na katerega se je smel popolnoma zanesti. Poleg tega je še bila med njima vez, ki veže podložnika z gospodarjem in nasprotno. Okoli kneza je bilo dokaj dvornikov, služabnikov in lizunov, ki so iskali svoje koristi; toda bister Jeremov razum je dobro vedel, komu smé upati. Vedel je, da ga Skretuski ljubi, kakor očeta; zato ga je cenil in mu bil hvaležen za ljubezen.

Z radostjo tudi zasliši, da ta njegov ljubljeneц ljubi hčer Vasila Kurčeviča, starega služabnika Višnjeveckih; njegov spomin je bil knezu tem dražji, čim žalostnejša je bila njegova osoda.

„Ne iz nehvaležnosti do kneza“, reče, „nisem poizvedoval po hčeri, ampak ker se varuhi niso dali videti v Ljubnem; tudi mi ni došla nobena pritožba; — zato sem sodil, da so pošteni. Ko si me opomnil na njo, hočem se je spominjati kakor svoje lastne hčerke.“

Ko Skretuski to sliši, ni se mogel dovolj načuditi knezovej dobroti. Zdelo se mu je, da si očita, ker se zavoljo raznih opravkov ni brigal za osodo otroka nekdanjega vojaka in dvornika.

Med tem vstopi gospod Bihovec.

„Gospod“, reče mu knez, „ostanem mož-be-seda. Če hočete, pojdete; toda prosim, storite mi to ljubav in odstopite naročilo Skretuskemu. Ima tam svoje važne opravke, ki jih hoče potoma zvršiti; jaz pa še kaj ugodnejšega najdem za vas“.

„Svitli knez“, odvrne Bihovec; „prevelika je ljubav vaše knežje svetlosti; ko morate ukazati, odločitev meni prepuščate. Ne bil bi vreden te ljubezni, ko je ne bi sprejel z najhvaležnejšim srcem“.

„Zahvali se prijatelju!“ reče knez, obrnivši se k Skretuskemu, „ter idi, da se pripraviš na pot“.

Skretuski se toplo zahvali Bihovcu; v nekoliko urah je bilo vse pripravljeno. V Ljubnem mu je že davno presedalo; to poslanstvo je vga-jalo vsem njegovim željam. Najpoprej je imel videti Heleno, in potem — resnica, — je bilo treba, da se za delj časa poslovi od nje, ter ide dalje na Sič; toda drugače ni šlo. Čakati je moral, da bodo pota po neizmernem deževju za potovanje pripravna. Poprej bi kneginja ne mogla s Heleno v Ljubno, zato je moral Skretuski sedeti v Ljubnem, ali pa v Rozlogih. Poslednje pa bi se ne strinjalo z dogovorom s kneginjo, in kar je še več, — vzbujalo bi kaj lahko Bohunovo sumnjo. Proti njegovim nakanam bi mogla Helena biti varna še le v Ljubnem. Ker je torej morala še dolgo ostati v Rozlogih, je

Skretuskemu najbolje kazalo oditi in potem pri vrnitvi pod brambo knezove vojske vzeti jo s seboj. Premišljaje vse to, podvzival se je namestnik z odhodom. Ko je vse oskrbel in prejel pismo od kneza, novce pa od zakladnika, šel je še precej pred nočjo na pot. Vzel je seboj Redzijana in štirideset vojakov kozaškega knezovega prapora.

VII.

Bilo je že v drugi polovici meseca marca. Trava je že bujno zelenela, „perekotîpole“ so zacvetele in na stepi je vladalo novo življenje. Namestnik je jezdil družega jutra na čelu svojih ljudi kakor po morji; valove je delala trava, katero je veter pripogibal. Povsod je bilo polno veselja in spomladanskih glasov, kriča, žvrgolenja, žvižganja, tleska, šumenja kril, radostnega brenčanja mušic; stepa brneča kakor lira, na katero igra roka Božja. Nad glavami jezdecev si videl jastrebe, viseče nepremično v ozračji, enako obešenim križem, tolpe divjih gosi, letečih v trikotu in verige žerjavov; na ravnini krdela divjih konj. Eyo, tam drvi četa stepnih konj! Videti je, kako gazijo travo do prsi: drvé kakor burja, in obstojé kakor vzdani, obkoljevajoč jezdece v krogu; grive so jim razkodrane, nosnice razširjene, oči radovedne! Rekel boš, da hoté poteptati nepovabljene goste. Toda tre-

nutek še — in naglo bežé ter zginevajo enako urno, kakor so se prikazali; — samo trava šumi, samo cvetlice se pripogibljejo! Ropot vtihne in zopet se sliši le žvrgoljenje ptic. Veselo je in vendar nekako tužno v tej divjej lepoti; živo in pusto ob enem, a široko in prostorno. S konjem tega ne vloviš, z mislijo ne dohitiš . . . Ne ostaja ti družega, nego da se v te stepe, v tužnost in pustost zaljubiš in s koprnečo dušo z njimi zediniš, na stepnih mogilah počivaš, njih glasove poslušáš in jim odgovarjaš.

Jutro je. Velike kaplje se blišče na stebličji; mrzel pih vetra suši zemljo, na katerej so stale po dežji široke luže, bliščeč se na solncu kakor jezera. Namestnikova karavana se je pomikala polagoma; težavno je bilo hiteti, ker so se konji časih do kolen vdirali v mehko zemljo. Namestnik jim je dajal le malo počitka po mogilastih gričih; imel je pozdraviti, in posloviti se ob enem. Že družega dné proti poludnevu prejahavši pasmo lesa, zagleda mline na veter v Rozlogih, ki so stali po gričih in bližnjih mogilah. Srcé mu je hudo bílo. Nihče se ga ne nadja, nihče ne vé, da pride. Kaj poreče Helena, ko ga zagleda? O, tukaj so že kočé pod-sosedov, skrite v mladih višnjevih sadunosnikih; dalje raztrešena vas dvoriščnikov še dalje vidita, se že vodnjaka na dvorskem dvorišči. Namestnik zbode konja, da je dirjal skokoma in za njim vojaki. Dirjali so tako skozi vas z ropotom in

hrupom. Tu in tam je prihitel kmet iz koč, pogledal in se prekrižal: Zlodji, ne zlodji, Tatarji, ne Tatarji! Blato tako brizga izpod kopit, da ne poznaš kdo dirja. Mej tem pridrvé do dvorišča in se vstavijo pred zaprtimi vrati.

„Hej! če je kdo živ tukaj, odpri!“

Hrup, lajanje in cvilenje psov privabi ljudi z dvora. Prihiteli so k vratom vsi prestrašeni misleč, da je brž ko ne kak napad.

„Kdo ste?“

„Odpri!“

„Knezov ni doma!“

„Odpri no, paganski sin! Pridemo od kneza iz Ljubna“.

Družina naposled spozna Skretuskega.

„Ste vi, vaša milost! Takoj, takoj!“

Odpro vrata; med tem je tudi kneginja sama prišla pred vežo. Pokrivši si oči z roko gleda prišlece.

Skretuski skoči s konja, in približavši se jej reče:

„Blagorodna gospa, me še poznate?“

„O, ste vi, gospod namestnik! Mislila sem, da je kak tatarski napad. Klanjam se, in prosim vas, da greste v sobano.“

„Gotovo se čudite, gospá“, reče Skretuski, ko stopita v sobo, „da me vidite v Rozlogih. A svoje besede vendar nisem prelomil, ker me je poslal knez v Čehrin in še dalje. Ukazal pa

mi je, naj se vstavim v Rozlogih, ter povprašam vas po vašem zdravju“.

„Močno sem hvaležna knežji svitlosti, kot ljubeznjivemu gospodu in dobrotniku. Misli nas že skorej pregnati iz Rozlogov?“

„Ne, tega nikakor ne misli, ker niti ne vé, da bi vas bilo treba preganjati. Kar pa sem jaz obljubil, to tudi bode. Ostanite v Rozlogih; imam svojega kruha dovolj“.

Kneginja šlišati to, postane urno veselejša in reče:

„Vsedite se, gospod in bodite veseli, kakor sem tudi jaz vas vesela.“

„Je-li kneginjica zdrava? kje je?“

„Vem, vem, da niste prišli k meni žlahtnik moj! Zdrava je, zdrava, še lepša je postala, odkar vas ljubi. Takoj jo pokličem, pa tudi sama se preoblečem, ker me je sram, da bi v tej obleki sprejemala goste.“

Kneginja je imela na sebi suknjo iz zamodrelega debelega katuna, vrhu kožuh in telečje črevlje na nogah.

V tem hipu je tudi Helena prihitela v sobo, ker je zvedela po Tatarju Čehliju, kdo je prišel. Prišla je vsa zasopljena in krasna kakor višnja, da skoro ni mogla k sapi; le oči so se jej smijale veselja in sreče. Skretuski skoči, da jej poljubi roko; ko pa je kneginja otšla, poljubi jo tudi v lice, ker je bil strastven človek. Tudi se

ni branila, ker je čutila, da jo je prevzela slabost vsled prevelike sreče in veselja.

„Oj, nisem se vas nadejala“, reče, zapirajoč svoje zale oči; toda ne poljublajte že tako, ker se ne spodobi“.

„Kako bi te ne poljubljal“, odvrne vitez, „ker slajša od medu so tvoja usta. Mislil sem si, da vsahnem brez tebe, dokler me knez ni poslal tu sem“.

„Vé mar knez?“

„Vse sem mu povedal. Še vesel je bil tega, ker se je spomnil kneza Vasila. Ej, brž ko ne si mi začarala, da za teboj že sveta več ne vidim“.

„Ljubezen božja je to vaše zasleplenje.“

„Se-li še spominjaš, kaj je počel sokol, ko je nama roki skupaj vlekel. To je bil očiten predpomen.“

„Spominjam se . . .“

„Ko sem tužno hodil v Ljubnem na Solonico, videl sem te, kakor bi bila stala živa pred menoj. Ko sem pa stegnil roki po tebi, si zbežala. Sedaj mi pa več ne zbežiš, ker mislim, da nama nič več ne bo delalo zaprek.“

„Če se zgodi kaj takega, bode gotovo proti moji volji.“

„Reci mi še enkrat, da me ljubiš.“

Helena pobesi oči, pa odgovori resno in odločno:

„Kakor nikogar na svetu.“

„Če bi mi tudi kdo nudil zlata in dostojanstva, ljubše so mi te tvoje besede. Saj čutim, da govoriš resnico, da-si ravno sam ne vem, s čim bi bil mogel zaslužiti to dobroto.“

„Ker ste me pomilovali, potegnili se zá-me, ter me s takimi besedami ogovorili, kakoršnih še poprej nikdar šlišala nisem.“

Helena umolkne vsa ginjena, a poročnik je jel vnovič poljubljati njeni roki.

„Gospa mi bodeš, ne žena“, reče.

Nekaj časa sta molčala oba. Samo on ni mogel se je dovolj nagledati, da bi nadomestil, kar je v dolgej odsotnosti zamudil.

Videla se mu je še lepša nego poprej. V tej temotnej sobani, v svitu solčnih žarkov, prodirajočih v podobi mavrice skozi steklena, gomoljasta okna, je zgledala kakor nekaka slika devic v temnih cerkvah. Ob enem je odsevalo od nje življenje; toliko ženske mičnosti in lepote si videl na njenem licu in vsej postavi, da si prav lahko zgubil razum, zaljubil se na smrt in ljubil na večnost.

„Tvoje lepote moral bom brž ko ne oslepiti!“ reče namestnik.

Beli zobje kneginjice se zablesketajo v veselem nasmehu.

„Gotovo je gospodičina Anica Borzobohata stokrat lepša od mene!“

„Je proti tebi, kakor blede luna proti solncu.“

„Gospod Redzijan pravil mi je vse kaj družega“.

„Redzijan je bedak, samo jezik ima namazan. Kaj meni mar za ono gospodičino? Naj druge bučele letajo okoli te cvetlice, saj jih tam ne manjka.“

Daljni razgovor pretrga dohod starega Čehlija, ki je prišel pozdravljat namestnika. Smatral ga je že za svojega prihodnjega gospodarja, zato se mu je jel priklanjati že pri pri pragu ter nudit mu po vshodnjem običaji salame.

„Nu, Čehli, z gospodičino vzamem tudi tebe s seboj. Pa ji boš služil do smrti.“

„Dolgo na to ne bo treba čakati,| vaša milost, toda dokler bo življenja, dotlej tudi služba. Bog je jeden!“

„Čez kak mesec, ko se s Siča vrnem, odidem v Ljubno“, dejal je namestnik, obrnivši se k Heleni. „Tam nas duhovnik Muhovecki že s štolo čaka“.

Helena se prestraši.

„Torej greste na Sič?“

„Knez me je poslal s pismom. Toda ne boj se! Poslančeva oseba je tudi paganom sveta. Tebe s kneginjo bi odpravil takoj v Ljubno, toda pota so strašno grda. Sam sem videl; — še s konjem ni lahko prebresti blata.“

„Ostanete dolgo v Rozlogih?“

„Še danes večer pojdem dalje v Čehrin. Kolikor prej se poslovim, toliko prej zopet pridem. Sicer pa je to knezova, a ne moja volja.“

„Prosim k obedu, če sta že dovolj govorila“, reče vstopivša kneginja. — „Ho! ho! deva ima ličice rudeče, nemara ste jo poljubili žlahtnik moj! Nu, saj se vama ne čudim.“

To rekši potrka Heleno lahko po ramenih. Potem so šli obedovat. Kneginja je bila prav židane volje. Za Bohunom že davno ni žalovala več; sedaj se je na hvalo namestnikovi dobrosrčnosti vravnalo vse tako, da je Rozloge smela smatrati svojo in svojih sinov lastnino.

Pa saj ni bilo ravno majhno zemljišče.

Namestnik vpraša po knezih, če se kmalo vrnejo?

Vsacega dné se jih nadejam. Jezili so se s početka na vas; toda presodivši potem vaše postopanje, jeli so vas kot prihodnjega sorodnika čislati. „Viteza takega značaja“, rekli so, težko najdeš v sedanjih pomehkuženih časih“.

Po obedu sta šla namestnik in Helena na vrt poleg dvorišča, ki je bil z višnjami zasajen. Drevje je bilo cvetja belo, kakor sneg. Zada je bil gozdiček, v katerem se je oglašala kukavica.

„Napoveduje nama srečo“, opomni namestnik.

„Vprašati jo je treba.“

Obrnivši se proti gozdu reče:

„Kukavica, koliko let bom živel v zakonu s to gospodičino?“

Kukavica začne kukati. Naštela sta petdeset in še več.

„Bog daj!“

„Kukavice vedno resnico povedo“, omeni Helena.

„Če je tako, bom pa še enkrat vprašal?“ dé vesel namestnik.

„Kukavica, povej koliko sinov nama bo dal Bog?“

Kukavica začne takoj kukati in zakukala ni več, ni manj, nego dvanajstkrat.

Namestnik je bil omamljen veselja.

„Oj, še starosta postanem; kako mi je Bog mil. Si slišala? Kaj?“

„Prav nič nisem slišala“, odgovori Helena, zarudela kakor višnja; še ne vem, o čem ste popraševali“.

„Nu, saj lahko ponovim?“

„Ni treba.“

Pri takih razgovorih in zabavah jima je minil dan, kakor sen. Na večer nastopi trenotek ganljive in dolge ločitve. Namestnik je odšel proti Čehrinu.

VIII.

V Čehrinu je našel gospod Skretuski starega Zacvilihovskega jako vznemirjenega in zbeganega. Hrepené je pričakoval knezovega poslanca, ker so s Siča prihajale čedalje bolj grozne novice. Ni bilo več dvomiti, da namerava Hmelnicki z orožjem v roci maščevati se za storjene mu krivice in dobiti nazaj stare kozaske pravice. Zacvilihovski je znal, da je šel v Krim h kanu, prosit ga pomoči. Nadejali so se, da se vsaki čas vrne ž njimi na Sič. Proti poljski ljudovladi so pripravljali na Nižu veliko vojsko, ki bi jej mogla biti z pomočjo Tatarjev celo nevarna. Čedalje bolj se je bližal vihar. Ukrajino niso več preletavali nemi, neopisljivi strahovi, marveč zagotovila vojske in moritve. Veliki hetman, ki se je s početka malo brigal za to, pomaknil se je sedaj z vojsko v Čerkas. Odposlane straže kraljeve vojske so dohajale celó k Čehrinu; to pa, da bi ovirale ubežnike, ker so Kozaki iz mest in prostaki trumoma utekali na Sič. Plemstvo se je zbiralo po mestih. Govorili so, da ima biti razglašena črna vojska po južnih vojvodstvih. Nekateri so, ne čakaje ukaza, poslali žene in otroke v gradove; sami pa so šli v Čerkas. Nesrečna Ukrajina se je razdelila v dva tabora; jeden je hitel na Sič, drugi v kraljevo taborišče. Jedna stranka je hotela ohraniti, kar si je pridobila z dolgoletnim trdom, druga želela vzeti

jej to imetje. Obe sta nameravali onesnažiti bratovske roke v lastnej krvi. Strašen prepir, predno si je poiskal verskih vzrokov, ki so bili Niževcem popolnoma neznani, bil je že sam ob sebi nekaka bratovska vojska.

Če tudi so se kopičili črni oblaki na ukrajinskem obzorju, ki so napovedovali hudo nevihto, v katerej globelji se je vse motalo in hruščalo ter že donel grom od jednega konca do drugega, vendar národ ni znal, kako blizu je že nevarnost. Nemara ni hotel pravo povedati ni sam Hmelnicki, ki je vedno pošiljal pisma gospodu Krakovskemu, kozaškemu komisarju in kraljevemu praporščeku. V njih se je pritoževal in tarnal, ob enem pa zagotavljal zvestobo Vladislavu IV. in poljskej ljudovladi. Si je mar hotel s tem dobiti časa ali pa z dogovori zaprečiti daljši prepir; o tem so različno sodili. Samo dva se nista dala za trenotek preslepiti. Ta dva sta bila Zacvilihovski in pa stari Barabaš.

Stari polkovnik je prejel ravnokar pismo od Hmelnickega. Bilo je polno psovk, groženj in natolcevanj. „Z vso zaporško vojsko ponižno prosim“, piše Hmelnicki, „da zadostite onim pravici, ki ste jih skrivali pri sebi. Ker ste jih tajili na svoj prid in korist, smatra vas vsa zaporška vojska zmožnega, da zapovedujete ovcam ali svinjam, ne pa ljudem. Prosim pa vašo milost odpuščenja, če vam na svojem revnem domu v Čehrinu nisem vstregel na praznik sv. Niko-

laja, ker sem šel na Zaporožje brez vaše vednosti in dovoljenja.“

„Glejta gospoda“, reče Barabaš Zacvilihovskemu in Skretuskemu, „kako brije norce z menoj; vendar sem ga jaz vojaštva učil ter mu bil kakor oče“.

„Obeta torej, da se z vso zaporško vojsko oglasi za stare pravice“, omeni Zacvilihovski. „Vojska med brati je še hujša, nego sè sovražnikom“.

Skretuski dé na to:

„Vidim, da se moram podvizati; dajta mi gospoda pisma do onih, s katerimi bi se utegnil tam sniti“.

„Za atamana koševega ga imate?“

„Imam od samega kneza!“

„Dam vam jedno za jednega iz kurenovih, a gospod Barabaš ima tam sorodnika Barabaša; po teh poizveste vse. Pa kdo vé, če že ni prepozno to poslanstvo? Če hoče knez zvedeti, kaj se tam govori, je odgovor kratek: Slabe reči se slišijo. Če hoče vedeti, kako se ima vesti, je kratek svet: Zbere naj, kolikor mogoče veliko vojsko in se s hetmani združi“.

„Pa pošljite h knezu glasnika z odgovorom in nasvetom“, reče gospod Skretuski. „Jaz moram iti, ker me je knez poslal; knezovega naročila ne morem spremeniti.“

„Pa veste, da je strašno nevarna ta pot?“ vpraša Zacvilihovski. „Že tukaj je národ tako

razburjen, da je težavno človeku sedeti mirno. Ko bi ne bilo blizo kraljeve vojske, bi prosti národ kar planil na nas. Kaj še le tam!? Greste z maju v žrelo“.

„Gospod praporšček! Jona je bil že v ribjem trebuhu, ne samo v žrelu, pa je z božjo pomočjo še zdrav prišel na dan“.

„Idite torej. Hvalim vašo odločnost. V Kudak znate še dospeti varno; tam pa premislite, kaj vam bo kazalo dalje početi. Grodzicki, star vojak, vas najbolje pouči o vsem. H knezu pa bom šel najbrž sam. Če se imam biti na svoja stara leta, storim to raje pod njegovim poveljništvom, nego pod katerim drugim. Mej tem vam pripravim ladije in brodnike, kateri vas popeljejo v Kudak“.

Skretuski je šel naravnost v svoje stanovanje na trg, v knežje poslopje, da pripravi vse potrebno za odhod. Vkljub nevarnosti potovanja, o katerej mu je pravil Zaevilihovski, je namestnik vendar z zadovoljnostjo mislil o njem. Imel je videti „porohe“ in Dneper malo ne v vsej dolgoti do Niža, ki je bil za vitežtvo zemlja kakor začarana, tajnostna, h katerej je vleklo vsacega, ki je želel doživeti naključeb. Marsikateri je preživel vse svoje dni na Ukrajini, a ni se mogel pohvaliti, da bi bil videl Sič, — zlasti če se ni hotel zapisati v „bratovstvo“, za kar pa ni bilo med plemstvom dosti privržencev. Časi Samvela Zborovskega so minoli in niso se

imeli več povrniti. Neprijateljstvo med Sičem in Poljsko, ki je nastalo ob času Nalevajke in Poluka ni pojenjalo, marveč se je še povečalo. Plemstva poljskega in tudi ruskega, ne razlikujočega se po jeziku in veri, je bilo vedno manj. Bulihi Kurčeviči niso našli mnogo naslednikov. Sploh na Niž med bratovstvo je gonila plemstvo sedaj samo nezgoda in tolovajstvo, z jedno besedo pregrehe, katere se niso dale omiti s pokoro.

Tako je tudi nekaka neprozorna tajnost, kakor dneprovske megle, pokrivala ropazeljno poljsko nižino. Pripovedovali pa so o njej čuda; te je želel Skretuski videti z lastnimi očmi.

Nikakor tudi ni pričakoval, da se več ne vrne. Poslance kneza Jeremije sprejemali so povsod s spoštovanjem.

Tako preišljeva je gleda iz svojega stanovanja skozi okno na trg. Med tem je minola ura za uro, kar se Skretuskemu hipoma zdi, da vidi dve znani osebi, ki korakate k „Zvoneckovemu kotu“, kjer je imel Valah Dopula svojo krčmo.

Pogleda ju še pozorneje; bila sta gospod Zagloba in Bohun.

Šla sta držeč se za roki; kmalo zgineta za temnimi vrati, nad katerimi je visela vejica, ki je kazala krčmo.

Skretuski se začudi, da vidi tukaj Bohuna. Še večje čudenje mu je povzročevala njegova družba z gospodom Zaglobo.

„Redzijan idi sem! zakliče strežaju“.

Strežaj se prikaže pri vratih stranske sobe.

„Čuj me Redzijan, pojdi v krčmo, v ono-le tam z znamenjem! Tam najdeš debelega plemiča, ki ima na čelu luknjo; reci mu, da bi nekdo rad govoril ž njim. Če te pa vpraša kedo, ne povej mu!“

Redzijan hiti proti krčmi. Čez nekaj časa ga ugleda namestnik, da se vrača z gospodom Zaglobo.

„Zdravstvujte, gospod!“ pozdravi ga Skretuski, ko se pokaže plemič pri sobinih vratih. „Ali me še poznate?“

„Če vas poznam? Naj me Tatarji na loj pretopé in sveče za mošeje iz mene naredé, če sem pozabil. Vi ste pred nekolikimi meseci pokazali pri Dopolu vrata Čaplinskemu; to mi je bilo posebno všeč, ker sem se na ta način oprostil enkrat ječe v Stambul. Kaj dela gospod Povsinoga, grba Zerviopludri, s svojim devištvom in mečem? Mu še vedno sedajo vrabci na glavo, smatrajoč ga za posušeno drevo?“

„Gospod Podbipeta je zdrav; naročil mi je, da naj vas pozdravim“.

„Kaj bogat plemič je, pa strašno bedast. Če odseče take tri glave, kakor je njegova, znese mu to samo poltretjo, ker obglavi le tri tepce. Joj! kako je vroče, akoravno smo še le v marcu. Jezik se mi grla prijemlje“.

„Imam sè seboj jako dober med, nemara vam bo teknil“.

„Bedak se brani, če razumen ponuja. Zlasti pa mi je še zdravnik priporočil piti med, da bi mi pregnal iz glave melanholijo. Hudi časi za plemstvo se bližajo: dnevi jeze in nesreče. Čaplinski je ves otrpnel strahú. K Dopulu ne hodi več, ker tam kozaške starašine pijó. Jaz jedini še moško nastavljam čelo nevarnostim, ter zahajam v družbo teh polkovnikov, dasiravno njih polkovništvo po blatu smrdi. Dober med! Res jako izvrsten! Od kod ga imate?“

„Iz Ljubna. — Je dokaj starašin tukaj?“

„Koga ni tukaj? Fedor Jakubovič je, stari Filon Dziedziala je, in z njima njuno očesce v glavi: Bohun, ki mi je postal prijatelj, odkar sem ga prepil in mu obljubil ga posinoviti. Vsi ti smrdé sedaj v Čehrínu in gledajo, na katero stran bi se obrnili, ker se še javno ne smejo oglasiti pri Hmelnickem. A če se ne oglasé, bo to moja zasluga“.

„Kako? pojasnite mi!“

„Ko pijemo skupaj, pridobivam jih za Poljsko ter jih nagovarjam k zvestobi. Ako mi kralj za to ne dá starostva, verjemite gospod, da ni več pravice v Poljskeji, niti nagrade za zasluge; potem je bolje sedeti pod kurjo gredo, nego izpostavljati za občne koristi svojo glavo“.

„Bolje bi se izpostavljali, ko bi se bili z njimi, ker vidi se mi, da tako le brezvspešno tratite denar; na ta način jih ne pridobite“.

„Jaz trošim denar? Za koga me vendar imate? Torej ni dosti, da sem se potovarišil z njimi, da bi moral še za nje plačevati? Jaz smatram za naklonjenost, da jim dovoljujem plačati za sè“.

„A Bohun, kaj dela tukaj?“

„Nastavlja uho, kaj je slišati s Siča, kakor tudi drugi. Zato je prišel sem. Je ljubček vseh Kozakov. Laskajo se mu kakor opice; zakaj gotovo je, da perejeslavski polk pojde za njim, ne pa za Lobodo. A kdo ve, komu se pridružijo Kozaki Krečovskega? Kedar je treba iti na Turka ali Tatarja, takrat je Bohun Niževcem brat. Sedaj jako omahuje V pijanosti mi je priznal, da plemenitašinja ljubi in se hoče oženiti z njo. Zato pa mu ne pristuje, da bi se na večer pred poroko s kmeti bratil. Zato hoče, da ga naj posinovim in mu pomagam k grbu. Jako izvrsten je ta vaš med!“

„Hočete še piti?“

„Hočem, hočem! V krčmah take medice ne prodajajo“.

„Ste ga vprašali, kako se imenuje ona plemenitašinja, s katero se hoče poročiti?“

„Gospod, kaj je meni mar njeno imé? Vem samo, ko Bohunu rogé pripravim, imenovala se bo gospa Jelenova“.

Namestnika je že mikalo, da bi priložil Zaglobi gorko zaušnico. Ta ne zapazivši nič, nadaljuje:

„V mladih letih sem bil velik norec. Ko bi vam samo to povedal, radi česa sem prejel mučeniški venec v Galati! Vidite to lukinjo na mojem čelu. Dovolj, če povem, da so mi jo naredili skopljenci tamošnjega paše v serajlu.“

„Pa ste rekli, da razbojniška kroglja?“

Tako sem rekel? Dobro sem povedal! Vsak Turek je razbojnik, — kakor mi Bog pomagaj!“

Daljši razgovor pretrga prihod Zacvilihovskega.

„No gospod namestnik“, reče stari praporšček. „Ladije so pripravljene, brodnike imate vrle ljudi; napotite se torej v imenu božjem, če je treba, takoj. Tu so pisma.“

„Pa ukažem ljudem takoj oditi na breg.“

„Kam ste namenjeni?“ vpraša Zagloba.

„V Kudak.“

„Vročé vam bo.“

Namestnik že ni slišal te prerokbe, ker je šel iz sobe na dvor, kjer so stali vojaki pri konjih, pripravljeni za pot.

„Na konje in na breg!“ zapove gospod Skretuski. „Ko spravite konje na ladije, počakajte me!“

Mej tem reče stari praporšček v sobi Zaglobi:

„Slišal sem, da baje dvoranite sedaj polkovnikom in pijete ž njimi.“

„Za občni blagor, gospod praporšček!“

„Veliko je vaše bistrumje, brž ko ne večje od sramožljivosti. Hočete si Kozake pri vrčih pridobiti, da bi vam bili prijatelji v slučaji zmage.“

„Ko bi tudi, saj kot mučenec turški, bi ne hotel postati še kozaški; prav bi imel, ker dve gobi zamorete najboljšo kislo juho spriditi. Kar se sramote tiče, ne prosim nikogar, naj jo pije z menoj; — sam jo izpijem in Bog daj, da mi ne bo manj teknila, kakor ta mēd. Zasluga mora, kakor oglje, na vrh splavati“.

V tem hipu vrne se Skretuski.

„Ljudje že odhajajo“, reče.

Zacvilihovski je nalil kupico.

„Srečno pot!“

„In na zdravo vrnitev!“ doda Zagloba.

„Lahko se boste vozili, ker je voda velika“.

„Sedita gospoda, da vse izpijemo. Ni ga velik sodček“.

Sedli so in pili.

„Znamenite kraje videli boste“, reče Zavilihovski. „Poklonite se gospodu Grodzickemu v Kudaku. Ej, vojak je to, vojak! Na koncu sveta sedi, daleč proč od hetmanskega nadzorništva, a red je pri njem takšen, da ga Bog daj vsej Poljskej enacega! Jaz dobro poznam Kudak in Porohe. V davnih časih smo pogosto hodili tje-kaj; — duši je žalostno, ko pomisli, da je prošlo, minolo in sedaj . . .“

Tu je oprl praporšček svojo mlečno glavo na roko, ter se globoko zamislil. Nastala je za trenotek tišina; slišati je bil samo topot konj na dvorišču, ker so ljudje gospoda Skretuskega odhajali na breg k ladijam.

„Moj Bog!“ reče prebudivši se iz zamišljenosti Zacvilihovski. „Vendar so nekdaj, če tudi sredi nemirov, bili boljši časi! Evo, spominjam se še, kakor bi bilo danes, kako je bilo pred sedemindvajsetimi leti pod Hocimom. Ko so šli husarji pod Ljubomirskim v naskoku na janičarje, metali so molojci v svojem taboru čapke kviško ter kričali Sahajdačnemu, da se je zemlja tresla: „Puskaj¹, batko², z Lahami umirati!“ Kaj pa danes? — Danes pa Niž, ki bi imel biti predzidje krščanstva, spušča Tatarje v poljsko deželo, da bi planil po njih še le takrat, ko se bodo vračali s plenom. Da danes je še hujše; zakaj Hmelnicki se druži naravnost s Tatarji; v njih družbi bo kristjane moril . . .“

„Izpijmo na to žalost!“ omeni Zagloba. „Kako izvrsten mēd je to!“

„Bog daj, da ležem poprej v grob, nego gledam domačo vojsko!“ nadaljuje stari praporšček. „Skupni grehi imajo se umivati v krvi; pa to ne bo kri odkupljenja, ker bo brat moril brata. Kedo je na Nižu? Ukrajinci. Kedo v vojski kneza Jeremije? Kdo v drugih vojaških vrstah? — Ukrajinci. Mar jih je malo v kraljevem taboru? In jaz, kdo pa sem? Hej, nesrečna Ukrajina! Krimski paganje ti denejo verigo na vrat in na turških galerah boš veslala!

¹ Pusti. ² Oče.

„Ne tarnajte tako, gospod praporšček!“ reče Skretuski, „ker nam še solze pritekó iz oči. Nemara nam pa vendar še lepše solnce zasije!“

Solnce je ravno zahajalo; njegovi poslednji žarki so padali v rudastim blesku na bele praporščekove lase. V mestu je zvonilo „Angeljsko češčenje“.

Odidejo. Gospod Skretuski in Zacvilihovski sta šla v cerkev, a gospod Zagloba v „Zvonecki kôť“ k Dopulu.

Temnilo se je že, ko so se znovič sešli na obrežji. Ljudje gospoda Skretuskega so sedeli že v ladijah. Brodniki so donášali tovore. Mrzel veter je pihal od bližnjega dneprovskega ustja in noč ni obetala biti posebno lepa. Pri svetlobi ognja, ki je gorel na bregu, je voda pljuskala krvavo; utekala urno v neznano daljavo.

„Srečno pot!“ reče praporšček, stiskajoč dlan mladenču. „A le oprezni bodite!“

„Ne zanemarim ničesar. Bog daj, da se kmalo vidimo!“

„Brž ko ne v Ljubnem, ali v knežjem taboru“.

„Torej ste vendar namenjeni h knezu?“

Zacvilihovski dvigne roki kviško.

„Kaj hočem! Če je enkrat vojska, pa je vojska!“

„Ostanite mi zdravi, gospod praporšček!“

„Bog vas obvaruj!“

„Živ in zdrav ostani!“ zakliče Zagloba.
 „Če vas voda v Stambul zanese, pa se poklonite sultanu. Jaši ga zlod! — Bil je jako dober mēd! Brrr! kako je tu mrzlo!“

„Na svidenje!“

„Na svidenje!“

„Naj vas Bog spremlja!“

Vesla so zaškripala in pljusknila ob vodo. Ladije so odplavale. Ogenj, plapolajoč na bregu, začel se je urno oddaljevati. Dolgo časa je še videl Skretuski sivo postavo praporščekovo, razsvetljeno od plamena in nekaka žalost mu je stiskala srce. Nese ga voda, nese in oddaljuje od naklonjenih src, od ljubljenske in od znanih mu krajev; nese ga nepretrgoma kot predslutnja, toda v divje kraje, v temnost . . .

Pripluli so iz pristaniščnega ustja v Dneper.

Veter je žvižgal. Vesla so jednolično in turobno pljuskala ob vodo. Brodarji so začeli peti:

„Oj to te pili, pilili,
 Ne tumani ustavali“.

Skretuski se zavije v plašč ter leže na ležišče, ki so mu ga pripravili vojaki. Misli na Heleno, misli da še vedno ni v Ljubnem, da je Bohun ostal, on pa odhaja. Bojazen, zlá predslutnja, skrbi, obletavale so ga kakor vrani. Boril se je ž njimi, da se je vtrudil. Misli so se mu mešale nekako čudno z žvižganjem vetra, pljuskom vesel in pesnimi brodarjev — dokler ni zaspal.

IX.

Druzega jutra se zbudi okrepčan, zdrav in z veselejšimi mislimi. Vreme je bilo lepo. Široko razlita voda je delala valčke od lahnega in toplega vetra.

Bregovi so se zavili v oblake ter se zlivali z vodno planjavo v jedno nepregledno ravan. Ko se Redzijan prebudi, menca si oči, tako se je prestrašil. Pogleda ves začuden okrog sebe; ker ne vglada nikjer obrežja, zakliče:

„O za Boga! moj gospod! že smo brž ko ne na morji“.

„Reka je tu tako velika, ne morje“, odvrne Skretuski; breg ugledaš, ko se megla poleže“.

„Slutim, da bomo čez kratko morali celo v Turčijo potovati“.

„Odpotujemo, če nam ukažejo; sicer pa poglej, da ne plavamo sami“.

Že so se videle ladije, „dombasi“ „tumbasi“ in nekoliko črnih kozaških čolnov, prepletenih z ločjem, katere so splošno „čajke“ imenovali. Nekatero teh ladij so plavale z vodo, ki jih je nesla v urnem teku; druge pa so se počasi s težavo pomikale proti vodi s pomočjo vesel in jader. Vozili so na njih ribe, vosek, sol in surove višnje v pobrežna mesta, ali pa so dovažale iz obljudenih okolic zaloge živeža za Kuduk in drugo različno blago, katero so radi kupovali na sejmišču na Siču. Dneprovi bregovi

so bili od ustja reke Pšole prava puščava, na katerih so se tu pa tam belili kozaški zimovniki. Reka je bila tudi jedina cesta, ki je spajala Sič z ostalim svetom; zato je bilo tudi gibanje na njej dokaj živo, zlasti kadar je narastla voda pospeševala brodajenje, da je bilo celo Parohe, razun Nenasita, z ladijami preplavati mogoče.

Namestnik si je radovedno ogledoval to obrežno življenje; mej tem so ladije urno plavale h Kudaku. Nad glavami popotnikov je preletavalo na milijone povodnjih ptic, pelikanov, divjih gosi, žrjavov, rac in prib, lastavic in orlov. V trsičju na obrežju je bil slišati tak šum vode, da bi si človek lahko mislil, da so tam sejmi ali ptičje vojske.

Bregovi nad Kremenčugom so bili že nižji in niso več zakrivali razgleda.

„Glejte no, gospod!“ reče naglo Redzijan. „Tukaj pa ob enem solnce pripeka in sneg leži na polji“.

Skretuski pogleda. Zares, kakor daleč je oko segalo, bliščala se je v solnčnih žarkih neka bela odeja na obeh straneh reke.

„Hej, starec! kaj je tam ono belo?“ vpraša krmarja.

„Višnje so, gospod!“ odgovori krmar.

Bili so gozdi polni gostovejnatih višenj, s katerimi sta na široko obraščena oba bregova. Njih sladko in veliko ovočje je dajalo jeseni hrano pticam, zverijadi in ljudem. Ob enem se

je rabilo tudi za trgovino, ker so ga razvažali na ladijah v Kijev in še dalje. Sedaj so bili ti gozdi posuti s cvetjem. Ko so se naši popotniki približali bregu, da si veslarji odpočijejo, šla sta namestnik in Redzijan na suho, hoteč si gaje bliže ogledati. Takoj ju je prevzela tako vpijančljiva vonjava, da sta komaj dihala. Množica peresc je ležala že na tleh. Ponekje je bila goščava tako gosta, da nisi mogel skozi. Med višnjami je rastlo tudi dokaj gostovejnatih mandeljnovih dreves, pokritih z rudečkastim cvetjem, oddajajoč še večo vonjavo. Na milijone čmrlejev, čebel in raznobarnih metuljev je brenčalo nad tem belim morjem cvetja, čegar konca ni bilo mōči vgledati.

„Čudež je to, gospod, čudež! reče Redzijan. „Čemu neki ne bivajo tukaj ljudje? Zyerijadi je tudi dosti videti“.

Tu in tam so smukali skozi grmičje beli in sivi zajci in nebrojne trope velikih, plavo-nogih prepelic, katerih je nekoliko Redzijan sè samokresom nastrelal. Močno pa mu je bilo žal, ko je poznej zvedel od krmarja, da je njih meso strupeno.

Na mehkejši zemlji bili so videti sledovi jelenov in antilop. Od daleč so se slišali glasovi, podobni kruljenju divjih svinj.

Ko so si popotniki odpočili in se dovolj nagledali, odrinili so naprej. Obrežje se je ponekje dvigalo, drugje pa je bilo zopet pray nizko, da

so se razločno videli lesovi, mejniki, mogile in prostorne stepe. Skretuski si je ponavljal nehoté Redzijanovo vprašanje: „Čemu tu ljudje ne bivajo?“ Pa k temu bi bilo treba, da bi kak drugi Jeremija Višnjevecki v roke vzel to puščavo, vredil in branil jo pred napadi Tatarjev in Niževcev. Ponekod je tvorila reka zatoke, krivine ter zalivala polje, vdarjala vsa penasta ob obrežne skale in napolnovala z vodo temne skalnate votline. Ustja rek, obraščena z goščavo ločja, trsičja in leskovja, so kar pokrivale množice ptičev. Z jedno besedo: bil je ta svet divji, tajnosten in pust, ki se je razprostiral pred očmi naših popotnikov.

Vožnja je postajala vedno bolj težavna; ker vsled toplega dneva so se začeli kazati celi roji vjedljivih komarjev in različnih, na visokej stepi nepoznanih mrčesov, od kojih nekateri palec debeli, so zbadali človeka tako, da je kri curkoma tekla.

Na večer so dospeli do otoka Romanovke, na katerem so se od daleč žarili ognji. Tukaj so se tudi ustavili, da prenočé.

Ribiči, ki so prišli gledat namestnikovo karavano, imeli so srajce, obraze in roké popolnoma z blatom umazane, da so se branili pikanju komarjev. Bili so to ljudje surovi in divji, zbirajoč se tu spomladi trumoma na ribji lov, katere so potem razvažali v Čerkas, Čehrin, Perejeslavje in Kijev. Njih rokodelstvo je bilo težavno, toda

dobička-nosno radi obilice rib, ki so postajale po leti celo nadloga teh okolic, ker jih je vsled pomanjkanja vode po mlakah in tako zvanih „tihih kotih“ dosti poginilo ter okuževalo ozračje.

Od teh ribičev je izvedel Skretuski, da so vsi Niževci, ki so se tukaj bavili z ribarstvom, pred nekolikimi dnevi zapustili otok ter se napotili na Niž, kamor jih je sklical ataman koševi. Vsako noč je bil videti z otoka ogenj, ki so ga zažigali begunci, utekajoč na Sič. Ribiči so vedeli, da se pripravlja vojska na „Lahe“ ter tega celó niso skrivali pred namestnikom. Videl je torej gospod Skretuski, da je njegovo poslanstvo brž ko ne prepozno. Mogoče, da predno dospé na Sič, napoté se polki „molojcev“ že na sever. Toda ukazano mu je bilo iti, in kot pravi vojak ni več ugibal, ali naj gre, ali ne; marveč sklene iti v središče zaporoškega tabora.

Druzega jutra krenejo dalje. Pustili so za seboj čarobni Tarenski Rog, Suho Goro in Konjski Ostrog, ki je slovel po svojih močalinah in množici gadov, koji so ga za bivanje nepripravnega delali. Vsa ta divja okolica, kakor tudi povečani prôd vode, je naznanjalo, da se že bližajo „porohom“ (pragom). Naposled so opazili na obzorju kudaški stolp, — prva polovica potovanja bila je končana.

Namestnik ni prišel ta večer v grad. Gospod Grodzicki je imel navado, da po solnčnem zahodu niso spustili nikogar iz gradú in ne v

grad. Ko bi bil tudi sam kralj prišel, moral bi bil prenočiti v Slobodi, ki je stala pod nasipi trdnjave.

Tako tudi namestnik. Prenočišče tu res ni bilo ugodno; bajte v Slobodi, katerih je bilo kakih šestdeset, bile so iz gline in tako borne, da si v marsikatero moral plaziti po vseh štirih. Boljših se tudi ni splačalo staviti, ker jih je trdnjava pri vsakem tatarskim napadu razsula v razvaline; to pa radi tega, da ne bi dajale napadnikom zavetja in k nasipom varnega pristopa. V tej Slobodi so prebivali ljudje „pridaniči“, to je prestopniki iz Poljske. Rusije, Krima in Valahije. Skoraj vsak je bil druge vere, po kateri ga tu nihče vprašal ni. Zemlje niso obdelovali radi nevarnosti pred Tatarji. marveč hranili se z ribami in drugim živežem, ki so ga dovažali iz Ukrajine. Pili so žganje iz prosa ter ukvarjali se z rokodelstvi, zato so jih v gradu cenili.

Namestnik vso noč ni mogel zatisniti oces radi neznosljivega smradu konjskih kož, iz katerih so v Slobodi rezali jermene. Drugo jutro ob svitu, kakor hitro je zapel zvon in sè s trombo dalo znamenje „na sprebujenje“, ukazal je sporočiti v grad, da je došel knežji poslanec, ki prosi sprejema. Grodzickemu je bil še živo v spominu knežji obisk, torej mu je prihitel nasproti. Bil je človek petdesetih let, jednook kakor ciklop in osoren; ker je sedel sam na koncu sveta, ni prišel v dotiko z ljudmi. Izvršujoč ne-

omejeno oblast, postal je pogumen in surov. Lice mu je bilo razorano od osepnic in ran od udarcev tatarskih sabelj in pšic, da je bilo podobno belim pečatom na temnej koži. Sicer pa je bil vojak odkritosrčen in čuječ, ki je neprestano obračal svoje oči na tatarsko in kozaško stran. Pil je le vodo, spal samo po sedem ur in večkrat vstal po noči ter šel gledat, če straže dobro čuvajo nasipe. Za najmanjšo malomarnost je obsodil vojake v smrt. Kozakom prizanesljiv, akoravno grozen, znal si je pridobiti njih spoštovanje. Ko je po zimi glad razsajal na Siču, podpiral je prebivalce z živežem. Bil je Rusin iz vrste onih, ki so ob svojem času z Preclavom Lanckoronskim in Samuelom Zborovskim zahajali v stepe.

„Potujete na Sič?“ vpraša Skretuskega, ko ga je privel v grad in mu postregel z okrepčilom.

„Na Sič. Kake novice imate gospod poveljnik od tod?“

„Vojska! Ataman koševi sklicuje od vseh strani skupaj Kozake. Begunci hité iz Ukrajine, katere oviram, kolikor morem. Vojakov je tam že nad trideset tisoč, ali nemara tudi več. Ko planejo na Ukrajino, ko se združijo z njimi mestni Kozaki in prostaki, bode jih okoli sto tisoč“.

„A Hmelnicki?“

„Vsaki dan ga pričakujejo, da pride s Tartarji iz Krima. Nemara je že tukaj. Da resnico rečem: ni vam treba hoditi na Sič, ker v kraetkm jih lahko pričakate tukaj. Gotovo je, da se Ku-

daka ne ognejo, in ga ne pusté kar tako za seboj“.

„Se li pa ubranite?“

Grodzicki pogleda turobno namestnika ter odvrne z odločnim, mirnim glasom:

„Ne ubranim se . . .“

„Kako to?“

„Ker nimam smodnika. Okolo dvajset čolnov sem že odposlal, da bi mi ga vsaj nekoliko poslali, pa ga niso. Ne vem res, ali so poslance sprejeli — ali ga mar tudi sami nimajo? Vem le to, da mi ga niso poslali doslej. Za dva tedna ga imam, — dalje ne. Ko bi ga imel dovolj, bi poprej Kudak in sebe v ozračje spustil, nego bi kozaška noga sem stopila. Ukazano mi je tukaj ležati, — pa ležim; ukazano čuvati, — pa čuвам; ukazano zobé kazati, — pa jih kažem; in če mi bo le treba umreti, — za to me je mati rodila, — tudi to morem“.

„A sami pa si ne morete narediti smodnika?“

„Že dva meseca mi Zaporožci ne pusté spraviti sem solitra, ki ga je treba dovažati od Črnega morja. Vse eno. Poginem!“

„Učiti se nam je od vas starih vojakov. Kaj, ko bi se vi sami napotili po smodnik?“

„Gospod, jaz Kudaka ne zapustim in zapustiti ne morem. Tukaj mi je bilo življenje, tukaj naj bo tudi smrt. Tudi vi si ne smete misliti, da greste na pojedino, in da vas sprejmejo s častjo, s kojo po nekod poslance sprejemajo, ali da vas

poslančeva veljava varuje. Tam že lastne atamane moré in od onega časa, kar tu sedim, se še ne spominjam, da bi kedo odšel tam svoji smrti. Tudi vas umoré“.

Skretuski molči.

Vidim, da zgubljate pogum. Torej bolje: ne hodite!“

„Moj gospod poveljnik“, reče jezno namestnik. „Izmislite si kaj boljšega, da me prestrašite; to kar mi sedaj pravite, sem slišal že desetkrat. Ker mi svetujete, da naj ne hodim, vidim, da bi sami ne šli, ko bi bili na mojem mestu. Prevdarite torej, če vam ne samo smodnika, maryeč tudi srčnosti na obrambo Kudaka ne zmanjka“.

Grodzicki, ne da bi se razsrdil, pogleda z jasnim licem namestnika.

„Zubastaja ščuka!“ (ščuka ima zobe) zamrmra po rusinski. „Odpustite mi gospod. Vaš odgovor mi kaže, da umete ohraniti veljavo kneza in plemiškega svojega stanu. Jutri dobite par čajk, ker z ladjami ne pridete čez porohe“.

„Prišel sem vas tudi prosit za to“.

„Mimo Nenasita jih naročite vleči po suhem; zakaj čeravno je voda velika, vendar tamkaj nihče skozi ne more. Komaj z malim čolničem se pride skczi. Ko pa boste na nizkej vodi, takrat bodite oprezni, da vas ne zaskočijo. Zapomnite si, da je tam svinec zgovornejši, kakor besede. Tam samo drzne ljudji cenijo. Čajke bodo

do jutri gotove; ukažem samo dvojna vesla pripraviti, ker po jedno je na porohih premalo.

To rekši, spremi Godzicki namestnika iz izbe, da bi mu pokazal grad in njegov red. Povsod si opazil vzgleden red. Straže so po dnevi in po noči čuvale na nasipih, katere so morali tatarski vjetniki brez prestanka utrjevati in popravljati.

„Vsako leto za laket višje sipljem nasip“, reče gospod Grodzicki. „Pa je tudi že tako narastel, da bi celó sto tisoč vojakov tu nič ne opravilo, ko bi tudi imel dovolj smodnika; toda brez streliva se ne ubranim, ako prevelika moč pride“.

Trdnjava je bila res nepremagljiva; razun topov so jo branili še dneprovi propadi in nedostojne skale, strleč iz vode. Radi tega je bilo v gradu samo šest sto vojakov, ki pa so bili cvet vojaštva, oboroženi s puškami in samokresi. Dneper, tekoč na tem mestu v stisnjeni strugi, bil je tako ozek, da je kroglja z nasipov lahko preletela na nasprotni breg. Grajski topovi so varovali oba bregova in vso okolico. Mimo tega je pol milje od gradu stal visok stolp, iz katerega si videl osem milj naokrog; v njem je bilo nastanjenih sto vojakov, h katerim je Grodzicki vsaki dan pogledal. Ti, zapazivši v okolici kake ljudi, so takoj dali znamenje v grad; ta čas so zazvonili zvonovi in takoj je vse moštvo stalo pod orožjem.

„Skoro ne mine teden brez kakega hrupa“, omeni gospod Grodzicki; „Tatarji se, kakor čreda volkov po nekaj tisoč skupaj potikajo okrog, katere s topovi strahujemo, kolikor moremo. Pogosto pa tudi tolpe divjih konj straže smatrajo za Tatarje“.

„Pa vam ni dolg čas sedeti v tej samoti?“ vpraša gospod Skretuski.

„Ko bi mi tudi dali službo na kraljevem dvoru, vendar bi raje tukaj ostal. Več sveta od tukaj vidim, nego kralj iz svojega okna v Varšavi“.

In res, z nasipov si videl neizmerne stepne planjave, ki so se širile pred njimi, kakor zeleno morje. Na severu je bilo videti ustje Samare, na jugu vsa dneprovaska struga, skale, propasti, lesovi, tje do družega penastega praga Surškega.

Na večer sta obiskala še stolp, kjer je Skretuski, videč prvokrat to trnjavo, hotel vse ogledati. Med tem so pripravljali zanj v Slobodi čajke, katerim so privezali vesla na obeh koncih, da so se dale lažje ravnati. Družega dne zarano je menil oditi. Po noči se niti ni vlegel spat, premišljajoč, kaj mu je storiti, ker si je bil svest, da ga čaka gotova smrt na Siču. Življenje ga je še mikalo, ker je bil mlad in odslej bi imel živeti poleg ljubljenske. Slavo in čast pa je še bolj ljubil kakor svoje življenje. Spomni se tudi, da se vojska bliža. Helena, ki ga čaka v Roz-

logih, pride lahko vsaki hip v neprijateljske roké. Bohuna ali razbrzdanih in divjih prostakov. Zato mu je radi nje pretresala dušo, žalost in bôl. Stepe so se gotovo že osušile; bilo je že mogoče priti iz Rozlogov v Ljubno. Pa saj je sam rekel Heleni in kneginji, naj ga počakate, da se vrne. Ni se nadejal, kaka nevihta more v tem času nastati, kako nevarno je poslanstvo na Sič. Hodi urnih korakov po sobi, puli si brado in vije roki. Kaj mu je storiti? V domišljiji že vidi požar v Rozlogih, katere obkoljujejo divji prostaki, bolj zlodjem, nego ljudem podobni. Njegovi koraki so odmevali ob sobinem stropu; njemu se je zdelo, da zlobne moči že po Heleno gredó. Na nasipih se je oglasila tromba, češ, da naj ugasé luči; njemu se je zdelo, da čuje odmev Bohunovega roga; zobje mu zaklepečejo in roka nehoté seže po sablji. Oj! čemu je prevzel poslanstvo mesto Bihovca?

To vznemirjenje opazi Redzijan, ki je spal pri pragu. Vstane, mane si oči ter otrne oglje od goreče baklje. Na to hodi po sobi, da bi obrnil na-sè gospodarjevo pozornost.

Namestnik se je zatopil ves v svoje bolestne misli ter se sprehajal, budeč s koraki zaspane odmeve.

„Gospod! hej gospod! . . .“ zakliče Redzijan.

Skretuski ga pogleda s steklenimi očmi!

Naglo se prebudi iz zamišljenosti.

„Redzijan, se-li bojiš smrti?“ vpraša ga.

„Koga? Kake smrti? Kaj pravite gospod?“

„Kdor na Sič potuje, ta se več ne vrne, pravijo“.

„Zakaj greste tje?“

„Moja volja je; naj te tudi to ne briga! Žal mi je le za te, ker si še otrok. Če tudi si premeten, z zvijačo se tam ne izmuzneš. Vrne se v Čehrin in potem v Ljubno“.

Redzijan se začne praskati po glavi.

„Gospod, smrti se res bojim; kdor se je ne boji, ta se tudi Boga ne boji. Le po njegovej volji živimo ali umrjemo. Da pa tako svojevoljno greste v smrt, imate vi greh, ne jaz; saj ste vi gospodar, jaz le služabnik. Zato pa vas tudi ne zapustim; saj nisem kmet, marveč plemič, če tudi ubog, vendar hrepenim močno po slavi“.

„Vidim, da si vrl služabnik; povem ti pa: če nočeš iti radovoljno, pojdeš pa na ukaz, ker mora tako biti“.

Ko bi me tudi ubili, ne grem! Kaj? si mar domišljujete, da sem kak izdajica, ali kaj, da bi vas samega prepuščal smrti?“

To rekši, dvigne Redzijan roki na oči ter začne glasno ihteti. Skretuski ravid, da na ta način nič ne opravi. Strogo ukazati pa tudi ni hotel, ker se mu je fant smilil.

„Čuj!“ reče mu čez nekaj časa, „pomagati mi dosti ne moreš; jaz pa tudi glave radovoljno pod meč ne bom položil. Lahko pa ponesesh v Rozloge pisma, za katera mi je bolj mar, nego

za lastno življenje. Tam poveš kneginji in knezom, naj takoj brez najmanjšega odlašanja sprejmo gospodičino v Ljubno, ker jih lahko vstaja prehit. Skrbel boš, da se zares zgodi. Važen posel ti zaupam, vreden prijatelja, ne služabnika“.

„Pa pošljite gospod koga družega. Pismo vsak lahko nese“.

„Koga imam, da bi se mogel zanesti nanj? Si-li ob pamet? Rečem ti le samo: Če mi rešiš dvakrat življenje, take dobrote mi še ne storiš, kakor jo pričakujem od tebe sedaj, ko grozno potrčt premišljujem, kaj vse se lahko zgodi ter mi boleti pot zaliva moje čelo“.

„O za Boga! vidim, da moram iti; tako mi je po vas žal, da bi me prav nič ne razveselili, ko bi mi tudi darovali ta okovani pas“.

„Pas dobiš; glej samo, da vse dobro opraviš“.

„Nočem pasu, da mi le dovolite z vami iti“.

„Jutri se vrneš v čajki, katero gospod Grodzicki pošlje v Čehrin. Od tam se brez odloga in počitka napoti naravnost v Rozloge. Kneginji ne smeš povedati, kaj mi preti, tudi kneginjici ne; samo naroči jima, naj takoj, bodisi tudi na konjih, odjezdite v Ljubno, če prav brez vse prtljage. Tu imaš denarni pas, pisma pa takoj napišem“.

Redzijan pade namestniku k nogam.

„Moj gospod, ali vas res ne bom več videl?“

„Kakor Bog da, kakor Bog da!“ odvrne dvignivši ga namestnik. „Pomni, da kažeš v Rozlogih veselo lice. Sedaj pa pojdi spat!“

Ostanek noči je porabil Skretuski, da je napisal pisma ter še povrh prav goreče molil, na kar je priletel takoj k njemu angelj miru. Med tem je noč obledela in svit je pobelil ozka okna na vshodnej strani. Nastajal je dan in žar jutranje zarje je zalesketal v sobi. Na stolpu in v gradu je jelo doneti jutranje: „Vstajaj!“ Čez malo časa pokaže se v sobi Grodzicki.

„Gospod namestnik! čajke so pripravljene!“

„Tudi jaz sem že pripravljen“, odvrne mirno Skretuski.

X.

Urne čajke so smuknile po vodi, kakor lastavice, nesoč mladega viteza in njegovo osodo. Radi velike vode „porohi“ niso bili posebno nevarni. Čajke so drknile mimo Surške in Lohane; srečen val jih prenese čez Vranovo zaporo; odrgnile so se nekoliko stene na Knijažu in Strelči, kjer pa so se le pobrusile, ne pa razbile; naposled ugledajo v daljavi pene strašnega Nenasita. Tu je bilo treba izstopiti ter vleči čolne po suhem dalje. To delo je bilo dolgo in težavno, trajajoč navadno ves dan. Na srečo je najbrž vsled davnih takšnih prevlačenj ležalo na bregu veliko hlodov, katere so podlagali pod čolne, da so se lažje dali riniti po zemlji. V vsej okolici in na stepi ni bilo videti žive duše, na reki ni jedne čajke, ker gospod Grodzicki nobene ni pustil

mimo Kudaka, da bi odtrgal Zaporožje od ostalega sveta. Tišino je vznemirjal samo šum valov, ki so butali ob Nenasitove skale. Ves čas, ko so ljudje vlečili čolne, ogledoval si je Skretuski to čudo prirode. Strašen pogled se mu je razprostrl pred očmi. Čez vso rečno strugo je ležalo povprek sedem skalnatih grebenov, štrlečih iz vode, črnih, škrbinastih od valov, ki so se zaletavali vanje, delajoč si prehod. Reka je butala z vso močjo ob to kamenje ter odbijala se ob nje, da se je kar penila. Napenjala je sile, da bi jih preskočila, kakor splašen konj. Toda odbita še enkrat, je grizla, rekel bi z zobmi skale, predno je mogla prodreti predore, zvijala se v onemoglej jezi, pripravljaje se na novi naval. Skakajoč v stebrih kviško, je vrela, kakor krop, rohnela, kakor divja zver. In potem znovič grom, kakor strel iz topov, kakor tuljenje črede volkov, rohnenje, prizadevanje, a pri vsakej groblji ona in ista vojska, oni in tisti zamet. Nad propadi si čul ptičji vrišč, prestrašenih te prikazni, med grobljami turobne sence skal, dregetajoč nad tem vrtincem v podobi zlobnih duhov.

Ljudje so vlečili čolne. Če tudi vajeni temu, so se pobožno križali, svareč namestnika, naj ne hodi preblizo obrežja. Govorili so, da se mu zmeša um, kdor predolgo zre v Nenasitov vrtinec. Trdili so, da se časih stezajo iz vrtinca dolge, črne roké ter lové neoprezneže, ki pridejo preblizo. Potem se čuje strašen smeh iz brezdna.

Po noči Zaporožci celo čolnov niso hoteli vlečiti mimo.

V „bratovstvo“ na Nižu niso sprejeli za uda nikogar, kdor se ni upal „porohe“ sam v čolnu preplavati. Skozi Nenasit niso silili nikogar, ker njegove skale nikdar ni pokrivala voda. O jedinem Bohunu so prepevali slepci, da je šel tudi čez Nenasit; vendar tega nihče ni verjel.

Prevlačenje čolnov je trajalo že skoro ves dan; solnce je začelo zahajati, ko je namestnik zopet sedel v ladijo. Zato pa so lahko preskočili daljše pragove, ko so bili popolnoma pod vodo ter priveslali na „tihe dolinske vode“.

Potoma je videl gospod Skretuski na kučkaskej meji velikansko mogilo iz belih kamenov, katero je knez ukazal nasipati na spomin, svojega bivanja tukaj; o njej mu je gospod Bogoslav Maskevič pripovedoval že v Ljubnem. Od tod že ni bilo daleč na Sič. Ker pa namestnik ni hotel veslati po noči v čertomeljski blodnjak (labirint), sklenil je prenočiti na Hortici.

Hotel je tudi srečati poprej kako zaporožko dušo ter po njej naznaniti, da poslanec prihaja, ne pa kdo drugi. Otok Hortica je bil popolnoma prazen; to je močno osupnilo namestnika. Vedel je od Grodzickega, da je tam vedno stala kosaška vojska od onega časa, ko so ga poplavili Tatarji. Sam je šel z nekoliko ljudmi precej daleč od brega; vsega otoka ni mogel prehoditi, ker je bil dolg čez jedno miljo, in je že nastal-

jala noč, ki je obetala biti temna in neprijetna. Vrne se torej k čajkam, katere so med tem iz-
vlekli na pesek ter zapalili ognje, da bi se bra-
nili komarjev.

Polovica noči je minila mirno. Vojaki in
brodniki so zaspali pri ognju. Čule so le straže
in ž njimi namestnik, ki je po odhodu iz Kudaka
prišel popolnoma ob spanje. Čuti tudi, da ga
prevzema vročnica. Časih se mu zdi, da čuje
bližajoče korake iz globelij otoka, zopet nekake
čudne odmeve, podobne daljnemu meketanju kôz.
Misli si, da ga le sluh mami.

Že skoro ob svitu stopi predenj naglo temna
postava.

Bil je načelnik straže.

„Gospod gredo!“ reče kratko.

„Kedo?“

„Gotovo Niževci. Kakih štirideset jih bo“.

„Dobro. To ni veliko. Zbudite ljudi! Ogenj
prižgijte“.

Vojaki takoj skočijo po konci. Z ognjišč
se je kmalo prikazal plamen ki je razsvetlil čajke
in peščico vojakov gospoda namestnika. Tudi
ostale straže prihité k tolpi.

Med tem so se čuli koraki trume ljudi; ko-
raki so se bližali iz daljave, od koder se sliši
osorno vprašanje:

„Kdo je na bregu?“

„A kdo ste vi?“ odvrne stražnik.

„Odgovori, vražji sin, če ne, vprašam te s samokresom!“

„Njegova visokost, gospod poslanec, svitlega kneza Jeremije Višnjeveckega, k atamanu koševemu“, odvrne z razločnim glasom stražnik.

Glasovi v tolpi umolknejo; brž ko so se posvetovali.

„Nú, le sem!“ zakliče stražnik. „Ne bojte se! Poslancev ne pobijajo, pa tudi poslanci ne ubijajo nikogar“.

Znovič zadone koraki in čez malo časa se prikaže nekoliko ljudi iz sence. Po črno-rujavej polti, nizkej rasti in kožuhih, z volno na vrhu, spozna namestnik pri prvem pogledu, da so večinoma Tatarji. Kozakov je bilo le nekoliko vmes. Po glavi gospoda Skretuskega spreleti kakor blisk misel, da se je moral Hmelnicki že vrniti iz Krima, ker so Tatarji že na Hortici.

Tolpi je načeloval star Zaporožec, velikan-ske rasti, divjega in surovega obraza. Približavši se k ognjišču, vpraša:

„Kdo je poslanec?“

Silen smrad žganjice razširi se naokrog. Zaporožec je bil brez dvoma pijan.

„Kdo je poslanec?“ vpraša še enkrat.

„Jaz sem“, odvrne ponosno Skretuski.

„Ti?“

„Kaj sem ti mar brat, da me tikaš?“

„Znaj surovež oliko“, začne pojasnovati stražnik. Govori se: „Jasni velemožni gospod poslanec!“

„Na vislice z vami, hudirji! Pojdite k Abrahamu vsi jasni velmožni sinovi! Po kaj idete k atamanu?“

„Po tem ne povprašuj! Vedi pa, da zavisi na tvojem vratú, če ne dospém v pravem času k atamanu?“

V tem trenutku se drugi Zaporožec pririje iz tolpe.

„Mi tu po atamanovem ukazu stražimo“, je dejal, „da bi nihče Lahov ne prišel semkaj; imamo naročeno vsakega zvezati, kar bomo tudi storili.“

„Kdor prostovoljno gré, njega ne boš vezal!“

„Bom, ker tak je ukaz.“

„Ali véš, bedak, kaj je poslančeva oseba, li véš, koga zastopam?“

V tem se oglasi stari velikan:

„Popeljemo poslanca, toda za brado — evo takó!“

To rekši seže z roko po namestnikovej bradi. V tem hipu pa grozno zaječi in kakor od strele zadet, pade na tla.

Namestnik mu je razbil glavo s čakunom.

„Kolji! Kolji!“ zatulili so besni glasovi v tolpi. Knežji vojščaki so se vsipali na pomoč svojemu vodji. Zaslišal se je pok samokresov. Kriki: „Kolji! Kolji!“ zlili so se z žvenkljanjem

orožja. Začela se je neredna borba. V gnječi poteptana ognjišča so ugasnila; tema zakrije borilce. Kmaló so se jedni in drugi stisnili takó, da je zmanjkalo prostora mahanju. Noži, pesti in zobje so nadomestovali sablje.

Precej na to so se iz globelji otoka slišali novi klici in kriki. Napadnikom je prišla pomoč.

Trenotek še in bilo bi prepozno, ker so vrli vojaki že skoraj premagali napadnike

„V čolne!“ zakriči z gromčim glasom namestnik.

Vojaki so v trenutku izvršili ukaz. Na nesrečo pa so bile čajke preveč potegnene na pesek, ter se niso dale hitro poriniti v vodo.

Med tem je sovražnik ljuto planil k obrežju.

„Sprožite!“ zavkaže gospod Skretuski.

Grom pušek takoj vstavi napadnike, ki so postali zbegani; obrnili so se in odstopili v neredu, pustivši nekoliko trupel stegnjenih na pesku. Nekatera so se božjastno metala, enako ribam, ki jih vlovíš in vržeš na suho.

Med tem so brodniki s pomočjo nekoliko vojakov, vprši vesla ob tla, poskušali s poslednjimi močmi, da bi porinili ladje v vodo. — Toda zastonj.

Sovražnik je začel napad od daleč. Pljuskanje krogelj po vodi se je mešalo s sičanjem pšic in stokanjem ranjenih.

Tatarji allahujoč čedalje bolj presunljivo, so se vzajemno spodbadali. Odgovarjali so jim

kriki Kozakov: „Kolji! kolji!“ Močni glas gospoda Skretuskega je ponavljal čedalje pogostejše povelje:

„Sprožite!“

Prvi svit je razsvetlil z blede svetlobo borišče. S suhe zemlje je bila videti gnječa Kozakov in Tatarjev. Nekateri so streljali sè svojimi samokresi, drugi pripogneni nazaj, napenjali tetiva pri lokih. Od vodne strani pa ste bili videti dve čajki, pokriti z dimom in osvetljevani od strelav iz pušek. V sredi so že mirno ležala trupla, stegnjena po pesku.

V jednej čajki je stal mirno Skretuski, nekoliko višje od drugih; ponosen, miren, s poročnikovim buzdovanom v roci in gologlav, ker mu je tatarska pšica odnesla čapko z glave.

Poveljnik straže se mu približa in zašepeta:

„Gospod! ne vzdržimo, — tolpa je prevelika!“

Toda namestnik se je brigal le samó za to, da bi zapečatil to poslanstvo sè svojo krvjo, zabranil osramotenje časti ter ne umrl brez slave. Ko so si vojaki naredili z žaklji zaslone, izza katerih so podirali sovražnika, stal je vidljiv in poginu izpostavljen.

„Dobro!“ reče, „poginemo vsi do poslednjega.“

„Poginemo, batko (oče)!“ zakričé vojaki.

„Sprožite!“

Čajke se z novič pokrijejo z dimom. Iz globelji otoka so dohajale nove tolpe z bodali in kosami. Napadniki se razdelé na dve tropi.

Jedna je nadaljevala napad, druga obstoječa iz kakih dve sto molojcev in Tatarjev, čakala je samo trenutka za naskok z vodne strani. Ob jednom se tudi iz otočje goščave prikažejo štiri čolni, ki bi naj vdarili na namestnika od zadaj in obeh strani.

Že se je popolnoma zdanilo. Samó dim se je valil v dolgih povesmih po mirnem ozračju ter zakrival borišče.

Namestnik je ukazal dvajset vojakom, da se obrnejo k napadajočim čolnom, kateri so drčali urno kakor ptice po mirnej vodi. Strel, ki je zadrževal doslej Tatarje in Kozake, prihajajoče iz globelji otoka, je radi tega znatno oslabel.

Na to so, brž ko ne, tudi čakali.

Poveljnik straže se znovič približa namestniku:

„Gospod! Tatarji jemljejo handžare v zobé; — takoj planejo na nas.“

Blizo tri sto poganov s sabljami v roci in noži med zobmi, se je pripravljalo na napad. Tovarišilo jim je nekoliko desetin Zaporožcev, oboroženih s kosami.

Napad se je imel začeti od vseh strani, ker so se tudi čolni že približali na strél. Njih boki se pokrijejo z dimom. Kroglje so se kakor toča jele vsipavati na namestnikove ljudi. V obeh čajkah oglasi se stok. V nekoliko minutah je polovica vojakov padla; ostali so se obupno branili. Njih obrazi so bili črni dima, roké so jim

otrpnile, pogled se jim je kalil, kri zalivala oči, puškine cevi so začele peči dlani. Večina jih je bila ranjenih.

V tem hipu strašen krik in tuljenje prešine ozračje. Tatarji se spusté v napad.

Dim, ki ga je odgnalo urno gibanje obilne tolpe, se je razpršil ter zakril očém obe namestnikovi čajki, ki ju je takoj pokrila črna tolpa Tatarjev, kakor dvoje konjskih trupel, če ju mesari čreda volkov. Tolpa je rjovela, tulila, gnjetla se takó, kakor bi se borila sama s seboj ter ginila. Nekoliko vojakov se je še branilo. Pod jamborom je stal gospod Skretuski z okrvavljenim licem. Tatarska pšica mu je tičala globoko v levej rami. Pa se je še ljuto branil. Bil je pravi velikan sredi te besne tolpe. Njegova sablja je švigala po zraku kakor blisk. Vdarcem so odgovarjali jeki in tuljenje. Poveljnik straže in neki drugi vojak sta mu stala še na strani; tolpa se je osupneno umikala pred to trojico; toda porivana od zadej, drla je naprej ter ginila pod udarci sabelj.

„Žive vjeti! k atamanu!“ kričali so glasovi v tolpi. „Vdajte se!“

Toda gospod Skretuski se je vdal le Bogu; naglo obledi, omahne in pade na dno čajke.

„Odpusti, oče!“ zakriči obupno stražni poveljnik.

Čez kratko pade tudi sam. Prodirajoča tolpa napadnikov je pokrila čajki popolnoma.

XI.

V sobi kantareja (vojaškega uradnika čuvajočega nad mérami in vagami) v predmestju Hasan Baše na Siču sta sedela dva Zaporožca; pila sta žganjico, katero sta zajemala nepretrgoma iz lesenega vedra, stoječega sredi mize. Jeden že prileten, bil je kantarej Filip Zahar, drugi ataman čehrinskega kurena (polka) Anton Tatarčuk. Bil je človek štiridesetih let, visok, močan, z divjim licem in poševnimi tatarskimi očmi. Govorila sta tiho, kakor bi se bala, da bi ju kdo ne slišal.

„Torej ima to biti že danes?“ vpraša kantarej.

„Samo da še ne takoj“, odgovori Tatarčuk.

„Čakajo še Koševega in Tuhaj-beja, ki je jezdil s Hmelnickim na Bazavluk, kjer stoji tatarska vojska. Tovarištvo je že zbrano na trgu in kurenj se pred večerom vsedejo k posvetovanju. Predno nastane noč, zvedelo se bo vse.“

„Hm! vtegne biti slabo!“ zamomlja stari Filip Zahar.

„Čuj, kantarej, ti si videl, da je bilo pismo tudi ná-me.“

„Sevéda sem, ker sem sam nesel pisma koševemu; saj znam brati. Pri „Lahu“ so našli troje pisem, jedno na Koševega, drugo ná te,

tretje na mladega Barabaša. Vsi na Siču že vedó o tem.“

„Kedo je pisal, ne veš?“

„Koševemu je pisal knez, ker je bil na pismu njegov pečat. Kdo je pisal vama, ni znano.“

„Sohroni Bih (Bog obvaruj)!“

„Če te javno prijatelja Lahov ne imenujejo, ne bo iz vsega nič.“

„Sohroni Bih!“ ponovi Tatarčuk.

„Nemara si jim prijatelj?“

„Pfuj! Nisem. Prav nič ne vém o tem.“

„Nemara, da koševi vsa pisma vniči, ker mu pojde za lastno glavo. Bilo je pismo tudi na njega kakor na vaji“.

„Nemara.“

„Toda, če si kriv, pa . . .“

Tu se glas staremu kantareju še bolj zniža :

„Zbeži!“

„Kako? kam?“ vpraša nemirno Tatarčuk.

„Koševi je postavil na vseh rekah straže, da bi nihče k Lahom ne mogel ter ne izbleknil, kaj se tu godi. Na Bazavluku stražijo Tatarji. Riba ne preplava, ptica ne preletí.“

„Pa se skrij na Siču, kjer koli ti je mogoče.“

„Najdejo me. Skrij me ti med sodčke v kleti, ker si moj sorodnik?“

„Tudi lastnega brata bi ne skril. Če se bojiš smrti, pa se napij! Pijan ne boš čutil.“

„Nemara pa v pismih nič ni?“

„Mogoče . . .“

„Evo, gorjé! gorjé!“ vsklikne Tatarčuk. „Nisem pristaš Lahov. Sem dober molojec, Lahom vrag! Ko bi tudi v pismih nič ne bilo, zlod vedi, kaj poreče Lah pred zbirališčem? More me vničiti.“

„Je ponosen Poljak, — ne pové ničesar!“
 „Si bil danes pri njem?“

„Bil sem. Pomazal sem mu rane s kolo-mazom, nalil mu žganjice s pepelom v grlo. Še bo ozdravel. Ponosen Poljak je. Govoré, da je poklal Tatarjev na Hortici kakor svinj, predno so ga vjeli. Zanj se ne brigaj!“

Otožen odmev kotlov, po katerih so bili na koševovim dvorišču, pretrga dalji razgovor. Tatarčuk, zaslišavši ta odmev, se je kar stresel ter skočil na noge. Nenavaden nemir se je videl na njegovem licu.

„Že kličejo na posvetovanje“, reče loveč z ustmi sapo . . . „Sohroni Bih! Ti Filip, ne pripoveduj, o čemur sem govoril tukaj s teboj. Bog obvaruj!“

To rekši zgrabi Tatarček vedro z žganjico, dvigne jo z obema rokama k ustom ter pije in pije, kakor bi se hotel vpijaniti na smrt.

„Pojdiva!“ reče kantarej.

Odmev kotlov je donel čedalje močnejše.

Odideta. Predmestje Hasa Baše je bilo ločeno od majdana (trga) samo z nasipom, ki je opasoval pravcati tabor. Skozi živi plot so bila napravljana vrata, skozi nje pa so molela žrela

topov. Sredi predmestja je stal dom kantareja in hiše kramskih atamanov; okrog obširnega trga so stali šotori, v katerih so prodajali različno blago. Bile so sploh borne stavbe, stesane iz dobovih brun, kakoršnih se je dobilo dokaj na Hortici, pokrite z vejami in trsičjem. Bajte same, ne izvzemši kantarejeve, bile so podobnejše barakam, nego hišam, ker so se večinoma le strehe videle iz zemlje. Stropovi so bili črni in sajasti; zakaj če so v bajtah kurili, se dim ni vlekel samo skozi predor na strehi, marveč skozi ves strop; takrat si si lahko domišljeval, da ne gledaš bajte, marveč samo kupček vej in trsičja, v katerem pretapljajo smolo. V bajtah je vladala večna tema; radi tega so vedno kurili z lučivom (borovimi panjači) in hrastovimi skorjami. Kramarskih ut je bilo nad deset, katere so se ločile na kurenove ter bile lastnina posameznih kurenov in gostilnice, v katerih so v mirnem času tržili Tatarji in Valahi; jedni s kožami, turškimi tkalinami, orožjem in plenom vsake baže, drugi pa največ z vinom. Gostilnice so le poredkoma obiskovali, ker se je kupčija le najpogosteje spreminjala v rop, katerega ni kantarej, niti trgovski atamani niso mogli zabraniti. Med šotori je stalo tudi osem in trideset kurenovih krčem, pred katerimi so ležali vedno sredi smeti, žakljev, hrastovih klad in kupov konjskega gnoja, pijani, na pol mrtvi Zaporožci, nekateri kakor bi bili vgrezneni v kameniti spanec, drugi s peno na ustih,

zvijajoč se norosti (delirije). Nekateri polupijani so tulili kozaške pesni, bljuvali, topli ali poljubovali se ter preklinjali kozaško osodo. Pri tem so stopali po glavah in prsih ležečim. Le takrat, če je imela iti vojska na pohod na Tatarje, ali v Rusijo, bila je ukazana treznost; takrat so one, ki so pripadali k vojski, s smrtjo kaznovali za pijanstvo. V navadnem času so bili na sejmišču vsi od prvega do poslednjega pijani: kantarej, atamani, kakor tudi prodajalci in kupci. Kisli smrad žganjice vkupno s smradom smole, rib, dima in konjskih kož, je neprestano napolnoval ozračje vsega predmestja, ki se ni dosti razlikovalo od turških in tatarskih mest. Prodajali so tukaj vse, kar se je dalo na Krimu, Valahiji, ali na pobrežju upleniti, iskreče vshodne tkanine, lame, zlate tkanine, brokat, sukno, katun, trilih in platno, kože, kužuhovino, posušene ribe, višnje in turške slaščice, cerkveno orodje, kositrne polumesce, odtrgane raz minaretov, pozlačene križe, naplenjene po cerkvah*), smodnik in brušeno orožje, droge za sulice in sedla. Med to mešanico so se kretali ljudje, oblečeni po najrazličnejši šegi, po letu skoraj polu nagi, vsigdar pa poludivji, okajeni od dima, oma-

*) Zaporežci ob času svojih napadov niso ščedili nikogar in ničesar. Do dobe Hmelnickega še celo cerkve na Siču ni bilo. Prvo postavil je tam Hmelnicki. Sicer pa tam niso nikogar vprašali po veri in kar pripovedujejo o verskih obredih Niževcev, je bajka.

zani blata, polni gnoječih se ran od pika velikih komarjev, katerih je na mirijade bilo nad Črtomelikom, — in kakor smo že rekli, večno pijani.

Danes je bil trg Hasan Baše še bolj poln ljudi, nego navadno. Krame in krčme so zapirali, vse je vrelo na mestni majdan, na katerem se ima vršiti posvetovanje. Filip Zahar in Anton Tatarčuk šla sta tje z drugimi; toda poslednji se je vedno nekako obotavljal, hodil počasi ter pustil iti tolpe mimo. Čedalje večji nemir je odseval iz njegovega lica. Med tem sta prišla čez most na okopih, skozi vrata ter na zavarovani „majdan“, obkoljen z osem in tridesetimi stavbami. To so bili kureni, ali bolje: hiše kurenov, to je nekake vojašnice, v katerih so bivali Kozaki. Ta poslopja, jednake velikosti in mere, niso se v ničemur razlikovala jedno od drugega, k večjemu po imenih, privzetih po raznih ukrajinskih mestih, katera so nosili tudi polki. V enem kotu „majdana“ se je dvigala posvetovalnica, kjer so zasedali svoje prostore atamani pod vodstvom koševega. Tolpe, ali tako imenovano „tovarištvo“, je vršilo svoje zborovanje pod milim nebom, ter pošiljalo vsaki hip deputacije k starostam; ali pa so kar siloma vlomili v posvetovalnico, da bi strahovali posvetovajoče.

Na majdanu je bila že velika gnječa, ker je ataman koševi pozval že poprej na Sič vso vojsko, raztrešeno po otokih, rekah in lužah. Torej je bilo tovarištvo številnejše, nego navadno.

Solnce se je nagibalo k zatonu, zato so že zarano prižgali nekoliko sodčkov sè smolo. Tu in tam so stali taki sodčki z žganjico, katere si je dal vsak kuren izpostaviti, kateri so močno podpirali eneržijo zborovanj. Red med kurení so vzdrževali esavli (vojaški podhetmani), oboroženi z močnimi dobovimi palicami in samokresi, s katerimi so branili celo svoje življenje, ki je bilo tudi čisto v nevarnosti.

Filip Zahar in Tatarčuk sta šla naravnost v zborovalnico, kjer sta, jeden kot kantarej, drugi kot kurenov ataman, imela pravico sedeti med starešinstvom. V sobi je bila samo jedna mala mizica, pri katerej je sedel vojaški pisar. Atamani in koševi so imeli svoje sedeže na kožah ob stenah. V tem trenutku še prostori niso bili zasedeni. Koševi je hodil z velikimi koraki po sobi, kurení pa, zbrani v male tolpe, razgovarjali so se potihoma, pretrgujoč časih govorico z glasnejšimi kletvami. Tatarčuk opazi, da se celo znanci in prijatelji delajo, kakor da ga ne vidi. Vsled tega se približa takoj mlademu Barabašu, ki je bil več ali manj v ravno takem položaju. Drugi so pogledovali na nju izpod čela; mladi Barabaš se ni dosti zmenil za to, saj tudi ni vedel o čem se bodo posvetovali. Bil je nenavadno zal in močan človek; to je bilo nemara tudi vzrok, da so ga napravili atamana. Sicer pa je bil glede svoje budalosti splošno znan po vsem Siču, zato so ga v obče le „abotnega atamana“ zvali. Ta

priimek je vzbujal tudi mnogo smeha med starešinstvom.

„Počakajva nekoliko, pa pojdeva nemara s kamnom na vratu v vodo“, pošepeta mu Tatarčuk.

„Kaj praviš?“ vpraša Barabaš.

„Torej še nič ne veš o pismih?“

„Trastia maty mordovala“ (mrzlica je mater umorila.) „Sem mar jaz pisal kako pismo?“

„Poglej, kako naju gledajo izpod čela“.

„Če lopotnem katerega po obrazu, več ne bo tako gledal, ker mu bodo oči izskočile“.

Med tem je naznanjal krik zunaj, da se nekaj godi. Na to se vrata v posvetovalnico odpro na široko in v sobo stopita Hmelnicki pa Tuhaj-bej. Nekoliko mesecev poprej so smatrali Tuhaj-beja, ki je bil najbojevitejši med Zamorci, za največji strah Niževcev, radi česar so ga tudi na Siču strašno sovražili. Sedaj pa je „tovarištvo“ metalo čapke kviško, ko ga je zagledalo, kjer je videlo v njem najboljšega prijatelja Hmelnickega in Zaporožcev.

Tuhaj-bej je šel spredaj in za njim Hmelnicki z bulavo v roki, kot izbrani hetman zaporožskih vojsk. To dostojanstvo je nosil od časa ko se je vrnil s kanovo pomožno vojsko iz Krima. Takrat so ga vzele tolpe na roké in vlomivši v vojaško zakladnico, prinesle mu bulavo, prapor in pečat, katere reči se navadno pred hetmanom nosijo. Radi tega se je tudi močno spremenil. Videti je bilo, da čuti, da nosi v sebi strašno

moč vsega Zaporožja. Ni bil to več oni Hmelnicki, ki je obdolžen bežal čez Divja Polja na Sič, marveč Hmelnicki: hetman, krvavi duh, velikan, maščevalec lastne krivde na milijonih.

Vendar ni raztrgal verig, marveč naložil še nove, težje. To je kazala že njegova zveza s Tuhaj-bejem. Ta zaporoški hetman je zavzemal v osrčju Zaporožja še le drugo mesto za Tatarjem; pokorno je prenašal njegovo ošabnost in prezirljivo njegovo obnašanje. Bil je le podložnik svojega predstojnika. Toda moralo je tako biti. Hmelnicki se je za vso svojo veljavo pri Kozakih imel zahvaliti jedino Tatarjem in kanovej ljubezni, — čije predstavitelj je bil divji in ljuti Tuhaj-bej. Hmelnicki je znal krotiti svoj ponós, ki mu je razdiral prsi, s pokorščino takó, kakor je znal družiti pogum z zvijačo. Bil je lev in lisica, orel in gad. Odkar je obstal Sič, ni se še nikdar obnašal v njem Tatar kakor gospodar. Sedaj so prišli taki časi.

Posvetovanje se pričné. Tuhaj-bej se vsede v sredi na velikem zavoju koč, kjer je, položivši noge pod-sé, začel grizti posušeno seme solnčnic ter izpljuvati lupine na sredo izbe. Njemu na desno vsede se Hmelnicki z bulavo, na levo kočevi in ataman, a deputacija tovarištva poleg sten. Razgovor nekoliko vtihne, sámó od zunaj je prihajal hrup in šum tolpe, ki je zborovala pod milim nebom, podoben šumu valov. Hmelnicki začne govoriti:

„Gospôda! Vsled ljubezni, naklonjenosti in razsodnosti najjasnejšega cara krimskega, gospodarja mnogih národov, sorodnika telesom nebeškim, vsled dovoljenja milostljivega kralja Vladislava in dobre volje pogumnih zaporoških vojsk, zaupljivi v našo nedolžnost in pravičnost božjo, gremo se maščevat za strašne in okrutne krivice, ki so nam jih storili, katere smo po kristjanski trpeli, dokler smo mogli, od okrutnih Lahov, komisarjev, starost, najemnikov in vsega plemstva. Radi teh krivic ste nemara vi, gospôda, in vsa zaporoška vojska, prelili dokaj solz, ter meni dali bulavo v roké, da bi mogel za našo nedolžnost in vseh vojsk lažje zahtevati zadoščenja (pravice). Smatrajoč to za dokaz vaše ljubezni, šel sem prosit pomoči najjasnejšega cara (kana), katere nam ni odrekel. Toda pripravljen že na vse, nisem bil malo razžaljen, ko sem slišal, da živé mej vami izdajalci, ki so s zvijačnimi Labi v zvezi ter jim poročajo o naših pripravah; zato — če je res takó — imajo biti po vaši razsodnosti in dovoljenju kaznovani. Torej prosim, da zaslišite pisma, katera je poslanec našega sovražnika, kneza Višnjeveckega prinesel, kateri pa ni bil poslanec. marveč ogleduh, ki je nameraval naše priprave in dobro voljo Tuhaj-beja, našega prijatelja, si ogledati in vse to Lahom izdati. Potrebno je torej, da ga kot takega obsodite, kakor tudi tiste, katerim je prinesel pisma, o katerih je koševi,

kakor zvest prijatelj moj in Tuhaj-beja in vse vojske. nam takoj poročal.“

Umolkne. Hrup za okni postaja čedalje večji; vojaški pisar je vstal ter začel najpoprej čitati knezovo pismo atamanu koševemu. začenjajoče se z besedami: „Mi po božjej milosti knez in gospodar v Ljubnem, Horolu, Priuki, Hadzijaču itd., vojvoda ruski itd., starosta itd.“ Pismo je bilo popolnoma uradno. Knez, zvedši, da se zbira zaporožka vojska, vpraša atamana, ali je resnica ter ga opominja ob enem, naj to radi miru krščanskih dežel opusti. Hmelnickega pa, če bi národ na Siču šuntal, naj bi oddal komisarjem, kateri ga bodo že sami spomnili na to. — Drugo pismo je bilo gospoda Grodzickega, namenjeno ravno takó velikemu atamanu; tretje in četrto pa Zacvilihovskega in starega čerkaskega polkovnika, namenjeni Tatarčuku in Barabašu. V nobenem iz njih se ni nahajalo ničesar, kar bi moglo sumničiti osebe, katerim so bila pisana, in nadpisana. Zacvilihovski je prosil samó Tatarčuka, da bi vzel donosilca v svoje varstvo ter mu olajšal vse, kar bi poslanec zahteval.

Tatarčuk si je oddahnil.

„Kaj porečete, gospóda, o teh pismih?“ vpraša Hmelnicki.

Kozaki so molčali. Vsa posvetovanja, dokler žganjica ni razgrela glav, začela so se vedno na tak način, da nobeden atamanov ni hotel začeti prvi govoriti. Kot priprosti in zviti možje

so delali tako iz bojazni, da bi se otegnili oštev-
kam, češ, da so tepci; kar bi se jim znalo lahko
pripetiti ter vzbuditi splošen smeh, ko bi nasve-
tovali kaj nepovoljnega. Na Siču ni bilo nič ne-
navadnega, kjer je sredi največje priprostosti bilo
za to največ pripravnih ljudi, da so se drugim
posmehovali ter se tudi tega zasmehovanja naj-
huje bali.

Kozaki so molčali. Hmelnicki reče znovič:

„Ataman koševi je naš brat in zvest pri-
jatelj. Jaz atamanu zaupam, kakor lastnej duši;
kdor bi kaj družega rekel, ta je sam izdajalec.
Ataman je star tovariš in vojak.“

To rekši je vstal ter poljubil koševega.

„Gospôda!“ odvrne na to koševi; „jaz voj-
sko zbiram, a hetman naj jo vodi. Kar se po-
slanca tiče, je moj, ker so ga k meni poslali;
a ker je moj, darujem ga vam.“

„Vi gospodje deputacije, poklonite se ata-
manu“, reče Hmelnicki; „ker je pravičen mož
ter idite povedat tovarištvu, da on ni izdajalec.
On je prvi razstavil straže, on sam je ukazal
loviti izdajice, ki bi utekali k Lahom, ali prišli
od njih semkaj. Vi gospodje deputacije, povejte,
da on ni izdajalec, da on je najboljši izmed vseh“.

Deputacija se je poklonila do pasu najpoprej
Tuhaj-beju, ki je ves ta čas zvečil z največjo
malomarnostjo svoja zrna solnčnic, potem Hmel-
nickemu in koševemu; na to pa je šla iz sobe.

Čez kratko so radostni kriki za okni javili, da je deputacija izvršila svoje naročilo.

„Živijo naš koševi! Naj živi koševi!“ kričali so hripavi glasovi takó močno, da se ti je zdelo, tresejo se stene sobane. Ob enem je zagromel strel samokresov in „piščel“.

Deputacija se je vrnila ter sedla zopet v izbin kôt.

„Gospôda!“ reče Hmelnicki, ko se zunaj hrup nekoliko poleže, „modro ste sodili, da je ataman koševi pravičen človek. Če pa ataman ni izdajalec, kdo je? Kdo ima prijatelje mej Lahi, s kom imajo oni zvezo, komu dopisujejo? komu priporočajo svoje poslance? Kdo je potem izdajalec?“

Hmelnicki je govoril te besede z visokim glasom ter pomežikoval zlobno z očmi na Tatarčuka in mladega Barabašo, kakor bi hotel naravnost pokazati na nju. V sobani nastane hrup. Nekoliko glasov zakliče: „Barabaš in Tatarčuk!“ Nekateri kurenovi so vstali s svojih sedežev; deputacija pa je klicala: „na pogibelj!“

Tatarčuk obledi, a mladi Barabaš z začudenimi očmi gleda po navzočih. Njegov lenobni duh se je dolgo trudil, predno je uganil, česa ga dolže. Naposled reče:

„Ne bude sobaka mjasá isti!“ (ne bo jedel pes mesá).

To rekši zasmaja se kakor blazen in za njim drugi. Tudi večina kurenovih se je divje zakrohotala, ne znajoč zakaj.

Skozi okno pa so doletavali čedalje glasnejši kriki; brž ko ne jela jim je žganjica razgrevati glave. Hrup je naraščal čedalje bolj.

Anton Tatarčuk je vstal; obrnivši se k Hmelnickemu, reče:

„Kaj sem učinil, gospod zaporožki hetman, da zahtevate mojo smrt? Kaj sem zakrivil? Če mi je komisar Zadviliovski pisal pismo, — kaj to? Tudi knez je pisal koševemu! Sem-li pismo sprejel? Ne! Ko bi ga bil tudi, kaj bi bil storil napačnega? Prinesel bi ga bil pisarju, da mi ga prečita, ker sam ne znam čitati ni pisati. Torej bi tudi vi zvedeli, kaj je v pismu. Tega Laha še tudi videl nisem. Kakó naj sem izdajalec? Hej, bratje Zaporožci! Tatarčuk je hodil z vami na Krim; ko pa ste šli v Valahijo, šel je z vami; ko ste šli pod Smolensk, šel je pod Smolensk. Bil se je z vami, dobrimi molojci, živel z vami, dobrimi molojci in kri prelival z vami, dobrimi molojci, gladú mrl z vami, dobrimi molojci; torej ni Lah, ni izdajalec, marveč Kozak, vaš brat; če torej, gospod hetman, zahtevate njegovo smrt, pa tudi povejte vzrok? Kaj sem vam učinil? S čim pokazal neodkritosrčnost? Torej bratje, bodite usmiljeni in pravično sodite!“

„Tatarčuk je dober molojec! Tatarčuk je pravičen človek!“ slišijo se glasovi.

„Tatarčuk, dober molojec si“, reče Hmelnicki, „ne želim ti zlega, ker si moj tovariš, ne Lah; Kozak, naš brat. Ko bi bil izdajica Lah, bi me to ne žalilo; če je pa dober molojec izdajica, moj tovariš izdajalec, mi je radi tega težko na srcu in meni je dobrega molojca žal. Ker si že bil na Krimu, v Valahiji in pod Smolenskimi, — je tvoj greh še večji, da si tako neodkritosrčno hotel izdati priprave in gotovost zaporoških vojsk! Pisali so ti, da bi mu šel na rokó v vsem, kar bi od tebe poželel. Povejte, gospodje atamani, česa bi Lah ne mogel poželeti? Nemara še celó mojo in mojega prijatelja, Tuhaj-beja smrt? Ali celó pogubo zaporoških vojsk! Ti, Tatarčuk, si torej kriv! Več se ne izmotaš. Barabašu je pisal njegov stric, čerkaski polkovnik, tovariš Čaplinskega in prijatelj Lahov, kateri je privilegije shranjeval, da jih zaporoška vojska ni dobila. Če je torej kdo, — in rotim vaju pred Bogom, da temu ni drugače, — sta vidva oba kriva! Prosita atamanov usmiljenja; tudi jaz bom prosil, dasiravno je velika vajina krivda.“

Med tem je skozi okno doletaval že ne več šum in hrup, marveč pravi piš burje. „Tovarištvo“ je hotelo zvedeti, kaj se godi v dvorani, zato je poslalo novo deputacijo.

Tatarčuk je spoznal, da je zgubljen. Spomnil se je tudi, da je pred tednom nagovarjal atamane, naj bi ne oddali bulave Hmelnickemu ter ne zvezali se s Tatarji. Mrzle potne srage so mu stopile na čelo; spoznal je, da ni več rešitve. Kar se tiče mladega Barabaša, bilo je jasno, da pogubivši ga, hotel se je Hmelnicki maščevati nad starim čerkaskim polkovnikom, ki je svojega sinovca močno ljubil. Toda Tatarčuka ni mikalo umreti. Ne bil bi obledel pred sabljo, pred kroglo, niti pred sramotnim kolom; toda smrt, kakoršna ga je čakala, pretresla je mozeg njegovih kosti. Ko je torej umolknil Hmelnicki, zakriči presunljivo:

„V imenu Kristusa! bratje atamani, iskreni tovariši. ne pogubljajte nedolžnega; jaz Laha nisem videl, niti kedaj govoril ž njim! Usmilite se, bratje! Ne vem, česa bi bil zahteval Lah od mene, vprašajte ga sami! Rotim vas pri Kristusu Odrešeniku, sveti prečistej Devici, pri svetem čudodelniku Nikolaju, arhangelju Mihaelu, da nedolžnega pogubljate!“

„Laha pripeljite!“ zakliče stari kantarej.

„Laha sem, Laha! klicali so kurenovi.

Začela se je zmešnjava. Nekateri so skočili k stranskej sobi, kjer je bil zaprt vjetnik, da bi ga pripeljali pred sodišče, drugi se bližali grozno k Tatarčuku in Barabašu. Najpoprej je Hladki, ataman mirgorodskega kurena, zakričal: „Na pogibelj!“ Deputacija je ponovila krik. Čarnota

pa je skočil k vratom ter odprši jih klical zbra-
nej tolpi:

„Gospôda, tovariši, Tatarčuk je izdajalec
in Barabaš izdajalec, — naj pogineta!“

Tolpa odgovori s strašnim tuljenjem. V sobi
se je začela še večja zmešnjava. Vsi kurenovi
so vstali s svojih sedežev. Nekateri so klicali:
„Laha! Laha!“ drugi si prizadevali pomiriti hrup.
Med tem so se vrata o pritisku tolpe odprla na
stežaj in v sobano se je vsula tolpa, zborujoča
na dvoru. Strašne postave, pijane vsteklosti na-
polnile so sobano, vijoč z rokami, klepetajoč z
zobmi in dihajoč smrad žganjice. „Smrt Tatar-
čuku in Barabašu! na pogibelj! Dajte sem iz-
dajalca, na majdan ž njima!“ kričali so pijani
glasovi. „Bij! Ubij!“ vpili so drugi in na sto
rok se je stegalo v tem hipu po nesrečnej žrtvi.
Tatarčuk se ni branil, le ječal je presunljivo;
mladi Barabaš pa se je začel braniti s strašno
močjo. Sprevidel je, da ga hote umoriti. Strah,
obup in besnota se mu je pokazala na licu. Usta
so se mu pokrila s peno, iz prsi je prihajal nekaj
živalski glas. Dvakrat se je že iztrgal rabeljem
iz rok, dvakrat so ga njih rokó zgrabile za ra-
meni, za prsi, za brado in vlasuljo. On pa se
je zvijal, grizel, tulil, padel na tla, pa se zopet
dvignil okrvavljen, strašen. Raztrgali so mu obleko,
odtrgali mu vlasuljo z glave, izbili oko ter ga
naposled pritisnili k steni, da si je zlomil rokó.
Takrat je padel. Morilci so ga pograbili za nogé

ter skupno s Tatarčukom izvlekli na majdan (trg). Tukaj še le, pri blesku smolnatih sodčkov in plapolajočih ognjišč, imela se je izvršiti sodba. Nekoliko tisoč ljudi je planilo na obsojenca ter mesarilo ju na kosce, tuleč in boreč se med seboj. Teptali so ju z nogami, trgali njima ude. Vsa tolpa se je gnjetila okoli nju, kakor zdivjana. Časih so krvave roké dvigale kvišku, dve človeku že ne več podobni postavi, pa ju znovič treščile ob tla. Dalje proč stoječi vriščali so tako, da je do neba odmevalo; nekateri so zahtevali, da se trupli vržeti v vodo, drugi, da se potlačita v sodčke goreče smole. Pijani vsi; začeli so med seboj pretep. V tej norosti zapalili so dva sodčka žganjice, ki sta osvetljevala ta peklenski prizor sè svojo modrikasto svitlobo. Raz obzorja je gledala nanj luna, tiha, jasna in zala.

Tako je „tovarištvo“ kaznovalo svoje izdajalce.

V posvetovalnici je v onim hipu, ko so Kozaki izvlekli Tatarčuka in mladega Barabaša skozi vrata, nastala zopet tišina; atamani znovič zasedejo svoje prejšnje prostore. Iz stranske sobe pripeljejo jetnika.

Senca mu je padala na lice tudi takrat, ko je zaplapolal ogenj na ognjišču. V polutemi bila je videti samo visoka postava, stoječa prosto in ponosno, akoravno so ji bile roké zvezane. Ataman Hladki je vrgel na ogenj nekoliko polen;

čez kratko je vzplapolel kviško plamen ter polil z jasno svitlobo jetnikovo obličje, kateri se je obrnil k Hmelnickemu.

Hmelnicki zagledavši ga, se strese.

Jetnik je bil gospod Skretuski.

Tuhaj-bej je izpljunil luskinе žvekajočih zm ter zamomljal:

„Poznam tega Poljaka; bil je v Krimu!“

„Na pogibelj mu!“ zakliče Hladki.

„Na pogibelj!“ ponovi Čarnota.

Hmelnicki ostro pogleda Hladka in Čarnoto, ki umolknetā zavoljo tega. Obrnivši se pa h koševemu, reče:

„Tudi jaz ga poznam“.

„Od kod si?“ vpraša koševi Skretuskega.

„Kot poslanec sem prišel k tebi, ataman koševi; razbojniki so me pa na Hortici napadli; vkljub običajem, ki jih spoštujejo celo najdivjiši národi, so me ti ljudje brez ozira na mojo poslančevō veljavo in moj stan, ranili, onečastili in kakor jetnika semkaj pripeljali, za to bo zahteval moj gospod, svetli knez Jeremija Višnjevski od tebe, ataman koševi, odgovora“.

„Čemu si pokazal svojo neprijaznost s tem, da si dobrega molojca s čakunom zaklal? Čemu si nam pobil toliko ljudi. četirikrat več, kakor je bilo vas samih? Prišel si k meni s pismom, samo da bi naše priprave videl in poročal Poljakom o njih. Vemo tudi, da si za zaporoške izdajice nosil pisma, da bi ž njimi koval pogubo

našej vojski; zato tudi ne boš kakor poslanec, marveč kakor izdajica sprejet in pravično kaznovan“.

„Motiš se, ataman koševi in tudi ti, gospod hetman, samozvanec“, odvrne namestnik, obrnivši se k Hmelnickemu. „Če sem nosil pisma, vsaj dela tako vsak poslanec, da pisma od znancev do znancev prenaša, ne da bi sam imel ž njimi kakošno zvezo. Prišel sem sém s knezovim pismom, ne kovati vašega pogina, marveč vas pred takimi prestopki zadrževati, kateri prinese poljske ljudovladi veliko bolečino, vam in vsej zaporožkej vojski pa gotovo pogubo. Na koga vendar dvigate svoje brezbožne roké? Proti komu se vi, ki se branitelji krščanstva imenujete, bratite s pagani? Proti kralju, proti plemitašem, proti vsej poljske ljudovladi. Vi, ne pa jaz, ste radi tega izdajice; povem vam, če s pokorščino in ubogljivostjo ne operete svojih krivd, gorje vam! So mar nastopili zopet časi Pavluka in Nalevajke? Ste-li že pozabili na njuno kazen? Pomnite torej, da potrpežljivost poljske ljudovlade je že pri kraji in da meč visi nad vašimi glavami“.

„Oštevaš nas, vražji sin, da bi se izvil in smrti ušel“, zakliče koševi, „toda ne pomaga ti niti grožnja, niti vaša poljska latinščina“.

Tudi drugi atamani so začeli škripati z zobmi ter ropotati s sabljami. Gospod Skretuski se pa dvigne še višje ter nadaljuje:

„Ne misli si ataman koševi, da se bojim smrti in da zagovarjam s tem svoje življenje, da bi se opravičeval tu pred vami. Kot plemiča zamore me soditi le plemstvo. Tu pa ne stojim pred sodniki, marveč pred razbojniki; ne pred plemiči, marveč pred kmeti; ne pred vitezi, marveč pred barbari; tudi dobro vém, da smrti ne uidem, — s katero pa napolnite méro svojih krivic. Pred menoj je smrt in muka, za menoj pa moč in maščevanje vse poljske ljudovlade, pred katero trepetajte vsi!“

Njegova vzvišena postava, možato izrečene besede in imé ljudovlade: vse to je napravilo silen vtis. Atamani so molcé pogledovali jeden drugega. Zdelo se jim je, da pred njimi ne stoji jetnik, nego grozni poslanec mogočnega národa. Tuhaj-bej zamomlja znovič:

„Serditij Lah (ponosen Poljak)!“

„Serditij Lah!“ ponovi Hmelnicki.

Silno ropotanje po vratih pretrga daljši razgovor. Na majdanu je bila sodba nad Tatarčukom in Barabašem končana; zato so krvoloki poslali novo deputacijo.

Nekoliko Kozakov, okrvavljenih, zasopljenih, potnih in pijanih, stopi v sobo. Obstanejo pri vratih in stegujoč roké, še onesnažene s krvijo, začnejo govoriti:

„Tovarištvo se poklanja gospodom starašinom“, — tu se vsi do pasú priklonijo, — „ter

prosi, da mu izročite tega Laha, da bi takó poigrali ž njim kakor z Barabašem in Tatarčukom.“

„Dajte jim Laha!“ zakriči Čarnota.

„Ne dajte ga!“ kličejo drugi. „Naj čakajo. Poslanec je.“

„Na pogibelj mu!“ ozvali so se razni glasovi.

Potem utihnejo vsi, čakajoč, kaj porečeta koševi in Hmelnicki.

„Tovarištvo prosi; če pa ne dobi, pa si samo vzame!“ ponové deputatje.

Zdelo se je, da je Skretuski izgubljen, in da zanj ni več rešitve. V tem hipu pa se skloni Hmelnicki k ušesu Tuhaj-beja.

„Tvoj jetnik je,“ zašepeče. „Vjeli so ga tvoji Tatarji, pa je tvoj. Boš ga res pustil si vzeti? Bogat plemič je, katerega knez Jeremija z zlatom od tebe odkupi.“

„Dajte Laha!“ kličejo čedalje grozilnejše Kozaki.

Tuhaj-bej se zgane na svojem sedežu in vstane. Lice se mu hipoma spremeni, oči se mu razširijo kakor mački, zobje začno bliskati. Naglo skoči, kakor tiger, pred molojce, ki so zahtevali jetnika.

„Proč capini! psi nezvesti! sužnji, svinje-jedi!“ zatuli, pograbilši za brade dva Zaporožca ter ju krepko strese. „Proč pijanci, zverjad nečista! plazeči se gadje; vi ste prišli jemati moj plen! evo tu je, capini!“ Tako govoreč, roval jih je za brade, naposled telebnivši jednega

ob tla, jel ga je teptati z nogama. — „V prah pred menoj, sužnji! ker v jasir vas poženem, ves Sič z nogama tako poteptam, kakor sedaj vas! Z dimom vam posteljem, z vašimi črevesi pokrijem!“

Deputacija se prestraši in umakne; strašni prijatelj je pokazal, kaj zna.

Čudno! Na Bazavluku je stalo samo šest tisoč orde. Res za njimi je stal še kan z vso močjo krimske vojske. Toda na Siču je bilo nad deset tisoč molojcev, razun ónih, katere je Hmelnicki že poslal na Tomanovko, — vendar niti jeden glas ni ugovarjal Tuhaj-beju. Videti je bilo, da način, s kakoršnim je zamorec ubranil jetnika, bil je jedini in najboljši, ki je Zaporožce takoj prepričal, kako jim je bila še tatarska pomoč v tem hipu potrebna. Deputatje so pribežali na majdan ter kričali tolpi, da z Lahom ne bodo poigravali, ker je jetnik Tuhaj-beja in Tuhaj-bej se je grozno razsrdil. „Brade nam je poruval!“ klicali so. Na majdanu so Kozaki takó začeli ponavljati: „Tuhaj-bej rozserdívjsja!“ — „Rozserdívjsja!“ klicala je žalostna tolpa; „rozserdívjsja, rozserdívjsja!“ in v kratkem na to je nekak presunljivi glas začel prepevati okolo ognjišč:

„Hej, hej!
Tuhaj-bej,
Rozserdívjsja duže (močno),
Hej, hej,
Tuhaj-bej,
Ne serdisja, družé (tovariš)!“

Takó j je na tisoče glasov ponovilo: „Hej, hej! Tuhaj-bej“. Takó je navstala jedna teh pesnij, katere je potem, rekel bi, vihar raznašal po vsej Ukrajini ter vdarjal z njimi ob strune teorban.

Naglo so pesem pretrgali, ker je hitelo skozi vrata od predmestja Hasan-Baše nekoliko ljudi. Odrivali so tolpo ter kričali: „S poti! S poti!“ Atamani so menili že otiti, ko novi gostje planejo v sobano.

„Pismo hetmanu!“ klical je stari Kozak.

„Od kod ste?“

„Smo iz Čehrîna. Dan in noč hitimo s pismom. Tukaj je.“

Hmelnicki vzame pismo iz rok Kozaka ter ga začne čitati. Lice se mu naglo spremeni; kar naenkrat pa preneha, ter vzklikne s krepkim glasom:

„Gospodje atamani! Veliki hetman je poslal sina Štefana z vojsko na nas. Vojska!“

V sobani nastane čuden hrup. Nisi mogel reči, ali hrup veselja, ali osupnenja. Hmelnicki stopi sredi sobane, podpre si boka in oči so mu švigale kakor blisk. Glas njegov pa je zagromel grozno in velivno:

„Kurenovi h kurenom! Streljajte s topovi na stolpu! Razbijte vse sodčke z žganjico! Jutri ob svitu odrinemo!“

Odslej so bila končana na Siču vsa zbo-rovanja in posvetovanja atamanov in prevaga

„tovarištva“. Hmelnicki je vzel v roké neomejeno vlado. Pred bipom še, ker se je bal, da bi vzburjeno tovarištvo ne preslišalo njegovega glasú, moral je jetnika z zvijačo braniti; sedaj je bil nad vsemi poglavar življenja in smrti. Tako je bilo zmiraj. Pred in po pohodu, akoravno je bil hetman že izbran, vsiljevala je tolpa atamanom in koševemu svojo voljo, katerej je bilo nevarno se upirati. Ko pa je bila razglašena vojska, se je tovarištvo spremenilo v armado, ki je morala biti pokorna svojim poveljnikom. Kurenovi so postali oficirji, a hetman — vodja, poveljnik, diktator.

Čez kratko je grom topov raz stolpa, stoječega pri vratih predmestja Hasan-Baše potresel vse izbine stene ter razlegel se v turobnem odmevu po vsem Čertomeliku, naznanjoč vojsko.

S tem se je pričela tudi nova doba v zgodovini dveh národov; toda za to niso znali niti pijani Sičevci, niti sam zaporoški hetman.

XII.

Hmelnicki in Skretuski otideta na prenočišče h koševemu, ž njima tudi Tuhaj-bej, kateremu je bilo že prepozno vračati se na Bazavluk. Divji bej je smatral namestnika kot jetnika, ki ima biti odkupljen za visoko ceno, a pri tem vendar ne kot vjetnika, ker ga je višje cenil, nego Kozake, ker ga je videl kot knežjega po-

slanca na kanovem dvoru. Ko koševi to opazi, povabil ga je v svoje stanovanje ter začel drugače ravnati ž njim. Stari ataman je bil z dušo in telesom vdan Hmelnickemu, kateri ga je zavojeval in navladal; torej je takoj opazil, koliko je bilo Hmelnickemn mar za to, da se jetnik reši. Še bolj pa se začudi, ko se je takoj po dohodu v hišo obrnil Hmelnicki k Tuhaj-beju.

„Tuhaj-bej!“ reče, „koliko misliš dobiti odkupnine za tega jetnika?“

Tuhaj-bej pogleda Skretuskega ter odvrne:

„Rekel si mi, da je kaj veljaven človek; a jaz sam vem, da je poslanec mogočnega kneza, kateri zelo ljubi svoje ljudi. Bismillah! pa plača jeden in plača drugi . . . skupaj . . .“

Tu se je Tuhaj-bej zamislil.

„Dva tisoč tolarjev“.

Hmelnicki odvrne na to:

„Dam ti dva tisoč tolarjev“.

Tatar molči nekaj časa. Njegove poševne oči, zdelo se je, da kar presunjajo Hmelnickega.

„Ti daš tri“, reče.

„Zakaj naj dam tri, če si poprej samo dva zahteval?“ „Zato, ker ga hočeš ravno imeti, gotovo ti je zanj mnogo mar. Če ti je pa zanj mar, pa daš tri“.

„Rešil mi je življenje“.

„Alla! to je vredno še tisočkrat več“.

Tu se je Skretuski vmešal v barantijo.

„Tuhaj-bej!“ rekel je jezno; „iz knežje zakladnice ti ne morem nič obljubiti. Akoravno bi pa imel zapraviti lastno ímetje, dám ti sam tri. Imam skoro toliko zasluženega pri knezu in vrh tega še dobro vasico, kar bo zadoščevalo. Temu hetmanu pa ne maram biti hvaležen za svojo prostost in svoje zdravje“.

„Od kod veš, kaj učinim s teboj?“ reče Hmelnicki. In obrnivši se k Tuhaj-beju nadaljuje:

„Vojska se začne. Pošleš ga h knezu; — toda predno se poslanec vrne, bo dokaj vode odteklo v Dneper; jaz pa ti denar jutri sam na Bazavluk pripeljem“.

„Daj štiri, potem ne bom govoril z Lahom“, odvrne nestrpljivo Tuhaj-bej.

„Dam štiri, na tvojo besedo“.

„Gospod hetman“, reče koševi. „ako hočeš ti jih takoj naštejem. Imam jih tu pod steno, nemara še več“.

„Jutri jih pripelješ na Bazavluk“, reče Hmelnicki.

Tuhaj-bej se je zleknil in zazeval.

„Truden sem že“, reče. „Jutri moram še pred svitom na Bazavluk. Kje hočem spati?“

Koševi mu pokaže zavoj ovčjih kož ob steni.

Tatar se vleže na ležišče. Čez kratko je hropel kakor konj.

Hmelnicki je šel nekolikokrat sem ter tje po sobi, in rekel:

„Spanec mi beži od trepavnic. Ne zaspim. Daj mi kaj, da se napijem, gospod koševi.“

„Žganjice ali vina?“

„Žganjice. Ne zaspim.“

„Večerna zarja je že zginila z obzorja“, reče koševi.

„Pozno je. Idi spat tudi ti, stari tovariš. Napij se in pojdi.“

„Na slavo in srečo!“

„Na srečo! . . .“

Koševi si obriše usta z rokavom; na to podá rokó Hmelnickemu in odšedši v drugi kôrt izbe, zakoplje se ves v kože, ker je imel kri na starost že bolj mrzlo.

V kratkem je njegovo hropenje jelo odgovarjati hropenju Tuhaj-beja.

Hmelnicki je sedel pri mizi ves zatopljen v misli.

Naglo se sprebudi, pogleda namestnika ter reče:

„Gospod namestnik, prost si!“

„Hvaležen sem ti, gospod zaporožki hetman; toda ne skrivam ti, da bi mi bilo ljubše, komu drugemu zahvaliti se za svojo prostost.“

„Torej se ne zahvaljuj! Rešil si mi življenje, kar sem ti vrnil sedaj in pobotana sva. Pa povedati ti moram, da te hipoma še ne izpustim, razun če mi daš besedo, da vrnivši se domú, ne zineš knezu ni besedice o tem, kar si tu na Siču videl.“

„Že vidim, da mi ni še dano okušati sad
prostosti, ker ti take besede ne dam; ko bi ti
jo dal, ravnal bi takó, kakor oni, ki prestopajo
k sovražniku.“

„Moj vrat in blagor vse zaporoške vojske
je odvisen od tega, da veliki hetman z vsemi
močmi ne plane na nas; kar pa bi gotovo storil,
ko bi zvedel o naši moči. Ne čudi se torej, če
take besede ne daš, da te ne izpustim, dokler
še nisem došel v varnost. Vém, česa sem se
lotil, vém kako strašna moč mi stoji nasproti:
obá hetmana, tvoj knez, ki slovi sam za vso
zaporoško vojsko; pa Zaslavski in Konecpolj-
ski in vsi oni kraljeviči, ki stojé s svojimi
nogami na kozaških vratovih! Zares, nisem imel
malo posla, ko sem jim pisal pisma, predno se
mi je posrečilo njih čuječnost zazibati v spanec.
Torej sedaj ne morem dovoliti, ker bi bilo moje
prizadevanje brez uspeha. Ko bodo pa prostaki
ter Kozaki iz mest stopili na mojo stran, in
poleg teh še milostljivi kan krimski, takrat slutim,
mi bo mogoče meriti se s sovražnikom, ker bo
značna tudi moja moč. Največ pa zaupam v
Boga, ki je videl krivice ter gledal na mojo ne-
dolžnost.“

Pri tem je Hmelnicki nagnil steklenico žga-
njice ter začel hoditi okolo mize. Gospod Skre-
tuski, merivši ga z očmi, reče z močnim glasom:

„Ne zasmehuj, hetman zaporoški, Boga in
ne sklicuj se na njegovo najvišje varstvo, ker

potem še gotovejše privabiš njegovo jezo in kazen na sebe! Se-li tebi spodobi klicati Najvišjega v svoje varstvo? Tebi, ki vsled svojih lastnih krivd in razžaljenj tako strašno bēdo neseš v svojo domovino, plamen domače vojske razpihuješ, se še s pagani proti kristijanom družiš? Ako zmagaš, ali bodeš premagan, vendar morje človeške krvi in solz preliješ, domovino hujše kakor kobilice opustošiš, svojo lastno kri pogonom v sužnost oddaš, poljsko ljudovlado omajaš, na kraljevo veličanstvo svojo roko dvigneš, oltarje Gospodove onečastiš. Vse to pa radi tega, ker ti je Čaplinski pristavo vzel in se ti v pijanosti grozil. Kaj vsega se torej ne drzneš? Česa vsega svojim osebnim zadevam ne posvetiš? Na Boga se sklicuješ? — Toda jaz, resnica, akoravno sem v tvoji moči, da mi lahko prostost in življenje vzameš, povem ti: satana, ne pa Boga kliči ti na pomoč, ker le peklo samo ti more pomagati!“

Hmelnicki se je razjaril, — pograbil za sabljin držaj ter gledal namestnika kakor lev, ki namerja zarjoveti ter planiti na svojo žrtev. Toda premagal se je. Na srečo ni bil še pijan. Nemara ga je tudi prevzel nekak nemir; nemara mu je nekak glas zaklical v duši: „Odstopi s te poti!“ Naglo, kakor bi se hotel lastnim mislim braniti, ali samega sebe prepričati, govori dalje tako: „Od družega bi ne prenesel takih besed; pa tudi ti glej, da tvoja drznost ne premaga moje

potrpežljivosti! S peklom me strašiš, o zasebnostih in izdaji mi govoriš; od kod pa veš, da se grem maščevati za lastne krivice? Kje bi bil našel toliko pomočnikov, kje one tisoče, ki so se že zbrali in se še zbirajo za menoj, ako bi hotel odpraviti samó lastne pritiske? Poglej, kaj se godi na Ukrajini? Hej! Zemlja bujna, zemlja mati, rojstna zemlja! Toda kdo si je v njej svest juteršnega dneva? Kdo je v njej srečen? Kdo ni oropan vere, svobode; kdo v njej ne joka in ne zdihuje? Le samó Višnjevecki, Potocki, Zaslavski, Kalinovski pa Konecpoljski in perišče plemstva. Za njih so starostva, dostojanstva, zemlja in ljudje, za njih sreča in zlata svoboda; ostali národ pa v solzah k nebu steza roké ter čaka usmiljenja božjega, ker mu kraljevo ne pomaga! Koliko celó tega plemstva, nezmožnega prenašati dalje njih pritisk, uteka na Sič, kakor sem tudi jaz utekel! Nočem vojske s kraljem, niti s poljsko ljudovlado. Ona je mati in on oče! Kralj je milostljiv gospod, toda kraljeviči! Z njimi nam ni živeti, njihova oderuštva, njih najemščine, stanovščine, prejemki, suhomlinščina, davek od čebel in živine; vsi ti pritiski in tiranstva kličejo k nebu za maščevanje. Kakó hvalježna se je skazala ljudovlada zaporožkim vojskam za take velike usluge, kakoršne so ji v raznih vojskah storili. Kje so kozaški privilegiji? Kralj jih je dal, toda kraljiči so jih odvzeli. Nalevajko je bil razsekan, Pavluk v medenem

volu sežgan. Kri se še ni posušila po ranah, katere nam je sablja Zalkovskega in Konecpoljskega zadala. Solzé se še niso posušile za pobitimi, obglavljenimi, ali nataknenimi na kole. A sedaj — glej! — kaj se blišči na nebu: (tu Hmelnicki pokaže skozi okno plamtečo repatico) jeza božja! bič božji! — Torej, če imam že jaz biti ta bič, naj se zgodi volja božja! Rad vzamem to butaro na svoje rame.“

To rekši dvignil je roké kviško ter bil ves razvnet kakor plamteča baklja. Na to se je jel tresti in potem omahne na klop, kakor potlačen po teži svojih namenov.

Nastopilo je molčanje, katero je dramilo samo hropenje Tuhaj-beja in koševega. Le v jednom kôtu je muren žalostno čvrčal.

Namestnik je sedel s pobešeno glavo. Rekel boš, da je iskal odgovora na Hmelnickove besede, tako težke, kakor kosovi granita. Naposled je rekel s tihim in žalostnim glasom:

„Oj! ko bi bilo to tudi resnica! Kedo pa si ti, hetman, da se delaš sodnika in maščevalca? Kaka okrutnost, kaka ošabnost te premaguje? Čemu sodbe in kazni ne prepuščaš Bogu? Kri-
vičnikov ne zagovarjam, krivic ne odobrujem, pritiske za pravico ne smatram; toda poglej tudi sebe. o hetman! Proti pritisku kraljevičev se pritožuješ; trdiš, da niti kralja, niti postave ubogati ne hoté; njih ošabnost zametuješ, ali pa svoje ne čutiš? Mar ne stegaš sam roké na

ljudovlado, na zakon in veličanstvo? Tiranstva gospodičev in plemstva vidiš, tega pa ne vidiš, ko bi njihovih prsij, njihovih oklepov, njihove moči, njih gradov, njih topov in njihove vojske ne bilo, da bi ta zemlja, po katerej se pretaka mleko in med, ječala še pod stokrat težjim jarmom turškim ali tatarskim! Kdo bi jo namreč branil? Komu se imate zahvaliti, da še vaši otroci za janičarje ne služijo, in da Turki še niso vlekli vaše žene v razbrzdane svoje hareme? Kdo skrbi, da se naseljujejo pustinje, ustanovljajo vasi in mesta, zidajo hiše božje? ...“

Tu je glas Skretuskega postajal čedalje močnejši; a Hmelnicki je tužno uprl oči v steklenico z žganjico, položil stisnene pesti na mizo ter molčal, kakor bi se boril sam sè seboj:

„In kdo so oni?“ nadaljuje gospod Skretuski. „So mar došli semkaj iz Nemčije, ali Turčije? Niso mar kri iz vaše krvi, kost vaših kosti? Ni mar to plemstvo vaše, niso mar vaši kneziči? Če je pa takó, gorjé tebi, hetman, ker mlajše brate na starejše šuntaš ter očeto-moriyce delaš iz njih. O za Boga! ko bi bili še tako hudobni; ko bi vsi, — kar pa vendar ni, — teptali pravico, ugonobljali privilegije, — naj jih Bog v nebesih in zbori na zemlji sodijo, ne pa ti hetman! Je-li mar moreš reči, da so med vami sami pravični? Da vi sami niste ničesar zakrivili, da imate torej pravico vreči kamen na tuje madeže? Ker si me vprašal, kje so ko-

zaški privilegiji, ti odgovarjam: Niso jih raztrgali kraljeviči, marveč Zaporožci, kakor: Loboda, Nalevajko in Pavluk, o katerem praviš, da je bil v medenem volu spečen, akoravno veš, da temu ni bilo tako! Kdo je spuščal Tatarje preko mej poljske ljudovlade, da bi še le potem planil po njih, ko se vrnejo domu obloženi s plenom? — Vi! Kdo, za Bogá, je krščansko lastno ljudstvo dajal v sužnjost? Kdo narejal največ prepira? — Vi! Pred kom ni plemič, ni trgovec, niti kmet več varen? — Pred vami! Kdo je raznetil domače vojske, požigal vasí in mesta ukrajinska, ropal svetišča božja, oskrunjal ženske? — Vi in vi! Kaj torej hočeš? Mar bi vam naj dali privilegije za domačo vojsko, za rop in grabež? Resnično, več vam je odpuščenega, nego odvzete! Hoteli so gnile ude ozdraviti, pa ne izrezati; ni mi znano, če je kje na svetu država, razun poljske ljudovlade, ki bi trpela taki vrêd na svojem lastnem mesu ter ga še s toliko strpljivostjo in prizanesljivostjo gladila! In kako hvaležnost žanje za to? Evo, tukaj spí tvoj zaveznik, — poljske ljudovlade zaklet sovražnik; tvoj prijatelj, pa sovražnik križa in krščanstva; ne ukrajinski kraljevič, marveč krimski zamorec. Ž njim torej pojdeš palit lastno gnezdo, — ž njim hočeš soditi brate! A on bo odslej tvoj gospodar, njemu boš moral držati streme.“

Hmelnicki nagne znovič steklenico z žganjico:

„Ko sva bila v svojem času z Barabašem pri milostljivem kralju“, odvrne turobno, „ter se pritožila radi naših krivic in pritiskov, rekel je nama kralj: „Kaj mar nimate več pušk in sabelj?“

„Če bi bila pa stala pred kraljem vseh kraljev, bil bi vama rekel: „Ali ste odpustili svojim sovražnikom, kakor sem jaz svojim?“

„Z ljudovlado nočem vojske!“

„Le meč ji nastavljaš na vrat!“

„Grem Kozake oprostiti vaših verig!“

„Da jim boš tatarske naložil!“

„Hočem braniti vero.“

„V družbi s paganom.“

„Poberi se, ker ti nisi glas moje vesti. Proč! pravim ti!“

„Prelita kri te bo težila, človeške solze tožile, smrt te čaka, sodba čaka!“

„Drzovitež!“ zakliče besno Hmelnicki ter skoči z nožem pred namestnikove prsi.

„Zabodi!“ sili ga Skretuski.

Znovič nastane tišina, znovič se sliši samo hropenje spijočih in žalostno škripanje čvrčka.

Hmelnicki je stal nekaj časa z nožem v roki pred Skretuskem. Naglo pa se strese, spametuje, spusti nož, pograbi steklenico z žganjico in začne piti. Izpije do dna in težko sede na klop.

„Ne morem ga suniti“, mrmra, „ne morem. Pozno je že, . . . če nemara že ne svita . . . Toda tudi s te poti se vrniti, je . . . prepozno. Kaj vse mi govoriš o sodbi in krvi?“

Ker je že poprej jako pil, jela mu je sedaj žganjica siliti v glavo. Vedno bolj ga zapušča zavednost.

„Kaka sodba? Kaj? Kan mi je obljubil pomoč, Tuhaj-bej tukaj spi! Jutri molojci odidejo. Ž njimi sveti Mihael — zmagovalec! . . . A če bi . . . če bi . . . pa . . . Kupil sem te od Tuhaj-beja, — to pomni in povej . . . Evo, boli me nekaj . . . boli. S poti se vrniti . . . je prepozno! Sodba . . . Nalevajko . . . Pavluk . . .“

Naglo pa se zravna, široko odpre oči ter zakriči:

„Kdo je tu?“

„Kdo je tu?“ ponovi na polu prebujen koševi. Hmelnicki pobesi glavo na prsi in zakima enkrat, dvakrat potem zamrmra: „Kaka sodba?“ ter zaspi.

Gospod Skretuski še ves oslavljen od ran in ganjen po razgovoru, obledi ter si misli, da nemara že smrt prihaja. Torej začne glasno moliti.

XIII.

Drugo jutro zgodaj so pešci in jezdeci kosaške vojske zapuščali Sič. Če ravno še kri ni omadeževala stepe, bil je to vendar začetek vojske. Polki so šli za polki, kakor se kobilice ogrete po pomladanskem solncu, vsipljejo iz trsičja na Čertomeliku na ukrajinske njive. V lesu, za Bazavlukom, so že čakali na pohod pripravljeni

Tatarji. Šešt tisoč odbranih bojevnikov, oboroženih ne dosti bolje od navadnih čambulovih roparjev, prišlo je na pomoč Zaporožcem in Hmelnickemu. Ko so jih molojci ugledali, metali so čapke kviško. Ozval se je strel iz pušk in samokresov. Kozaški krik, združen s tatarskim hallakovanjem, odmeval je do neba. Hmelnicki in Tuhaj-bej, oba pod prapori iz konjskih repov, skočita skupaj ter se ceremonijalno pozdravita.

Z navadno tatarsko in kozaško gibčnostjo je bil sestavljen red; potem se je vsa vojska začela pomikati naprej. Na obeh straneh so šli Tatarji, na sredi pa je stopal Hmelnicki z jezdec, za katerimi so stopali strašni zaporožki pešci*), dalje „puškarji“ s topovi, tabor, vozovi, na njih taboriščni služabniki, zaloge živeža, naposled čabani s čredami in živino.

Prestopivši bazavluški gozd, razkropili so se polki po stepi. Vreme je bilo lepo. Noben oblačič ni zakrival obnebja. Lahni vetrič je pihljal od severa proti morju. Solnce je ogrevalo ljudi in cvetlice v pustinji. Pred vojsko so se razprostirala Divja Polja, kakor morje brez konca in pri pogledu na nje je prevzelo veselje kozaška srca. Velika rudeča zastava z nadangeljem

*) Vkljub splošnemu današnjemu mnenju trdi Bauplan, da je zaporoška pehota neizmerno nadkriljevala jezdece. On trdi, da je dve sto Poljakov lahko razbilo dva tisoč zaporoških jezdecev. Zato pa se je sto pešcev Kozakov lahko moglo braniti za okopi tisočerm Poljakom.

Mihaelom poklonila se je nekolikokrat, pozdravljajoč rodno stepo; po njenem vzgledu pripognili so se vsi bunčki (konjski repovi) in polkovniška znamenja. Iz vseh prs ozval se je samo jeden krik.

Polki so se svobodno razkropili. Dovbiši (bobnarji) in teorbanti pomaknejo se naprej na čelo vojske. Na to so zagromeli bobni, zabrenkale teorbane; ž njimi vred je zadonela pesem, ki jo je pelo na tisoče grl, da je kar potresala ozračje in stepe:

„Hej vi stepi, vi rídnije,
Krasním cvítom pisanije,
Jako (kakor) more širokije!“

Teorbani so izpustili konjem vajeti ter sklonjeni vznak na sedlo. z očmi vprtimi v nebo, vdarjali ob strune teorbane. Bobnarji, razprostrši roké nad glavami so bili ob svoje medene obroče, „dovbiši“ pa so tolkli ob kotle, pojoč z debelim glasom pesni, spremljane z žvižganjem tatarskih piščalek. Vse to se je zlilo v nekako divjo in turobno harmonijo, kakor je bila sama pustinja. Vsi polki so bili kakor pijani. Vojaki so kimali z glavami po taktu pesni. Naposled se je zdelo, da je vsa stepa le jedna sama pesen, gugajoča se skupno z ljudmi, konji in zastavamí.

Preplašene jate ptic so se dvigale s tal ter letele pred vojsko, kakor kaka zračna vojska.

Čez kratko vtihneta petje in godba. Tačas je bilo slišati samo lopot praporov, topot in raz-

getanje kônj in škripanje taboriščnih voz, podobno kriku labudov, ali žrjavov.

Na čelu, pod veliko rudečo zastavo in pod bunčukom, je jahal Hmelnicki v rudečej opravi na belem konju, držeč pozlačeno bulavo v roki.

Ves tabor se je pomikal počasi ter mahal proti severu, pokrivajoč kakor grozen val reke dobrane in mogile, napolnujoč s šumom in hru-pom stepno puščavo.

Od Čehrina, od severnega konca pustinje pa je plaval temu naproti drugi val kraljevih vojsk; bil mu je poveljnik mladi Potocki. Tu so Zaporožci in Tatarji šli z radostno pesnijo na ustih, kakor na gostijo; tam je resnobna vojska huzarjev korakala turobno, kakor da ne gre rada v boj brez slave. Tu pod rudečkasto zastavo je star, izkušen vojskovodja grozno stresal bulavo, kakor gotov si svoje zmage in osvete; tam pa je jezdil na čelu vojske mladenič zamišljenega lica, kakor zavedajoč se svoje bližnje in turobne osode.

Ločila je vojski le še velika stepna planjava.

Hmelnicki ni hitel. Računal je na to, da kolikor bolj se oddalji mladi Potocki v puščavo, kolikor dalje zajde proč od hetmanov, tolikor lažje ga bo premagal. Med tem so dohajali vedno novi ubežniki iz Čehrina, Povolоче in vseh pobrežnih ukrajinskih mest ter krepili vsakega dné zaporožsko moč, donašajoč ob enem poročila iz nasprotnega tabora. Po njih je zvedel Hmelnicki,

da je stari hetman poslal sina samo z dvema tisočema jezdecev po suhem, šest tisoč semenov (Kozakov nabranih v domači deželi) in tisoč nemških pešcev pa na čajkah po Dnepru. Obojim je bilo ukazano, da imajo biti v zvezi med seboj. Ta ukaz so prelomili že prvi dan; ladije katere je nesel bistri Dneper, so po obrežju jezdeče huzarje zelo prehiteli, ker so one močno ovirali prehodi čez razne reke, ki se stekajo v Dneper.

Hmelnicki, želeč, da bi se še bolj ločili jeden od drugega, ni hitel. Tretji dan svojega odhoda je razstavil svoj tabor okolo Komišje vode ter počival.

Med tem so prednje straže Tuhaj-beja dobile novih poročil. Došla sta dva dragonca, ki sta takoj za Čehrinom zbežala iz tabora Potockega. Jahajoč dan in noč sta dokaj prehitela svoj tabor. Takoj se napotita k Hmelnickemu.

Njune besede so potrdile vse, kar je bilo Hmelnickemu o močeh mladega Potockega že znano. Prinesla sta še novico, da sta poveljnika semenov, ki plavajo z nemško pehoto na ladijah, stari Barabaš in Krečovski.

Hmelnicki, ko sliši ti imeni, skoči naglo na nogé.

„Krečovski, polkovnik perejaslavske posadke?“

„On, on, jasno velmožni hetman“, odgovorila dragonca.

Hmelnicki se obrne k navzočim hetmanom:

„Naprej!“ zapové z gromečim glasom.

Ni še pretekla ura, ko se je začel pomikati tabor zopet naprej, dasiravno je že solnce zahajalo in noč ni obetala biti posebno prijetna. Nekaki zarudeli oblaki so se valili na zahodnej strani neba, podobni zmajem, ki so se bližali, kakor bi se hoteli spustiti v boj.

Tabor se je pomikal na levo k dneprovemu obrežju. Šli so tiho, brez pesni, brez bobnanja in godbe, pa urno, kolikor jim je dopuščala visoka trava. Trava je bila tu tako visoka, da so se časih vojaki v njej popolnoma skrili in zginiti izpred oči; zdelo se je, da raznobarvne zastave same plavajo po stepi. Jezdec so narejali pot vozovom in pešcem, kateri, s težavo se naprej pomikajoč, so v kratkem znatno zaostali. Med tem je noč pokrila stepo. Bledi mesec je priplaval polagoma na nebó. Ker so ga zakrivali vsaki hip oblaki, je zažaril, pa zopet ugaševal, kakor svetilnica, koje svetlobo ovira pih vetra.

Bilo je že okolo polnoči, kar so oči Kozakov in Tatarjev opazile v daljavi nek črni predmet, strleč v temi proti nebu.

Bilo je zidovje Kudaka.

Prednje straže so se v temi približale pod grad takó previdno in tiho kakor volkovi, ali ponočni ptiči. Nemara se vojski posreči, da pride neopažena mimo v spanec zazibane trdnjave!

Toda naglo blisk na nasipih osvetli temo, strašen grom potrese dneprove skale in ognjena

krogla, delajoč ognjen krog na nebu, pade v stepno travo

Jednooki ciklop Grodzicki je dal s tem na znanje, da čuje.

„Pes jednooki!“ zamomlja Hmelnicki Tuhaj-beju. „Celó po noči vidi!“

Kozaki so šli mimo gradú; da bi ga vzeli, na to sedaj ko jim je šla kraljeva vojska nasproti, niso mislili — ter hiteli dalje. Toda Grodzicki je streljal za njimi s topovi, da se je kar grajsko zidovje treslo. Ni jih sicer oviral v hodu, niti jim dosti škodoval, ker so šli daleč od njega. Pač pa je strél svaril vojsko, plavajočo po Dnepru, ki ni mogla biti daleč.

Pred vsem je grom kudaških topov našel odmev v srcu in ušesih Skretuskega. Mladi vitez, katerega je Hmelnicki ukazal peljati v vozu za seboj, je družega dné hudo zbolel. V boji na Hortici ni sicer dobil smrtnih ran; pa zgubil je toliko krvi, da je le malo življenja še ostalo v njem. Njegove rane, ki mu jih je stari kantarej po kozaški zavezal, so se odprle; prišla se ga je vročnica, takó da je to noč, le na pol se zavedajoč, ležal na kozaškem vozu, ne znajoč več za božji svet. Še le kudaški topovi so ga zbudili. Odprl je oči, dvignil se na vozu ter začel se ozirati okrog. Kozaški tabor se je pomikal v temi kakor ples duhov; na gradu je gromelo in bliskal se raznobarvni dim. Ognjene kroglice so skakale po stepi, rohneč kakor zdivjani psi.

Pri tem je taka žalost, taka tesnота prevzela gospoda Skretuskega, da je bil pripravljen takóј umreti, da bi le njegova duša mogla prileteti do svojih. Vojska! Vojska! a on je v sovražnem taboru, brez orožja, bolan, nezmožen dvigniti se na vozu! Ljudovlada je v nevarnosti, pa ji ne hiti na pomoč. Tam v Ljubnem je gotovo vojska že na nogah. Knez z bliskajočimi očmi dirja pred vrstami. Na katero stran pomigne z bulavo, tjekaj udari takoj tri sto kopij, kakor tri sto gromov. Pri tem so različni znani obrazi jeli stopati namestniku pred oči: Mali Volodijevski jezdi na čelu dragoncev sè svojo tanko sabljico v roki. To je borilec nad borilci! Nad kogar zavihti svojo sabljo, ta že leži v mogili. Tam znóvič gospod Podbipeta dviga svoj velikanski zervikaptur! Odseče li tri glave, ali ne? Duhovnik Jaskolski teka okolo praporov ter molí, držeč roké kviško. Star vojak je. zato se ne more premagati ter zavpije časih: „Bij! Ubij!“ Glej, oklopniki pokladajo že mah konjem v ušesa, polki drvé naprej, se razkropé, bežé: bitka se bliža!

Naglo se spremeni prizor. Pred namestnikom stoji Helena; bleда z razpuščenimi lasmi, milo kliče: „Reši me, ker me Bohun preganja!“ Gospod Skretuski hoče planiti z voza, kar znani glas reče:

„Leži vendar, dete, če ne, te zvežem!“

Bil je to taboriščni esaul Zahar, kateremu je Hmelnicki ukazal paziti na namestnika, kakor

na okó v glavi, ki ga polaga nazaj v voz, pokriva s konjsko kožo ter vprašuje:

„Kaj ti je?“

Pri teh besedah se Skretuski zdrami. Prikazni zginejo. Vozovi se pomikajo po dneprovem obrežju naprej. Hladni vetrič pihlja od reke, noč bleđi. Povodnji ptiči začenjajo svoj jutranji šum.

„Čuj, Zahar! smo li že prešli mimo Kudaka?“ vpraša gospod Skretuski.

„Že“, odvrne Zaporožec.

„Kam greste?“

„Ne vem. Bitka, pravijo, bode, toda jaz ne vém nič.“

Na te besede radostno zatriplje srcé v prsih gospoda Skretuskega. Mislil je, da bo Hmelnicki Kudak oblegal in da se s tem vojska začne. Med tem pa je po naglici, s katero je drvil naprej, bilo soditi, da je kraljeva vojska blizu, in da je Hmelnicki samo radi tega šel mimo trdnjave, ker se je hotel izogniti njenim topovom. „Nemara bom še danes prost“, misli si namestnik ter dvigne hvaležno oči proti nebu.

XIV.

Grom kudaških topov je slišala tudi vojska, plavajoča na bajdskih (ladijah) pod poveljništvom starega Barabaša in Krečovskega.

Ta vojska je bila sestavljena iz šest tisoč regestrovih Kozakov in jednega polka izborne nemške pehote, kateremu je bil poveljnik Hans Flik.

Gospod Nikolaj Potocki je dolgo premišljeval, predno je poslal Kozake proti Hmelnickemu. Ker je imel Krečovski na nje velik vpliv, — ta pa je zopet vžival hetmanovo zaupanje — je samó ukazal vojakom priseči zvestobo. Na to jih je odpravil v imenu božjem.

Krečovski iskušen vojak, ki se je odlikoval v prejšnjih vojskah, bil je vzgojen v hiši Potockih, katerim se je imel zahvaliti za vse: za polkovništvo in za plemstvo. Oni so mu dobili tudi na zboru obširna posestva, ležeča pri izlivu Dnestra in Ladave: bila so njegova dosmrtna lastnina.

Tako tesna vez ga je družila z ljudovlado in s Potockimi; zato se niti senca nezaupljivosti ni mogla pojaviti v hetmanovej duši. Pri tem je bil še mož v najboljših letih, — štel je komaj petdeset let; — zato bi si bil lahko pridobil še veliko zaslug za domovino. Nekateri so hoteli videti v njem naslednika Štefana Hmeleckega, ki je bil priprost stepni vitez ter došel do časti vojvode kijevskega in senatora poljske ljudovlade. Od Krečovskega samega je bilo odvisno, ali pojde po tej poti, kamor ga je gnalo junaštvo, energija in neukrotljivo častiljubje, hlepeče po bogastvu, kakor po dostojanstvu. Hoteč vstreči

temu častiljubju, poganjal se je pred nedavnim močno za starostvo litinjsko; ko pa ga je dobil gospod Korbut, je Krečovski globoko v srcu zakopal to svoje hrèpenenje ter komaj sedaj pozabil nekoliko svojo nevošljivost, ki ga je razjedala. Sedaj se mu je jela osoda znoviè smehljati, ker mu je Veliki hetman prepustil takó važno nalogo. Smel je računati, da dojde odmev njegovega imena do kraljevih ušes. To tudi ni bilo male vrednosti. Takrat je bilo treba le pokloniti se vladarju, da si dobil privilegij z milimi besedami: „Poklonil se nam je, ter prosil, da bi ga obdarovali. Mi pa, spominjajoèi se njegovih zaslug, dajemo“ itd. Na tak naèin so se dobivala v Rusiji bogastva in dostojanstva. Na tak naèin so razširjena imetja pustih step, ki so pripadala poprej Bogu in ljudovladi, prehajala v zasebne rokè. Na ta naèin je iz nemanièa postal gospod ter mogel se tolažiiti z nádo, da postanejo njegovi potomci kedaj še senatorji.

Krečovskega je grizlo le to, da je moral deliti svojo oblast z Barabašem. Poslednji je nosil itak le samó imé. V resnici se je stari polkovnik poslednji èas moèno postaral in takó omagal, da je telesno le zemlji pripadal. Dušo in misli njegove je neprestano muèila otrpnost in mrtvota, ki se pojavlja navadno pred smrtjo. V poèetku vojske se je nekoliko sprebudil ter zaèel se dosti odloèno kretati; rekel bi, da mu je na odmev vojaške trombe zaèela kri urneje

teči po žilah. Saj je bil nekdanj sloveč stepni vodja in vitez. Takoj po odhodu ga je zagugalo pljuskanje vesel, zazibale ga v spanec pesni semenov in lahko pomikanje bajdakov, da je pozabil na božji svet. Zato je Krečovski vse sam vodil in vladal. Barabaš se je zbudil samó ob času obeda. Takrat je po navadi še po tem in onem vprašal ter dobival slučajne odgovore. Na to je jel zdihovati: „Oj, ko bi v kakej drugej vojski mogel leči v mogilo! Pa naj se zgodi božja volja!“

Med tem se je popolnoma pretrgala zveza s kraljevo vojsko, ki je šla po suhem pod poveljništvom Štefana Potockega. Krečovski je tožil, da huzarji in dragonci prepočasi gredó, da se pri prevoznjah preveč mudé, da mladi hetmanov sin nima še vojaškihkušenj. Vkljub temu je ukazal veslati naprej.

Ladije so plavale z dneprovim tokom proti Kudaku, oddaljajoč se čedalje bolj od kraljeve vojske.

Naposled slišijo v nekej noči streljanje s topovi.

Barabaš je trdo spal; ni se niti prebudil. Zato je Flik, ki je brodaril spredaj, takoj skočil po konci v čolnu, in šel h Krečovskemu.

„Gospod polkovnik“, reče; „kudaški topovi gromé! Kaj naj storim?“

„Ustavite ladije, gospod! Čez noč ostanemo v trsičju“.

Hmelnicki gotovo grad oblega. Po mojih mislih bi bilo potrebno, da mu hitimo na pomoč“.

„Za vaše misli vas ne vprašam, marveč samo ukažem. Jaz sem poveljnik“.

„Gospod polkovnik! . . .“

„Obstati in čakati!“ . . . reče Krečovski.

Opazivši, da si energični Nemec gladi svojo rumeno brado, nadaljuje vljudnejše:

„Plemič vtegne do jutra z jezdecí dospeti, a trdnjave v jedni noči ne vzemó“.

„Če pa ne dospe?“

„Počakamo ga, če je treba dva dni. Vi ne poznate Kudaka. Polomijo si svoje zobè ob njegovem zidovji. Brez plemiča pa mu tudi ne pojdem na pomoč, ker nisem pooblaščen. To je njegova stvar!“

Zdelo se mu je, da ima Krečovski prav; zato Flik ni dalje silil vanj; šel je urno k svojim Nemcem. Čez kratko so se ladije bližale desnemu bregu ter rile med trsičje, katero je široko pokrivalo reko. Pljuskanje vesel utihne, ladije so se začele skrivati v goščavi; reka se je kazala popolnoma prazna. Krečovski ni pustil prižgati ognja, niti popevati pesnij; po vsej okolici je vladala tišina, katero je dramil le oddaljen odmev kudaških topov.

Vendar na ladijah, razun Barabaša, nihče ni zatisnil očesa. Flik, vitežk in pogumen človek, hotel je kakor ptič zleteti pod Kudak. Vojaki so se potihoma pomenkovali, kaj se more zgoditi s

trdnjavo. Jo li vzdrži, ali ne? Mej tem se je strel še huje razlegal. Vsi so bili prepričani, da trdnjava odbija silni napad. „Hmelnicki ne uganja šale, pa tudi Grodzicki ne pozna šale!“ šepetali so si Kozaki. „Pa kaj bode jutri?“

Tako se je, brž ko ne povpraševal Krečovski, ko se je zamislil, sedeč na rilcu svojega bajdaka. Hmelnickega je že davno in dobro poznal, smatral ga je vedno za moža, ki ima nenavadne zmožnosti, kateremu je manjkalo samo priložnosti, da bi se dvignil v višino, kakor orel. Sedaj je Krečovski jel dvomiti o njem. Topovi so brez prenehanja gromeli; nemara je Hmelnicki le začel oblegati Kudak?

„Če se je tega lotil“, misli si Krečovski, „je izgubljen!“

Kako? dvignivši Zaporožce, zagotovivši si kanovo pomoč, nabravši si toliko moč, kakoršne še ni imel doslej nobeden vstajniški poveljnik, je namesto, da bi hitel urno na Ukrajino, sprebudil k vstaji Kozake, presekal mestom zvezo ter najpoprej ugonobil hetmane in postal vladar v deželi, on — Hmelnicki, — star vojak, jel napadati nepremagljivo trdnjavo, katera ga more zadrževati vse leto. On pusti, da se razbijejo njegove najboljše moči ob kudaško zidovje, kakor se razbije dneprov val ob skalah porohov? Čakal bo pred Kudakom, da se hetmani dobro oborožé ter ga oblegó, kakor so oblegli Nalevaja pod Solonico? . . .

„Izgubljen je!“ ponovi še enkrat gospod Krečovski. „Lastni Kozaki ga izdajo. Napad, ki mu spodleti, provzroči nevoljo in zmešnjavo. Iskra vstaje ugasne, ugasne v prvem začetku in Hmelnicki ne bo nevarnejši, nego meč, ki se je odlomil pri držaju.

Je bedak!

Torej?“ pomišlja gospod Krečovski. „Jutri spustim svoje semene in Nemce na suho; prihodno noč pa na oslabiljenega po napadih vdarim, Zaporožce posečem in Hmelnickega zvezanega hetmanu pod noge vržem. Sam si bo tega kriv; lahko bi bilo prišlo drugače!“

Pri tem se je neutolaženo častiljubje gospoda Krečovskega popelo na sokolovih krilih kviško. Vedel je dobro, da mladi Potocki še do juteršnje noči dospeti ne more; kdo bo odsekal zmaju glavo? Krečovski! Kdo zatare vstajo, katera bi mogla kot strašen požar zajeti vso Ukrajino? Krečovski! Stari hetman bo sam kriv, da se to zgodi brez udeležbe njegovega sina; pa takoj si bo odpihal in med tem se vsi žarki kraljeve slave in ljubezni vsipljejo zmagovalcu na čelo.

Ne! Treba bo vendar deliti slavo s starim Barabašem in Grodzickim! Gospod Krečovski se je močno razljutil, pa se takoj zopet pomiri. Vsaj to staro klado, Barabaša, pokopljejo lahko vsaki hip v zemljo, a Grodzicki si družega ne želi, da mu le pusté sedeti v Kudaku ter plašiti

časih Tatarje s topovi. Torej ostane jedino še Krečovski.

Ko bi ga vendar doletela sreča, da postane hetman na Ukrajini!

Zvezde so že migljale ne nebu; polkovniku se je zdelo, da so to biserji v njegovej bulavi; veter je šumljal po trsičju, njemu se je zdelo, da že hetmanski bunčuk šumi nad njegovo glavo.

Kudaški topovi so neprestano pokali.

„Hmelnicki dá vrat pod meč“, misli polkovnik; pa sam si je tega kriv. Lahko bi bilo drugače! Če bi šel naravnost na Ukrajino, — bilo bi drugače! Tam vse vré, tam leži strelni prah, čakajoč samó na iskro. Poljska ljudovlada je mogočna, toda na Ukrajini nima moči; kralj pa je že prileten in bolehen!

Jedna sama zmaga Zaporožcev bi provzročila brezštevilne nasledke . . .

Krečovski si je skril lice v dlani ter sedel mirno; med tem so zvezde zahajale čedalje nižje, zapadale polagoma na stepo. Prepelice, skrite v travi, jele so se že oglašati. Čez kratko bi se imelo daniti.

Svoje razmišljanje sklene polkovnik s trdim sklepom. Jutri vdari na Hmelnickega, ter ga pomandra v prah. Preko njegovega trupla pride k bogastvu in dostojanstvu, postane najpoprej kaznovalno orožje v rokah ljudovlade, njeni branitelj, v prihodnje pa njen uradnik in senator.

Po zmagi nad Zaporožci in Tatarji mu ničesar ne odrekó.

Vendar pa mu niso dali starostva litinjskega.

Pri spominu tega je stisnil Krečovski pestí. Niso mu dali starostva, navzlic mogočnemu vplivu njegovih varihov, Potockih, vkljub njegovim bojnim zaslugam; to pa samó radi tega ne, ker je bil nepoznan, nov človek, nasprotnik njegov pa knežjega rodú. V tej ljudovladi ni bilo dovolj, da je človek postal plemič, marveč treba je bilo še čakati, da se je to plemstvo kakor vino pokrilo s plesnijo, da je zarjavelo kakor železo.

Hmelnicki jedini bi mogel napraviti nov red, kateremu bi bil lahko celó sam kralj naklonjen; — „toda nesrečnež“, vzklikne, „šel si je razbijat glavo ob kudaške skale“.

Polkovnik se je polagoma pomiril. Če so mu odrekli enkrat starostvo, — kaj za to? Toliko bolj se bodo podvizali sedaj mu to poplačati, zlasti po zmagi, po zadušenju vstaje, po rešitvi domovine — Ukrajine — domače vojske! Takrat mu ničesar ne odrekó, takrat ne bo potreboval niti Potockih . . .

Zaspana glava mu je zlezla na prsi; zaspal je in sanjal v starostvih, o kaštelanstvih, o kraljevih in zbirališčnih darovih . . .

O svitu se zbudi. Na bajdakih je še vse spalo. V daljavi so pljuskale v blede svetlobi dneprove vodé. Popolna tišina je vladala naokrog. Ravno ta ga je tudi zbudila.

Kudaški topovi niso več gromeli.

„Kaj pomeni to?“ misli Krečovski. „Ali je prvi napad odbit, ali pa so Kozaki vzeli Kudak? To je nemogoče!“

Ne! brž ko ne Kozaki nekje daleč proč od gradú pobiti leže ter si ližejo rane; jednooki Grodzicki pa gleda na nje z daljnogledom ter vravnava topove.

Jutri napad ponové, pa si zopet polomijo zobé“.

Med tem se je zdanilo. Krečovski zbudi na svojem bajdaku ljudi ter pošlje čoln po Flika. Flik nemudoma pride.

„Gospod polkovnik“, reče mu Krečovski, „če plemič do večera ne dospe ter se napad po noči ponovi, gremo trdnjavi na pomoč.“

„Moji ljudje so pripravljeni“, odvrne Flik.

„Razdelite med nje smodnik in krogelje“.

„Vse je že razdeljeno“.

„Po noči stopimo na breg ter odrinemo kolikor najtiheje mogoče dalje po stepi. Zalezemo jih nepričakovano“.

„Vrlo dobro! ali bi pa ne kazalo poriniti bajdake nekoliko bližje? Do trdnjave so še štiri milje. Nekoliko predaleč je za pešce“.

„Pešci zasedejo konje semenov“.

„Prav dobro!“

„Ljudje naj tiho leže v trsičju, na breg naj ne hodijo in hrupa ne delajo. Tudi ognja ne pri-

žigajte, ker bi nas dim izdal. Ni jim treba vedeti za nas“.

„Megla je tako gosta, da niti dima ne ugle-dajo“.

In res, reka na široko obraščena s trsičjem, v katerem so stali bajdaki, pa tudi stepa, bila je pokrita z neprozorno meglo, kakor daleč je oko segalo. Ker se je še-le daniilo, mogla se je megla še poleči ter odkriti stepno širjavo.

Flik je odplul. Ljudje na bajdakah so se jeli polagoma buditi; kmalo se je razglasilo po-velje Krečovskega, naj bodo mirni. Torej so se tudi podali k zajuterku brez navadnega vojaškega hrupa. Kdor bi bil šel mimo po bregu, ali se vozil sredi reke, ne bil bi si niti mislil, da je v bližnjem trsičju skritih na tisoče ljudi. Konjem so dajali hrano iz rok, da ne bi rezgetali. Bajdaki, pokriti z meglo, so stali skriti v bičevju. Samo tu pa tam je švigal med njimi majhen čolnič z dvema vesloma, razvažajoč suhar in povelja. Sicer pa je povsod vladala grobna tišina.

Naglo so se v travi, trsičju, mahu in po-brežnej goščavi, okrog vsega močvirja, jeli raz-legati čudni, pa kaj številni glasovi:

„Pugu! Pugu!“

Vse okrog je bilo tiho in mirno . . .

„Pugu! Pugu!“

Zopet je nastala tihota, kakor bi glasovi, ki so klicali po obrežju, pričakovali odgovora.

Pa nihče ni odgovoril. Na to se je slišalo klicanje še tretjič, toda še hitrejše in nestrpljivejše:

„Pugu! Pugu!“

Takrat se je na čolnu ozval sredi megle glas Krečovskega:

„Kdo je?“

„Kozak iz Luga“.

Semenom, skritim na bajdakih, so srca nemirno vdarila. Dobro so poznali oni tajni klic. Na tak način so se Zaporožci sporazumevali med seboj na svojih zimovnikih; na tak način so vabili ob času vojske na razgovor brate Kozake izmed kraljevih vojsk, med katerimi je bilo veliko takih, ki so bili skrivaj privrženci „tovarištva“.

Krečovski oglasi se zopet:

„Kaj hočeš?“

„Bogdan Hmelnicki, zaporoški hetman, javlja, da so topovi obrnjeni na trsičje.“

„Povej zaporožkemu hetmanu, da so naši obrnjeni na breg“.

„Pugu! Pugu!“

„Kaj še hočeš?“

„Bogdan Hmelnicki, zaporoški hetman prosi na razgovor svojega prijatelja, gospoda polkovnika Krečovskega“.

„Naj dá zastavnike!“

„Deset kurenovih.“

„Dobro“.

V tem trenutku so vstali, kakor cvetke iz mahu Zaporožci, ki so ležali skriti med gosto travo. Iz daljave so se bližali jezdec in topovi. Pokazalo se je na desetine, da na stotine praporov, znamenj, bunčukov. Šli so s petjem in godbo. Vse skupaj je bilo podobnejše radostnemu pozdravljenju, nego trčenju dveh sovražnikov skupaj.

Semeni na ladijah so odgovarjali s kriki.

Med tem so dospeli čolni, dovažajoči kurenove atamane. Krečovski sede v jednega izmed njih, ter se odpelje na breg. Tam mu podajo konja ter ga urno spremijo k Hmelnickemu.

Hmelnicki, zagledavši ga, dvigne čapko ter ga pristrčno pozdravi.

„Gospod polkovnik“, reče, „davni moj prijatelj in kum! Ko ti je kraljevi hetman ukazal me ujeti in v tabor pripeljati, nisi hotel tega storiti, marveč si mi še svetoval, da naj zbežim. Za to tvoje ravnanje dolžan sem ti hvalo in bratovsko ljubezen!“

To rekši, poda mu prijazno roko; začrneli obraz Krečovskega pa je ostal temen.

„Sedaj pa, ko si se rešil, gospod hetman“, reče „vstajo začenska“.

„Za svoje, tvoje in vse Ukrajine krivice grem s kraljevimi privilegiji v roci tirjat zadoščenja, zaupajoč, da mi naš milostljivi kralj tega ne vzame za zlo“.

Krečovski bistro pogleda v oči Hmelnickemu. Potem vpraša s povdarkom:

„Si Kudak oblegal?“

„Jaz? Moral bi biti ob pamet. Šel sem mimo Kudaka, ne da bi bil enkrat vstrelil, dasi-ravno me je stari slepec naznanjal s topovi. Meni se je mudilo na Ukrajino, ne pod Kudak in semkaj k tebi, k davnemu svojemu tovarišu in dobrotniku“.

„Kaj pa hočeš od mene?“

„Idi z menoj nekoliko v stepo, da se razgovoriva“.

Pognala sta konje in odjezdila. Pogovarjala sta se celo uro. Ko se vrneta, bilo je lice Krečovskega blede in strašno. Urno se jame poslavljati s Hmelnickim, ki mu je rekel za odhod:

„Dva bodeva na Ukrajini in nad nama samo kralj in nobeden več“.

Krečovski se je vrnil k bajdakom. Stari Barabaš, Flik in starašine so ga že nestrpljivo pričakovali.

„Kaj je tam? Kaj je tam?“ povpraševali so ga od vseh strani.

„Izstopite na breg!“ odgovori z ukazujočim glasom Krečovski.

Barabaš odpre zaspane trepaynice. Nekak čuden plamen mu se zabliška v očeh.

„Kako to?“ reče.

„Izstopite na breg, podam se!“

Val krvi šine v zagorelo Barabaševo lice. Vstane s kotla, na katerem je sedel, zravna se po konci; — naglo se ta sključen priletni starec spremeni v velikana, polnega življenja in moči.

„Izdajstvo!“ zarjove.

„Izdajstvo!“ ponovi Flik, zgrabivši za držaj svojega meča.

Toda predno ga izvleče, mahne s sabljo Krečovski, ter ga z jednim mahljajem razkolje na pomostju.

No to skoči iz bajdaka v blizo stoječ čolnič, v katerem so sedeli štiri Zaporožci z veslami v roki ter zakriči:

„Med ladje!“

Čoln je švignil po vodi kakor strela; Krečovski pa, stoječ sredi čolna, s čapko na okrvavljeni sablji in kakor plamen bliskajočimi očmi, kriči z močnim glasom:

„Deca! ne bomo morili svojih! Naj živi Bogdan Hmelnicki, zaporoški hetman!“

„Živio!“ ponovi stotero, tisočero glasov.

„Na pogibelj Lahom!“

„Na pogibelj!“

Krikom iz ladij so odgovarjali kriki Zaporožcev na bregu. Mnogo ljudi, ki so stali v daljavi, ni še vedelo kaj se godi. Še le, ko se je povsod razglasila novica, da je Krečovski prestopil v tabor Zaporžcev, je pravo veselje prevzelo srcá semenov. Šest tisoč čapk je zletelo v zrak, iz šest tisoč pušk je zagromel strel.

Ladije so se tresle od hoje molojcev. Nastal je nemir in zmešnjava. Vendar se je moralo to veselje zapečatiti s krvjo; stari Barabaš je sklenil rajše umreti, nego izdati prapor, pod katerim je služil vse svoje življenje. Le nekoliko desetlin ljudi je ostalo pri njem; začel se je boj, kratek pa strašan, — kakoršni so vsi boji, v katerih se perišče ljudi, zahtevajoč ne prizanašbe, marveč smrti, bori s celo tolpo. Niti Krečovski, niti Kozaki niso pričakovali takega upora. V starem polkovniku se je zbudil davni lev. Na poziv, naj odloži orožje, odgovarjal je s streli. Videli so ga z bulavo v roki, z razkodranimi belimi lasmi, zapovedujočega z gromečim glasom in mladeniško srčnostjo. Njegov brod so obkolili vojaki od vseh strani. Ljudje na bajdakih, ki niso mogli priti blizu, začeli so skakati v vodo ter grabeč za brodov rob, jeli se vspenjati nanj. Upor je bil kratek. Zvesti Barabašovi vojaki so pobiti, razsekani kmalo pokrili pomostje; — le starec s sabljo v roki se je še branil.

Krečovski pridere k njemu.

„Udaj se!“ zakriči.

„Izdajavec! Na pogibelj!“ odvrne Barabaš ter dvigne sabljo kviško.

Krečovski odskoči urno mej tolpo.

„Bij!“ zakliče Kozakom.

Zdelo se je pa, da nihče noče prvi dvigniti roké na starca. Na nesrečo zdrkne polkovniku noga v krvi, da pade.

Ležeč na tleh ni vzbujal več tistega spoštovanja ali strahu; takoj je nekoliko ostrin vsekalo v njegovo teló. Starec le še zakriči: „Jezus, Marija!“

Sekali so ležečega in razsekali ga na kosce. Odsekano glavo so metali z ladije na ladijo, igrajoč se ž njo, kakor z kroglo, dokler jim ni padla v vodo.

Ostali so še Nemci, s temi pa posel ni bil tako lehak. Polk je štel tisoč starih, v raznih bojih izkušenih vojakov.

Hrabri Flik je sicer padel pod rokó Krečovskega, pa polku na čelu je ostal Janez Verner, podpolkovnik, veteran še iz tridesetletne vojske.

Krečovski si je bil svest zmage, ker so kosaški bajdaki že obkolili nemške od vseh strani. Rad pa bi bil prihranil Hmelnickemu tako veliko tropo nepresežnih in izvrstno oboroženih ljudi. Sklene torej se ž njimi pogoditi.

Nekaj časa se mu je zdelo, da se Verner strinja ž njim, ker se je mirno razgovarjal s Krečovskim in zvesto poslušal razne obljube, s katerimi ga je obsipal izneverjeni polkovnik. Denar, za katerega jih je ljudovlada najela, bil je jim takoj za leto naprej izplačan. Čez jedno leto bi mogli ti vojaki, če bi bilo jim drago, prestopiti celo v nasprotni tabor.

Verner se je delal, češ da hoče stvar premisliti; med tem pa je razdal potihoma povelje,

da se naj bajdaki stisnejo jeden k drugemu, da tako naredé jedno veliko kolo. Na robu tega kolesa je stala stena pešcev, — ljudi vzrastlih in krepkih, oblečenih v žolte telovnike, s klubuki ravno take barve, v popolnem bojnem redu, z levo nogo naprej in mušketaми ob desnej strani.

Verner z golo sabljo v roki, je stal spredaj ter dolgo premišljeval.

Naposled dvigne glavo.

„Gospod stotnik“, reče, strinjamo se!“

„Ne boste zgubili ničesar v novej službi!“ zakliče oveseljen Krečovski.

„Toda pod pogojem . . .“

„Sprejemem ga že naprej“.

„Dobro, če je tako. Naša služba poljske ljudovladi se konča meseca junija. O tem času pristopimo k vam.“

Iz ust Krečovskega prileti kletev. Pa še je krotil svojo jezo.

„Mar noriš, gospod poročnik?“ vpraša.

„Ne!“ odvrne hladnokrvno Verner. „Naša vojaška služba nam vелеva držati se pogodeb. Služba se konča meseca junija. Služimo za denar, pa nismo izdajice. Drugače bi nas nihče ne vzel v službo; vi sami bi nam ne záupali; kdo bi nam mogel biti porok, da v prvem boju ne prestopimo zopet k hetmanom?“

„Kaj hočete torej?“

„Da nam dovolite oditi“.

„To se ne zgodi, noro človeče. Ukažem vas posekati do poslednjega“.

„Pa koliko svojih zgubite?“

„Niti jeden od vas ne ujide!“

„Polovica vaših ne ostane“.

Oba sta govorila resnico, radi tega tudi Krečovski, dasiravno je nemška hladnokrvnost vzburla v njem kri in mu vzkipela jeza, ni hotel še pričeti boja.

„Premislite si, dokler solnce ne zajde, ker potem ukažem sprožiti!“

Urno se je odpeljal na svojem čolnu, da bi se še posvetoval s Hmelnickim.

Nastal je trenotek čakanja. Kozaški bajdaki so še tesnejše stisnili nemške. Nemci so stali hladnokrvni, kakor samo stari in izurjeni vojaki pred smrtjo zamorejo. Na grožnje in zabavljanje, ki so doletavale vsaki hip iz kozaških bajdakov, odgovarjali so s prezirljivim molčanjem. Mično je bilo videti stati Nemce mirno in nekako prezirljivo sredi teh izbruhov jeze vjedljivih molojcev, ki so potresali grozne svoje sulice in „pišče“, klepetali z zobmi in nestrpljivo pričakovali boja.

Med tem je solnce, ki se je že pomaknilo s poludneva na zahodno stran, skrivalo polagoma svoje zlate žarke nad trsičjem, katero je čedalje bolj pokrivala tema.

Naposled je zatonilo popolnoma.

Ta čas se je ozvala tromba in takoj na to je zagromel iz daljave glas Krečovskega:

„Solnce je zašlo!“ ali ste se že premislili?

„Že!“ odvrne Verner. In obrnivši se k vojakom, mahne s sabljo.

„Sprožite!“ zapove z mirnim, hladnokrvnim glasom.

Ozval se je strel. Pljuskot trupel, ki so padala v vodo, kriki besnote in ognjeni strel, odgovarjali so pokom nemških mušket. Topovi ki so jih izvlekli na breg, ozvali so se, kakor basi ter začeli metati krogelje na nemške bajdake. Dim zakrije trsičje in sredi krika, streljanja, sikanja tatarskih pšic, rahota piščel in pušk, so enokratni streli mušket naznanjali, da se Nemci še branijo.

O solnčnem zahodu je bitka še vrela, toda zdelo se je, da že pojema. Hmelnicki v družbi Krečovskega, Tuhaj-beja in nekoliko tovarišev atamanov, je prijahal k bregu, da si ogleda bojišče. Razširjene njegove nosnice vohale so smodnikov dim, a ušesa radostno poslušala krik utaplajočih se in ranjenih Nemcev. Vsi trije vojskovodje so zrlí na to prikazen, katero so smatrali za nekako napoved sreče.

Borba je pojenjevala. Strel je umolknil, mesto njega pa so čedalje glasnejši kriki Kozakov zmagoslavno odmevali do neba.

„Tuhaj-bej!“ reče Hmelnicki, „to je dan prve zmage“.

„Vjetnikov ni“, zamrmra zamorec. „Takih zmag ne maram!“

„Dobiš jih na Ukrajini. Ves Stambul in Galato napolniš s svojimi vjetniki“.

„Vzamem pa tebe, če drugih ne bo“.

To rekši, se Tuhaj-bej zlobno nasmehne — in doda čez trenotek:

„E, kako rad bi bil vzel te Franke!“

Med tem je vojska popolnoma prenehala. Tuhaj-bej obrne konja proti taboru, za njim tudi tovariši.

„No, sedaj pa na Žolte vodé!“ zakliče Hmelnicki.

XV.

Namestnik, slišati boj, je koprneče čakal konca, misleč si, da je Hmelnicki naletel na skupno vojsko hetmanov.

Na večer mu je pa stari Zahar stvar pojasnil. Novica, da je izdal vojsko Krečovski in da so bili pobiti Nemci, razburila je zelo dušo mladega viteza, ker to je napovedovalo še več izdajstev. Namestniku je bilo tudi dobro znano, da v hetmanskih vojskah služijo večinoma le Kozaki.

Namestnikove muke so naraščale in zmago-slavje v kozaškem taboru dodajalo je še k temu pelina. Vse je kazalo najslabše. O knezu ni bilo slišati; — hetmani so ravnali očividno neumno,

da so, mesto postaviti vso moč pred Kudak, ali pa saj čakati sovražnika v utrjenih taborih, razdelili svoje moči; tako so se prostovoljno oslabili ter dali vojskam priložnost k izdajstvu. V zaporožkem taboru so govorili že poprej o gospodu Krečovskim in o vojski pod poveljništvom Štefana Potočkega. Namestnik tej govorici ni hotel vrjeti. Sodil je, da so to le močne prednje straže, katere se bodo še pravočasno umaknile. Med tem se je zgodilo drugače. Po izdajstvu Krečovskega je pomnožil Hmelnicki svojo moč z več tisoč ljudmi in mlademu Potockemu je pretila strašna nevarnost. Oropanega pomoči in zabludelega v puščavi, mogel je Hmelnicki sedaj lahko obkoliti in popolnoma ugonobiti.

V bolečinah od ran, in v nočeh brez spanja tolažil se je Skretuski samo z mislijo na kneza. Zvezda Hmelnickega mora vendar obledeti, kadar se dvigne knez v Ljubnem. Toda kdo more vedeti, če se je že združil s hetmani? Kakor je tudi velika bila moč Hmelnickega, kakor mu je šlo s početka vse po sreči, ter bil ž njim zaveznik Tuhaj-bej, in v slučaju nezgode mu še sam „car“ krimski obljubil svojo pomoč; vendar se Skretuski ni mogel sprijazniti z mislijo, da bi ta nemir mogel dolgo trajati, da bi jeden Kozak mogel pretresti vso ljudovlado in zdrobiti njeno grozno moč. „Na ukrajinskih pragovih se razbije ta val!“ misli Skretuski. Kako so se končale vse kozaške vstaje? Izbruhnile so kakor

plamen, pa vgasnile po prvi dotiki z hetmani. Tako je bilo doslej. Kjer se je na jedne strani gnezdo niževskih roparjev merilo z močjo, čije bregove oblivalo je dvojno morje, — tam so se nasledki takega boja dali lahko prevideti. Burja ne more dolgo trajati, torej prejde in vremena se bodo zjasnila. Taka misel je krepila gospoda Skretuskega ter ga, rekel bi, držala na nogah; sicer ga je tlačilo breme tako težko, kakoršnega še nikdar ni dvigal v življenji. Nevihta, dasiravno mine, zamore opustošiti polja, razdreti hiše in vzročiti nepopisljivo škodo. Saj je le malo manjkalo, da vsled te burje sam ni zgubil življenja, ni prišel v kruto sužnost, ob času, ko mu je postala syoboda tako draga, kakor življenje. Koliko bodo morala od te nevihte trpeti še slabejša bitja, ki se ne znajo braniti? Kaj se zgodi s Heleno v Rozlogih“.

Helena je že gotovo v Ljubnem. Namestnik jo je videl večkrat v spanji obdano s prijaznimi obrazi, ljubljeno od kneza in kneginje Grizelde, občudovano od vitezov, — vzdihajočo le po svojem huzarju, ki se je na Siču zgubil. Naposled napoči trenotek, da se ljubljenec vrne. Saj mu je Hmelnicki obljubil prostost; — pa tudi kosaški val plava in plava k pragu ljudovlade, kjer se razbije; takrat bode konec vsem mukam, trpljenju in nemirom.

Val je istinito plaval. Hmelnicki, ne odlašajoč, peljal je tabor naprej, da bi se spoprijel z

hetmanovim sinom. Njegova moč je bila grozna. Vštevši vojake Krečovskega in krdela Tuhaj-beja, je vodil okoli petindvajset tisoč izurjenih in bojaželnih vojakov. O močeh Potočkega še ni bilo moči dobiti pravih poročil. Beguni so trdili, da ima s seboj dva tisoč težkih jezdecev z nekoliko topovi. Dasiravno so bile moči teh dveh vojsk tako različne, vendar je bila zmaga še dvomljiva; primerilo se je večkrat, da so strašni huzarji v enem samem napadu pomandrali desetkrat številnejšo vojsko. Tako je gospod Hodkevič, litevski hetman, s tremi tisoči huzarjev strl enkrat pod Kircholmom popolnoma osemnajst tisoč izbrane pehote in četo švedskih jezdecev; tako je pod Klušinom jeden polk oklopnikov razkadil v besnej jezi več tisoč angleških in škodskih najemnikov. Hmelnicki je znal vse to; zato je šel po besedah ruskega letopisca, počasi in previdno: „z mnogimi očmi svojega uma, kakor zvit lovec na vse strani gledajoč in straže na miljo in še dalje naprej razpošiljajoč“. Tako se je bližal Žoltej vodi. Zopet so vjeli dva begunca. Potrdila sta vest, da število kraljevih vojakov res ni večje. Povedala sta še, da je plemič že prestopil Žolte vode. Ko je Hmelnicki to slišal, vstavil se je na mestu in obdal vojsko z okopi.

Srce mu je veselja poskakovalo. Če ga Potocki napade, bode pobit. Kozaki v boji na ravnem polji ne vztrajajo; za okopom pa se izvrstno bijejo; — ker je bila njih moč toliko večja od

poljske, odbijejo brezdvomno ta napad. Pri mladem kaštelanu je bil izkušen vojak, starostič živecki, gospod Štefan Čarnicki, huzarski polkovnik. Ta je opazil nevarnost, ter plemiča pregovoril, da se je vrnil nazaj čez Žolte vodé.

Hmelnickemu ni kazalo družega, nego hiteti za njim. Drugega dné, prepeljavši se preko žoltovodskih močalin, stali ste vojski druga drugej nasproti.

Nobeden poveljnikov ni hotel prvi napasti. Neprijazna tabora sta se obdala z okopi. Bilo je v soboto dné petega maja. Ves dan je močno deževalo. Oblaki so se nakopičili na nebu, da je bilo še o poludné tako temno, kakor po zimi. Na večer je bil naliv še večí. Hmelnicki si je veselja drgnil roki.

„Naj se le stepa do dobrega razmoči“, reče Krečovskemu, „pa ne bom imel strahu spoprijeti se tudi na ravnini s huzarji, ki bodo s težkim svojim orožjem obtičali v blatu“.

Dež je lil, kakor bi nebo samo hotelo priti Zaporožcem na pomoč.

Vojski ste leno in klaverno delali okope sredi vodnih nalivov. Ognja ni bilo moči prižgati. Nekoliko tisoč Tatarjev je šlo iz tabora pazit, da bi se ne umaknil poljski tabor, katerega je zakrivala gosta megla in nočna tmina. Na to je nastala nočna tišina. Slišati je bilo le šum naliva in piš vetra. Gotovo ni spal nihče v obeh taborih.

Drugo jutro zadoné trombe v poljskem taboru, dolgo in žalostno, kakor na poplah; na to so jeli tu in tam odmevati bobni. Napočil je dan turoben, temen, vlažen; naliv je prenehal, pa škropil je droben dež, kakor bi ga sejal skozi sito.

Hmelnicki ukaže vstreliti iz topa.

Na to se je ozval prvi, drugi, tretji, deseti strel. Ko se je začelo navadno „dopisovanje“ iz tabora v tabor, rekel je gospod Skretuski svojemu kozaškemu angelju varhu:

„Zahar, spremi me na okop, da bom videl, kaj se godi“.

Zahar je bil sam radoveden, zato se prošnji ni protivil. Šla sta na visok narožnik, od koder se je videla, kakor na dlani, nekoliko uglobljena stepna dolina, žoltovodsko močvirje in obe vojski. Komaj Skretuski vojski ugleda, prime se za glavo in reče:

„Za Boga živega! to je samo prednja straža!“

Res se je okop kozaške vojske raztegal blizu na četrto milje daleč, poljski pa je, v primeri z njim, izgledal le kakor neznaten rov. Razlika med njima je bila tako velika, da o zmagi Kozačkov ni bilo niti dvomiti.

Namestnikovo srce stisne bolest. Torej še ni prišla ura, da zatró punt in vstajo. Žalostni nasledki naj še poveličajo Hmelnickijevo slavo! Tako se je vsaj zdelo.

Z ognjem iz topov se je borba začela. Raznarožnika (bastjona) bili so videti posamezni je-

zdeci, ali tudi cela krdela, boreča se med seboj. Tu so se Tatarji ravšali z vojščaki Potockih, ki so nosili na sebi opravo sive barve. Jezdecí so naskakovali drug drugega, pa urno odskakovali; zaletavali se od strani, merili drug na drugega s samokresi in loki, ali sulicami, prizadevajoč si vjeti drug družega na zanjko. Ti napadi so bili od daleč videti podobni zabavi; samo konji, ki so begali tu pa tam brez jezdecev, so kazali, da se boré za življenje in smrt.

Tatarjev se je izsipavalo čedalje več. V kratkem je ravan kar počrnila nastopivše gnječe. Zdaj so se tudi iz poljskega tabora jeli vsipati novi prapori, vstopajoči se v bojni red pod okopom. Bilo je tako blizo, da je gospod Skretuski s svojimi bistrimi očmi mogel razločiti razna znamenja, bunčuke, da celo stotnike in namestnike, ki so stali s konji nekoliko v strani pri zastavah.

Srce je poskakovalo v njem. Blede lice mu je prešinila rudečica. Kakor bi imel več poslušavcev, ne pa samo Zaharja in nekoliko Kozakov, ki so stali pri topovih, jel je glasno govoriti:

„To so dragonci gospoda Balabana; videl sem jih v Čerkasu“.

„To je vlaška zastava; križ imajo na praporu“.

„Oj, pešci se vsipavajo iz okopov!“

Na to razprostre roki, in reče še bolj navdušen:

„Huzarji! Huzarji gospoda Čarnickega!“

Res so se prikazali huzarji in nad njimi oblak kril in celi gozd kviško štrlečih sulic z dolgimi zeleno-črnimi praporčki. Po šest v jedni vrsti so prihajali iz okopa ter obstali pod nasipom. Ko se Skretuski ozre na njih mirno, junáško vedenje, prikazale so se mu kar solze v očeh ter mu skalile za nekaj časa pogled.

Dasiravno so bile moči obeh vojsk tako različne, dasiravno je proti tem zastavam stala naproti še cela lava Zoporožcev in Tatarjev, kateri so navadno zavzeli krila; dasiravno so njih vrste bile tako raztegnene po stepi, da je bilo težko videti konca, jel je vendar gospod Skretuski že misliti na zmago. Lice se mu je smehljalo, moči se povrnila; oči vprte na ravan, so ognjeno gorele, da kar na mestu stati ni mogel.

„Hej, detino!“ zamomlja stari Zahar, „kako rada bi duša zletela v raj!“

Med tem je nekoliko tatarskih oddelkov, kričeč in hallakujoč planilo naprej. Iz tabora so jim odgovorili s streljanjem. To je bilo samo strašenje. Tatarji, ne dospевši niti do poljskih praporov, so prhnili na obe strani k svojim ter zginili v tolpi.

Takoj na to ozval se je velik sičev boben; na njegov glas se je velik kozaško-tatarski polumeseč pomaknil skokoma naprej. Hmelnicki je hotel brž ko ne poskusiti, če se mu posreči z jednim mahljajem ugonobiti te prapore ter zajeti tabor. V slučaju strahu bilo bi to mogoče. Pa

strahu ni bilo opaziti med poljskimi prapori. Stali so mirno, razpostavljeni v dosti dolgo vrsto, katerej hrbet je kril okop, strani pa taboriščini topovi. Tako je bilo mogoče vdariti na njih samo od spredaj. Nekaj časa se je zdelo, da počakajo sovražnika na mestu, ko pa je polumesec preletel že polovico ravani, oglasé se v taboru trombe na napad, — in naglo je plot sulic, štrlečih do- slej na kviško, sklonil se hipoma h konjskim glavam.

„Huzarji napadajo!“ reče gospod Skretuski. Sklonijo se nekoliko naprej na sedlih ter se zakadé in takoj za njimi prapori dragoncev in vsa bojna tropa.

Napad huzarjev je bil strašen. V prvi vročnici so naleteli na tri kurene, dva Steblovskih in na Mirhorodski ter ju strli, kakor bi pihnil. Tuljenje letelo je do ušes gospoda Skretuskega. Konji in ljudje, pomandrani od ogromne teže železnih jezdecev, padali so kakor lan ob burji. Upor je bil kratek. Skretuskemu se je zdelo, kakor bi bil velikanski zmaj z jednim hrustom pogoltnil tri polke. Vendar so bili najbesnejši sičevi vojaki. Po šumu kril prestrašeni konji so raznašali strah v zaporožkih vrstah. Polki: Irklejevski, Kalnibološki, Minski, Škurinski in Titovski, so se popolnoma zmešali; porivani od tolpe ubeglecev, so jeli sami nerodno bežati. Med tem so dragonci došli huzarje ter začeli ž njimi vred krvavo žetev. Polk (kuren) Vasjurinski je

bežal po hudem, toda kratkem uporu prav do kozaških okopov. Središče Hmelnickove vojske se je čedalje bolj gugalo. Pobijani, sekani z meči, razkropljeni v drobne tolpe, mandrani z železno težo, niso mogli vojaki dobiti toliko časa, da bi se vstopili zopet v bojni red.

„Čorti (vragi) ne Lah!“ zakričal je stari Zahar.

Skretuski je bil kakor ob pamet. Še bolehen ni se znal premagovati; torej se je smejal in jokal ob enem; časih je narekoval povelja, kakor bi sam vodil prapor. Zahar ga je držal okoli pasu, pa še druge je moral poklicati na pomoč.

Bitka se je bližala kozaškemu taboru; bilo je že skoraj mogoče spoznati obraze vojakov. V taboru so streljali s topovi; pa kozaške krogelje, moreč tako svoje, kakor sovražnike, so povzročale še večji nered.

Huzarji so naleteli na kuren Paškovskega, ki je veljal za hetmansko gardo (častno stražo), sredi katerega je bil sam Hmelnicki. Naglo se je razlegel strašan krik po vseh zaporoških vrstah; velika rudeča zastava se je zagugala in padla.

V tem trenutku pa na čelu svojih pet tisoč semenov, plane Krečovski v boj. Sedeč na velikem konju temne barve, leti v prvi vrsti brez čapke, s sabljo nad glavo, podeč pred seboj razkropljene Niževce, kateri opazivši prihajati pomoč, so se zopet vračali v napad. Bitka v središču se začne znovič.

Tudi na obeh krilih sreča ni ugajala Hmelnickemu. Tatarji, katere so zapodili valaški prapori in semeni Potockega dvakrat nazaj, zgubili so vse veselje do boja. Zmaga nagibala se je na stran mladega Potockega.

Bitka kmalo preneha. Naliv, ki je postajal čedalje večji, spremenil se je v pravo ploho, da ničesar ni bilo več videti. Potoki dežja so lili iz vtrganih oblakov na zemljo. Stepa se je spremenila v jezero. Nastala je tema, da nekoliko korakov daleč človek človeka ni spoznal. Puške in samokresi so se zmočili. Nebo samo je storilo boju konec.

Hmelnicki, premočen do kože, jezno plane v svoj tabor. Ni besedice zinil. Napravili so mu šotor iz velblodjih kož, pod katerega se je skril; tu je sedel osamljen in zatopljen v tužne misli. Polastil se ga je obup. Sedaj je še-le spoznal, kakšnega posla se je lotil. Bil je pobit, odgnan, skoro zdrobljen v boju s tako malenkostno tolpo, katero je po pravici mogel smatrati le za prednjo stražo. Znal je, kako velika je moč poljske ljudovlade. Mislil je na to, ko se je pripravljaj na vojsko, vendar se je v računu zmotil. Tako se mu je saj zdelo v tem trenutku; torej je zgrabil za svojo ogoljeno brado in želel jo razbiti ob prvi top, na katerega bi naletel. Kaj bo še-le, ko se mu bo boriti z hetmani in z vso poljsko ljudovlado?

Premišljevanje je pretrgal prihod Tuhaj-beja.

Oči Tatarja so se ognjevito žarele; lice mu je bilo blede in zobje so se mu bliskali za ustnicami, ki so bile brez brk.

„Kje je plen, kje so jetniki, kje glave poveljnikov, kje zmaga?“ vpraša s hripavim glasom.

Hmelnicki vstane s sedeža.

„Tam!“ odvrne gromovito, kazaje proti kraljevemu taboru.

„Hajdi tjekaj!“ zarjové Tuhaj-bej. „Če ne pojdeš, te pa na vrvi peljem na Krim“.

„Pojdem!“ odvrne Hmelnicki, „pojdem še danes! vzamem plen in jetnike; ti pa se boš zagovarjal pred kanom, da hočeš le plen, boja pa se izogiblješ!“

„Pes!“ zatuli Tuhaj-bej, „ti pogubljaš kanovo vojsko“.

Stala sta si za trenotek nasproti, sopihajoč kakor dva zmaja. Hmelnicki se je oddahnil.

„Tuhaj-bej, pomiri se!“ dé. „Ploha je pretrgala bitko, ko je Krečovski dragonce že nadvladal. Poznam jih. Jutri se ne bodo borili več tako besno. Stepa se razmoči do dobrega. Huzarji ne bodo več za rabo. Jutri bodo vsi naši!“

„Rekel si!“ zagodrnja Tuhaj-bej.

„Pa tudi izpolnim. Tuhaj-bej, moj prijatelj si; kan mi te je poslal v pomoč, ne pa v nadlogo“.

„Obljubil si zmago, ne pa poraz“.

„Vjeli smo tri jetnike, katere tebi dam“.

„Daj jih. Zapovem jih natakniti na kole“.

„Tega ne. Izpusti jih. Vjetniki so Ukrajinci prapora Balabana; pošljemo jih v tabor, da bodo zvabili dragonce na našo stran. Zgodi se, kakor se je s Krečovskim“.

Tuhaj-bej se razvedri. Bistro pogleda Hmelnickega ter zamomlja:

„Gad“.

„Zvijača je toliko vredna, kakor junaštvo. Če dobim dragonce na svojo stran, pa nobena noga iz tabora ne ujide, — razumiš!“

„Potockega jaz vzamem“.

„Dam ti ga, — pa Čarnickega tudi“.

„Sedaj pa daj žganjice, zakaj mrzlo je“.

„Dobro“.

V tem hipu vstopi Krečovski. Polkovniku je bilo čelo temno, kakor noč. Vsa zaželjena prihodnja starostva, kaštelanstva, gradovi in zakladi so se razpršili, kakor megla. Jutri vtegnejo zginiti popolnoma in nemara se iz te megle prikaže vrv, ali vislice. Če bi mu ne bila težila vesti pregreha, da je velel posekati Nemce in požgal za seboj mostove, gotovo bi bil sedaj ugrabil, kako naj izda Hmelnickega ter prestopi k Kozakom, ki stoje v taboru Potockega?

Sedaj je bilo že nemogoče.

Vsedejo se torej vsi okoli steklenice žganjice ter začno molče piti. Ploha je ponehaval.

Mračilo se je tudi že.

Gospod Skretuski, prevzet veselja, oslavljen in bled, ležal je nepremično na vozu. Zahar, ki ga je imel rad, ukazal je nad njim napraviti streho iz kož. Namestnik je poslušal turojno tulenje burje; v duši pa mu je bilo svetlo, jasno, blago. Njegovi huzarji so pokazali, kaj znajo; ljudovlada se je postavila v bran, skazala se vredna svojega veličanstva. Prva kozaška navdušenost se je že razbila na ostrinah kraljevih sulic. Nad vse to so še hetmani, je knez Jeremija, toliko veljakov, toliko plemstva, toliko moči, nad vsemi temi pa še kralj.

Ponos je dvigal prsi gospoda Skretuskega, kakor bi se bila vsa ta moč združila v njegovem osrčji.

Začutivši to, je sedaj po izgubi svobode na Siču, pomiloval Kozake. Krivi so, pa zaslepljeni, ker so si z motiko drznili na solnce, misli si. Krivi so, toda nesrečni, ker so se dali zvabiti po jednom človeku v pogin.

Na to se zamisli v prihodnost. Ko nastane mir, takrat bo zopet vsakemu dovoljeno misliti na svojo srečo. Pri spominu na to je obstala njegova duša nad Rozlogami. Tam v bližini levje jame, mora biti tiho, kakor bi po maku zaspal. Tam vstaja nikdar ne dvigne glavé; ko bi jo pa tudi dvignila, mora Helena biti že v Ljubnem.

Naglo grom topov pretrga zlate niti njegove domišljije.

Hmelnicki, napivši se žganjice, tiral je polke zopet v boj.

Tega je bilo kmalo konec. Krečovski je potolažil hetmana.

Drugi dan je bila nedelja. Ves dan je minil mirno, brez strela. Tabora sta ležala drug drugemu nasproti, kakor tabora dveh zaveznikov.

Skretuski je sklepal iz tega, da je kozaška vojska močno utrujena. Gorje! Ni mu bilo znano, da je med tem Hmelnicki „z mnogimi očmi svojega uma pred se gledajoč“ na vse načine poskušal, da pridobi dragonce Balabana na svojo stran.

V pondeljek se je bitka ob svitu zopet pričela. Skretuski jo je gledal, kakor prvikrat z smehljajočim, veselim obličjem. Znovič so kraljevi polki izstopali pred okop; to pot pa niso napadali, marveč se samo branili sovražniku. Stepa se je razmočila ne samo na površji, kakor prvega dne, marveč tudi na globelj. Težka konjica se skoro ni mogla ganiti; zato so jo lahko zmagovali lahni prapori zaporožski in tatarski. Smeh polagoma zgine z ustnic gospoda Skretuskega. Pod poljskim okopom je naval napadnikov pokrili popolnoma ozki pas kraljevih praporov. Zdelo se je, da se ta veriga vsak hip raztrga; potem nastopi napad naravnost na okope. Gospod Skretuski ni videl niti polovico one srčenosti, one bojaželnosti, s kakoršro so se poljski polki borili prvi dan. Branili so se hrabro tudi danes;

niso pa napadali prvi, niso razbijali v prah kurene, niso pometali pred seboj borišča kakor piš. Ker so bila tla premočena skozi in skozi, bilo je nemogoče vsako gibanje; težka konjica je stala, kakor pribita na mestu. Njena moč je bila v tem, da se je mogla svobodno gibati, a sedaj je morala stati na mestu, kakor začarana. Hmelnicki pa je vodil neprestano nove polke v boj. Bil je sam povsod. Vsak kuren je tiral posebej v napad in umikal se še le pred sabljami neprijatelja. Njegova gorečnost je prevzela tudi Zaporožce; če tudi so številno padali pod udarci, hiteli so vendar radi pod okop, kričé in tulé. Zalletavali so se ob zid železnih prsij, ob ostrino sulic ter razbiti in zredeni se vračali zopet v naskok. Pod tem naporom so prapori poljski jeli omahovati, semtertje celo umikati se, kakor borilec, vjet v železne nasprotnikove roke, ki že oslabuje, pa se znovič hoče zvit in dvigniti.

Pred poludnevom so bile skoro vse zaporoške moči o ognju in bitki. Borba je bila tako ljuta med obema bojnima krdeloma, da se je na sredi nakopičil nov okop — trupel konjskih in človeških.

V kozaške okope so se vračale vsaki hip tolpe bojnikov, ranjenih, krvavih, pokritih z blatom, zasopljenih, padajočih utrujenosti. Ž njih lica se je žarel bojni plamen — in gotovost zmage. Medlé so še klicali „na pogibelj!“ Zaloga, ki je stala še v taboru, silila je v boj.

Gospodu Skretuskemu se čelo zamrači. Poljski prapori so se jeli umikati nazaj v okope. Niso mogli vstrajati dalje; — njih umikanje je kazalo, da se jim mudi. Pri pogledu na to je nad dvajset tisoč ust radostno zakričalo. Besnost napada se je podvojila. Zaporožci so se zaletavali na vrat semenov Potockih, ki so zaslanjali vrnitev.

Topovi in toča puškinih krogelj jih je vrgla nazaj. Bitka je za trenutek prenehala. V poljskem taboru se je razlegal odmev parlamentarne (dogovorilne) trombe.

Hmelnicki se ni več brigal za primirje. Dvanajst polkov je stopilo s konj, da skupno s pehoto in Tatarji napadejo okop.

Krečovski s tremi tisoči pešcev ima jim priti v odločnem trenutku na pomoč. Vsi kotli, bobni, litaure, obroči in trombe so se ozvale naenkrat ter oglaševale krik in strel iz pušk.

Gospod Skretuski je trepetaje zrl na mnogobrojno zaporožko pehoto, ki je hitela k poljskemu nasipu in ga obkoljevala v čedalje tesnejšem krogu. Gosti belkasti dim se je valil k njej iz okopov, kakor bi velikanske prsi hotele odpihniti te kobilice, pritiskajoče jih od vseh strani. Topove krogelje so delale med njimi dolge vrzeli, strelji pušek oglašali se čedalje hitreje. Grom ni prenehal niti za trenutek; — mravljišče je mrgolelo pred očmi; na nekaterih mestih se je krčevito zvijalo, kakor velikansk ranjen gad, pa

šlo je naprej. Že so doleteli! že so pod okopom! Topovi jim več ne morejo škodovati. Gospod Skretuski zatisne trepalnice.

Sedaj so vprašanja, hitrejša kakor blisk, preletavala mu glavo. Ko odpre oči, hoče pogledati, ali še stoje poljski prapori na okopih? Ugleda jih, ali ne? Hrup je čedalje večji; prav nenavaden hrup. Moralo se je nekaj pripetiti. Iz taboriščnega središča se glasi krik. Ka je? Kaj se je pripetilo?

„Vsegamogočni Bog!“

Ta krik je šel iz ust gospoda Skretuskega, ko odpre oči in zagleda na okopu mesto zlate kraljeve zastave rudečkasto z nadangeljem.

Kozaki so vzeli tabor.

Na večer še-le zvé namestnik po Zaharji, kako se je izvršil naskok. Tuhaj-bej ni zaman imenoval Hmelnickega gada; v najbesnejši borbi so res po njem pregovorjeni Balabanovi dragonci prestopili h Kozakom; mahnivši sedaj od zadaj po svojcih, pomagali so naskakovalcem, da so jih premagali.

Na večer je videl namestnik jetnike; bil je navzoč pri smrti mladega Potockega, kateremu je pšica prebodla grlo. Le nekaj ur je še živel po bitki ter umrl v rokah Štefana Čarnickega. „Povejte očetu“, zašepeče v poslednjem trenutku mladi plemič; „povejte očetu, da sem . . . kakor vitez . . .“ ni mogel več vsega izgovoriti. Njegova duša se je ločila od telesa ter zletela

k nebesom. Skretuski se je dolgo spominjal njegovega bledega lica, modrih oči, dvignjenih kviško ob smrtnej uri. Gospod Čarnicki je obljubil nad otrplim truplom, če mu Bog še dá pridobiti kedaj svobodo, da s potoki krvi omije to sramoto pobitja in maščuje prijateljevo smrt. Niti jedna solza ni kanila po njegovem resnem licu; zakaj bil je vitez kakor železo, ki se je že proslavil z mnogimi junaškimi čini, katerega nobena nesreča ni potlačila. Tudi sedaj je prvi tolažil Skretuskega, ki je grozno trpel radi pobitja in sramote poljske ljudovlade. „Poljska ljudovlada ni le to sramoto prenesla“, je dejal gospod Čarnicki, „ona ima v sebi nestrpljivo moč. Doslej je še ni zmaga nobena sila, ne zlomijo jo tudi punti kmetov, katere bo Bog sam kaznoval, ker se protivijo svoji višji oblasti ter s tem nasprotujejo njegovej volji. Kar se premage tiče, je res žalostna; — a kdo jo je zakrivil? Hetmani? Kraljeva vojska? Ne! Po izdaji Krečovskega se je smel oddelek, katerega je vodil Potocki, smatrati le kot prednja straža. Vstaja se sedaj gotovo razširi po vsej Ukrajini, ker je ljudstvo tam svojeglavno in pripravljeno na boj; ta vstaja ne bo jedna prvih. Pogasé jo hetmani s knezom Jeremíjo; moči teh doslej še nevzrušljivo stojé. Čim močnejše izbruhne staja, tem dalje in nemara na zmiraj potihne, ko bo enkrat pogašena. Malo vere in malo srca bi imel človek, ki bi si drznil misliti, da bo rokovnjač v družbi z jednim zamor-

cem, mogel škodovati tako mogočnemu národu. Slabo bi bilo za poljsko ljudovlado, ko bi tak prekucuh mogel odločevati njeno osodo in njen obstanek. Res z prezirljivostjo smo se podali v ta boj“, končal je gospod Čarnicki, „in dasiravno so strli našo prednjo stražo, vendar mislim, da hetmani ne z mečem, ne z orožjem, marveč z biči zatró to vstajo“.

Ko je tako govoril, se je zdelo, da govori ne jetnik, ne vojak po izgubljeni bitki, marveč ponosen hetman, ki si je svest zmage. Ta dušna velikost in vera v poljsko ljudovlado, je tekla, kakor balzam na namestnikove rane. Od blizo je zrl na Hmelnickega moč, torej ga je tudi nekoliko oslepila in to tem bolj, ker ga je doslej vedno spremljala sreča. Gospod Čarnicki je prav govoril. Moči hetmanov stoje še nezdobljene, in za njimi je še vsa sila poljske ljudovlade, moči, pravice in volje Božje. Namestnik je odšel močno potolažen in oveseljen na duši; odhajajoč še vpraša gospoda Čarnickega, če se noče pogajati s Hmelnickim za syoje osvobojenje.

„Jetnik Tuhaj-beja sem“, odvrne gospod Štefan Čarnicki; „njemu tudi izplačam odkupnino. S tem rokovnjačem nočem imeti nič opraviti, marveč ga le rabeljnu izročam“.

Zahar, ki je pomagal gospodu Skretuskemu, da je videl jetnike ter ga spremil k vozu, je tudi tolažil namestnika. „Z mladim Potockim ni bilo težavno“, je dejal; „pa s hetmani bode te-

žavno. Vojska se je še le začela; Bog vé, kak bo konec? Hej! naplenili so Kozaki in Tatarji poljskega blaga; toda vzeti in shraniti, je druga stvar. Ej, ti dete, ne muči se, ne tuguj, ker bo-deš prost, — pojdeš k svojim in tvoj stari Za-har bo še tarnal za teboj. V starosti je človeku najhuje samemu na svetu. S hetmani bode težavno, oj, težavno!“

Res zmaga, dasiravno slavna, vendar ni še odločila stvar na korist Hmelnickemu. Mogla bi mu biti celo v škodo; zakaj lahko je videl že naprej, da veliki hetman, maščujoč smrt svojega sina, bo še z večjo jezo planil na Zaporozčce, ne zamudivši ničesar, samo da jih prej ko mogoče zatre. Pa Velikemu hetmanu ni bil kaj priljub-ljen knez Jeremija, česar pa v navidezni priljud-nosti ni kazal. Hmelnicki je dobro vedel za vse to; zato si je tudi takoj mislil, da sedaj ta mržnja preneha in gospod krakovski sedaj prvi poda knezu roko v spravo, katera mu zagotovi po-moč proslavljenega bojevnika in močne njegove vojske. S takimi združenimi močmi, pod takim poveljnikom, kakor je knez, se Hmelnicki še meriti ni smel. Sklene torej hiteti, da ob enem z novico o porazu pri Žoltih vodah stoji na Ukra-jini ter vdari na hetmane poprej, nego jim bo knezova pomoč dospeti mogla.

Ni dal vojski počitka. Druzega dné po bitki se je zopet dvignil ter se podal na pohod. Šel je tako urno, da bi rekel, hetman beži. Kakor

bi povodenj zalila stepe, ki drvi naprej ter jemlje še druge vode s seboj. Letel je mimo lesov, dobnav. mogil; prevažal se čez reke brez oddiha. Kozaška moč je potoma neprestano naraščala, ker so se družile k njej neprestano nove tolpe ubežnikov iz Ukrajine. Kmetje so tudi prinašali poročila o hetmanovih, — ki pa se niso strinjala. Jedni so govorili, da knez stoji še za Dneprom, drugi, da se je že združil s kraljevo vojsko. Vsi pa so trdili, da je Ukrajina že vsa v ognju. Kmetje niso le tekli Hmelnickemu na Divja polja nasproti; še požigali so vasi in mesta, planili po svoji gospodi ter se povsod oboroževali. Kraljeva vojska se je borila že dva tedna. Razsuli so Steblov; pa tudi pod Derenhovcami je prišlo do krvave bitke. Kozaki po mestih so bili že vsi na strani vstašev; čakali so le še povelja (gesla). Hmelnicki je računal na vse to ter hitel še toliko urneje.

Naposled je stal na pragu. Čehrin mu je odprl vrata na stežaj. Kozaška posadka je takoj prestopila k njegovi zastavi. Razsuli so hišo Čaplinskega, pomorili peščico plemstva, ki je iskalo zavetja v mestu. Radostni kriki, zvonjenje in procesije niso ni za trenotek prenehale. Vstaja je vzplapolela po vsej okolici. Kar je bilo živega, pograbilo je za koso, ali sulico ter se je pridružilo Zaporožcem. Nebrojne tolpe prostakov so se vsipavale od vseh strani v tabor. — Ž njimi vred je došla tudi radostna, pa gotova novica,

da je knez Jeremija sicer obljubil pomoč hetmanom, vendar pa se ž njimi še ni združil.

Hmelnicki si je oddahnil.

Odrine brez odlašanja in gre sredi vstaje, pobojev in ognja. Priče temu so bili požarji in trupla. Šel je, kakor lavina, ugonobljajoč vse po poti. Kraj je pred njim vstajal (pristopal k ustasem), za njim pa pustošil. Šel je kakor zmagovalec, kakor zmaj v legendi. Pod njegovimi koraki je brizgala kri, od njegovega dihanja vnel se je požar.

Svojo glavno moč je imel zbrano v Čerkasu. Naprej je poslal samo Tatarje in divjega Krivonos, ki so naleteli na hetmane pod Korsunom ter brez odloga planili na nje. Drago so plačali svojo drznost. Odbiti, razprašeni, deloma pomandrani, so plašno pobegnili.

Hmelnicki se dvigne in jim hiti na pomoč. Na poti pa izve, da so se gospod Senjavski in nekoliko praporov, združili s hetmani, ki so zapustili Korsun in šli v Boguslavje. Bila je tudi resnica. Hmelnicki je vzel Korsun brez upora; pustivši v njem vozove, sklade živeža, skratka ves tabor, je hitel urno za njimi.

Ni mu bilo treba dolgo hiteti, ker mu niso ušli daleč. Pod Kruto Balko (grede) so naletele njegove prednje straže na poljski tabor.

Gospod Skretuski ni mogel videti bitke, ker je s taborom vred ostal v Korsunu. Zahar ga je nastanil poleg trga v hiši gospoda Zabokric-

kega, katerega so vstajniki obesili, — ter postavil stražo iz ostankov mirhorodskega kurena, ker so vstaši še vedno plenili po hišah ter pobijali vsakega, o komur so slutili, da je Poljak. Skozi razbita okna je videl gospod Skretuski tolpe pijanih kmetov, krvavih, z zavihanimi rokavi srajc, hitečih od hiše do hiše, od kleti do kleti in preiskujoč vsa kota, pôde in podstrešja. Časih je strašen krik naznanjal, da so našli plemiča, žida, moškega, žensko ali otroka. Žrtvo so izvlekli na trg ter pasli svojo krvoželjnost na najstrašnejši način. Tolpa se je kar trgala med seboj za ostanke trupel, mazala si z veseljem ž njih krvjo lice in prsi, ter ovijala si okolu vratú še kadeča se čreva. Drobne židovske otroke so kmetje zgrabili za nogè ter cepili jih sredi divjega smeha tolpe na dvoje. Lomili so tudi v hiše, zavarovane s stražo. v katerih so bili zaprti znamenitejši jetniki, katere so pustili, ker so se nadejali od njih bogate odkupščine. Ta čas so Zaporožci ali Tatarji, stoječi na straži, odganjali tolpo s korabači iz volovske kože. Tako je bilo pri hiši gospoda Skretuskega. Zahar je ukazal udrihati po prostakih brez usmiljenja; mirhorodci so izpolnovali ukaz z veseljem, ker Niževci so le ob času vojske radi imeli, da so jim prišli prostaki na pomoč. Sicer pa so jih prezirali. nemara še bolj, nego Poljake in plemstvo. Zato tudi sebe niso zaman nazivali „plemenito rojene Kozake“. Hmelnioki sam je prepustil poznej več-

krat kako znatno množico teh prostakov Tatarjem, katere so odgnali v Krim in jih tam prodajali v Turčijo, ali Malo Azijo.

Tolpa je torej divjala na trgu; nazadnje je zbesnila tako, da se je začela med seboj moriti. Dan se je že nagibal. Nekdo je zapalil jedno stran trga, cerkev in farovž. Na srečo je pihal veter na drugo stran ter branil, da se požar ni širil. Velikanska zarja je razsvetljevala trg tako, kakor solnčni žarki po dnevu. Vročina je postajala neznosljiva. Od daleč se je čul strašen grom topov; — očitvidno je postajala bitka pod Kruto Balko čedalje ljutejša.

„Vroče mora biti tam našim!“ zamomlja stari Zahar. „Hetmani se ne šalijo. Hej! gospod Potocki je hraber vojak“.

Na to pokaže skozi okno na prostake.

„No!“ reče, „sedej tu rajajo, če pa Hmelnickega pobijejo, bodo tudi nad njimi rajali“.

V tem trenutku se zasliši topot; na trg pridrvi nekoliko penastih konj z jezdec. Lica so jim bila črna smodnika, obleka raztrgana in glave zavezane s cunjami. Vse je pričalo, da so prisopihali naravnost z bojišča.

„Ljudje, ki verujete v Boga, bežite! Lahi pobijajo Kozake!“ kriče na vse grlo.

Začne se hrup in zmešjava. Tolpa se zaziblje, kakor vál, v katerega se upre vihar. Naglo prevzame vse divji strah. Hoteli so bežati; ker

so bile ulice zatlačene z vozovi in jeden del trga v ognji, niso mogli nikamor bežati.

Prostaki se začno gnjetiti, kričati, tuliti, daviti in vpiti proseč usmiljenja, dasiravno je bil sovražnik še daleč.

Namestnik, slišati kaj se godi, je skoraj znorel veselja. Začel je hoditi po sobi, kakor blazen, bíti se z rokami ob prsi z vsemi močmi ter klicati:

„Vedel sem, da bode tako! Vedel, kakor sem živ! Opraviti imajo s hetmani! z vso ljudovlado! Ura kazni je prišla! Kaj je to?“

Znovič se oglasi topot; zopet se prikaže nekoliko jezdecev, samih Tatarjev na trgu. Bežali so, kakor zdivjani. Tolpa jim zastopi pot; ti planejo na njo, teptajo jo, razganjajo, sekajo, podeč konje na cesto, ki pelja v Čerkas.

„Beže kakor vihar!“ reče Zahar.

Komaj je izrekel, prileti že drugi oddelek, a za njim tretji. Zdelo se je, da je beg že splošen. Straže poleg hiš so postale nemirne ter kazale voljo, da se hoté spustili v beg. Zahar skoči pred vrata.

„Stojte!“ zakriči svoji straži.

Dim, vročina, zmešnjava, topot konj, prikazen strahú, tuljenje tolpe, osvetljene požarja: vse to se je zlilo v jedno peklensko sliko, na katero je zrl namestnik z okna.

„Kak poboj mora biti! Kak poraz!“ kliče staremu Zaharju; ne pomisli pa, da ta ne more deliti ž njim veselja.

Med tem zopet oddelek utekajočih švigne mimo, kakor blisk.

Grom topov stresal je tla korsunskih hiš.

Naglo je presunljiv glas jel vpiti ravno pred hišo.

„Rešite se! Hmelnicki je ubit! Krečovski ubit! Tuhaj-bej ubit!“

Na trgu si videl pravi konec sveta.

Ljudje so skakali v znorelosti v plamen. Namestnik pade na kolena ter dvigne roki kviško:

„Bog vsegamogočni! Bog veliki in pravični!
— Hvala ti na višavah!“

Zahar mu pretrga molitev, prihitivši iz veže v sobano.

„Pojdi no, detina!“ zakliče zasopljen „Pojdi ven in obljubi milost straži, kí hoče uteči. — Če zbeže, prostaki sem pridero!“

Skretuski hiti na hodišče. Straža se je kretala jako nemirno pred hišo ter se že pripravljala na odhod, hoteč zbežati po cesti v Čerkas. Strah je prevzel vse v mestu. Med tem so prihajali vedno novi oddelki, kakor na krilih, od strani Krute Balke. Bežali so kmetje, Tatarji, mestni Kozaki in Zaporožci v največi zmešnjavi. Pa glavna moč Hmelnickega morala se je še upirati, bitka še ni končana, ker so v daljavi gromeli topovi s podvojeno močjo.

Skretuski se obrne k mirhorodcem:

„Ker ste me zvesto čuvali“, reče svečano, „pač ne potrebujete v begu iskati rešitve; obljubujem vam, da se potegnem za vas pri hetmanu“.

Mirhorodci se odkrijejo, on pa si opre roki v bok ter jih ponosno gleda. Ozira se tudi po trgu, ki se je čedalje bolj praznil. Kaka promena osode! Evo, gospod Skretuski, katerega so še pred kratkim vlekli kot jetnika za kozaškim taborom, stal je sedaj med ošabnim kozaštvom, kakor gospodar med podložniki, kakor plemič med občani, kakor huzar oklopnikov med taboriščno drhaljo. On — vjetnik — obljuboval je sedaj milost, in glave so se odkrile pred njim pokorni glasovi so klicali s turobnim glasom, naznanjajočim bojazen in pokorščino.

„Pomilujte (usmilit se) gospod!“

„Kakor sem rekel, tako se tudi zgodi!“ odvrne namestnik.

Bil si je že naprej svest svoje veljave pri hetmanu, čegar znanec je bil, ker mu je večkrat donašal pisma kneza Jeremija ter si znal pridobiti njegovo naklonjenost. Stal je torej, držeč se za bok in veselje mu je sijalo z obličja, osvetljenega po jasnem blesku požarja.

„Vojska je končana! val pri pragu razbit!“ misli si. „Gospod Čarnicki je imel prav; neizcrpljiva je moč poljske ljudovlade, nepretresljiva njena sila.“

Ko je tako premišljeval napolnoval mu je ponos prsi; ne oni nizki ponos, ki zvirja iz pričakovanega maščevanja nad spokorjenim sovragom, niti radi pričakovanega osvobojenja, katerega se je nadejal sedaj vsaki trenotek. Ni bil tudi ponosen radi tega, da so letele čapke z glav sedaj pred njim, marveč čutil se je ponosnim radi tega, da je sin te ljudovlade, zmagovalne, premogočne, pri koje vratih se vsa zloba, vsak napad, vsi udarci tako razbijajo in rušijo, kakor moči peklenške ob vrata nebeška. Čutil se je ponosnim, kakor plemič — domoljub, ki je našel v obupu krepčilo in ga njegova vera ni goljufala. Maščevanja si že niti ni želel.

„Pomandrala jih je, kakor kraljica, pa odpusti kakor mati“, misli si.

Med tem se je strel topov spremenil v neprenehljivi grom.

Konjska kopita so znovič zaropotala po praznih ulicah. Na trg prileti, kakor pšica, na neosedlanem konju Kozak brez čapke v samej srajci, z preklanim obrazom, oblitim s krvjo. Dospevši tje, skoči s konja, prekriža roké ter z odprtimi usti loveč sapo, začne kričati:

„Hmelnicki pobija Lahe! Pobiti so jasno velmožni gospodje, hetmani in polkovniki, vitezi in žlahtniki!“

To rekši omahne ter se zgrudi na tla. Mirhorodci mu priskočijo na pomoč.

Žar in bledica spreletita gospoda Skretuskega.

„Kaj pravi?“ reče razvnet Zaharju. „Kaj se je zgodilo? To ni mogoče. Za Boga živega! to ni mogoče!“

Tišina. Samo plamen plapola na nasprotnej strani trga, snopovje isker se lomi in čez kratko se sežgano poslopje sesuje s hrupom.

Evo, zopet hite novi glasniki.

„Pobiti so Lahi! pobiti!“

Za njimi se vleče oddelek Tatarjev. Gredó počasi, imajoč pešce, gotovo jetnike, v sredi.

Gospod Skretuski ne verjame svojim očem. Spoznal je na jetnikih barvo hetmanskih huzarjev; — tiho se razjoče, ponavljajoč kljubovalno z nekakim čudnim, ne svojim glasom:

„To ni mogoče! To ni mogoče!“

Še se je čul grom topov. Boj še ni končan. Skozi nepožgane ulice se vsipavajo tolpe Zaporožcev in Tatarjev. Obrazi so jim črni, prsi težko dihajajo; — pa vračajo se kakor pijani, popevajoč pesni.

Tako se vračajo vojaki po zmagi.

Namestnik obledi kakor smrt.

„Ni mogoče!“ ponavlja ves hripav. „Ljudovlada“

Nov prizor obrne na-se njegovo pozornost.

Pridejo semeni Krečovskega, noseč cele kupe zastav. Dospevši sredi trga, vržejo jih na tla.

„Gorje, — same poljske!“

Grom topov oslabeva; v daljavi se sliši ropot bližajočih se voz. Prvi v vrsti je visok ko-

zaški voz, za njim vrsta drugih; vsi obkoljeni od Kozakov Paškovega kurena, v žoltih čapkah. Gredo prav tesno mimo hiše, pri katerej stojé mirhorodci. Gospod Skretuski prisloni roko k čelu, ker ga je slepil blesk požara ter gleda jetnike, ki so sedeli na prvem vozu.

Naglo se umakne nazaj, začne mahati z rokami po zraku kakor človek, ki ga je pšica zadela v prsi; iz ust se mu izvije strašan, nadčloveški krik:

„Jezus! Marija! to so hetmani!“

Zdaj pade Zaharju v roké, oči so mu postale steklene, lice se mu je natezalo, kakor mrličem.

Nekoliko trenutkov poznej so trije jezdecí na čelu neštevilnih polkov prijahali na korsunski trg. Srednji, rudeče opravljen, sedel je na belem konju, podpirajoč se ob bok s pozlačeno bulavo ter gledal ponosno, kakor kralj.

Bil je Hmelnicki. Na straneh sta jezdila Tuhaj-bej in Krečovski.

Poljska ljudovlada je ležala v prahu in krvi pri nogah Kozaka.

XVI.

Minilo je nekoliko dni. Ljudem se je zdelo, da se je nebeški obok sesul naglo nad poljsko ljudovlado. Žolte vodé, Korsun, odpošiljatev kraljevih vojsk, doslej v bitkah s Kozaki vedno

zmagovalnih, vjetje hetmanov, strašni požari na vsej Ukrajini, pobojsva, umori, o kakoršnih ni bilo slišati od začetka sveta: vse to se je zvalilo na njo tako naglo, da ljudje skoro niso hoteli verjeti, da bi toliko nezgod moglo naenkrat doleteti jedno deželo. Mnogi tudi tega niso verjeli, drugi so kar otrpneli osupnenja, zopet drugi znoreli, a še drugi napovedovali prihod antikrista in bližanje sodnega dneva. Pretrgale so se vse društvene vezi, vse društvene in rodbinske medsobne dotike. Prenehala je vsaka vlada, izginila razlika med ljudmi. Peklo je odklenilo z verig vsa zločinstva ter jih spustilo na svet, da bi tu razgrajala, torej: pomor, grabež, izneverjenje, poživinenje, nasilje, pobji in divjost, ki so nadomestile delo, poštenje, vero in vest. Zdelo se je, da človeštvo odslej ne bo za dobro, marveč samo za hudo živelo; da so se predrugačila srca in misli, ki bi naj smatrala za sveto to, kar je bilo nekđaj podlo, a za podlo to, kar je bilo nekđaj sveto. Solnce ni več svetilo na zemljo, ker jo je zakrival dim požarov, po noči pa so mesto zvezd in meseca svetili ognji. Gorela so mesta, vasi, cerkve, dvori, gozdi. Ljudje so nehali govoriti, marveč so le ječali, ali tulili kakor psi. Življenje je zgubilo svojo vrednost. Na tisoče jih je ginilo (brez odmeva, brez spomina. Izmed vseh teh ponižanj, umorov, stokanja, dima in požarov se je dvigal čedalje višji le jeden človek, postal čedalje strašnejši velikan, ki je malone že

zakrival dnevno svitlobo in čegar senca je segala od morja do morja.

To je bil Bogdan Hmelnicki.

Dve sto tisoč oboroženih in zmage pijanih ljudi je stalo sedaj pripravljenih na njegov mglej. Prostaki so povsod vstajali (puntali se); domorodni Kozaki so tekli k njemu iz vseh mest. Dežela od Pripeči do konca pustinje je bila v ognju. Vstaja se je širila v vojvodstvih: Ruskem, Podolskem, Braclavskem, Kijevskem in Črnihojskem. Hetmanova moč je vsacega dné rastla. Nikdar še ni postavila ljudovlada proti najstrašnejšemu sovražniku polovico toliko moči, kakoršno je imel sedaj on v svoji oblasti. Toliko vojske ni imel pripravljene niti sam nemški cesar. Nevihta je presegla vsa pričakovanja. Hetman sam ni spoznal iz početka svoje lastne moči, ter ni znal, da je zrastel že visoko. Izgovarjal se je še vedno, da se gre boriti za pravico, da goji v srcu zvestobo do ljudovlade, ker ni znal, da more že po-teptati te izgovore, kakor prazne besede. Sorazmerno z njegovimi močmi je rastla tudi ona neizmerna, brezobzirna sebičnost, katerej ne pozna podobne zgodovina. Pojmovi zlega in dobrega, greha in čednosti, nasilstva in pravičnosti, zlihi so se v duši Hmelnickega v jedno posodo z pojmovi lastne krivice, ali lastne dobrote. Čednostem mu je bil oni, ki je bil ž njim, zločinec oni, ki je bil proti njemu. Pripravljen je bil hudovati se na solnce, ter prištevati si za osobno krivico, ko

bi ne bilo sijalo takrat, kedar je želel. Ljudi, slučaje in ves svet je meril s svojim lastnim „jaz“. In navzlic vsej zvijači, vsej prenenaglenosti hetmanovej je bila neka posebna dobra vera v teh njegovih nazorih. Iz njih so izvirali vsi prestopki, pa tudi dobra dela Hmelnickega. Če prav ni znal mere v maščevanju in okrutnosti nad sovražnikom, bil je vendar hvaležen za vsake, bodisi še tako neznatne usluge, katere mu je kdo skazal.

Samó kadar je bil pijan, takrat je pozabil tudi na dobrote in tuleč znorelosti, je s penastimi usti razglašal svoja krvava povelja. V onej meri kakor je rastla njegova sreča, povečalo se je tudi veselje do pijančevanja, zakaj prevzemal ga je čedalje veči nemir. Človek bi si mislil, da so ga te zmage privede na tako višino, na katero niti sam stopiti ni hotel. Njegova moč je osupnila druge, pa tudi njega samega. Velikanska reka vstaje, zajevši ga, nesla ga je neizprosno in hitro kakor blisk, toda kam? Kako se ima končati vse to? Začenjajoč vstajo v imenu svojih lastnih krivic, mogel je ta kozaški diplomat računati, da po prvi zmagi, ali celo po zgubi, začne dogovore, da mu potem odpusté, zadosté in mu dadó še nagrado za storjene krivice in škode. Poznal je dobro ljudovlado, njeno strpljivost, tako neizmerno kakor morje, njeno milosrdje, ne poznavajoče nobenih mej in mére, katero pa ni izviralo iz slabosti. Saj so vendar

Nalevajki, obkoljenemu in že izgubljenemu, še vse odpustili. Za to pa sedaj, po zmagi na Žoltih vodah, po premagi hetmanov, po razpihu domače vojske v vseh južnih vojvodstvih, je stvar zašla že predaleč; slučaji so nadkrilili vsa pričakovanja; sedaj se je morala vršiti vojska na življenje in smrt.

Na čigavo stran se ima nakloniti zmaga?

Hmelnicki vpraša vražarje, da bi mu pre-rokovali iz zvezd; — tudi sam je napenjal oči v prihodnost, — pa pred seboj videl samó — temo. Zato je časih strašen nemir dvigal mu lase na glavi in v prsih razgrajal obup kakor vihar. Kaj bo, kaj bo? Hmelnicki, gledajoč bistreje od drugih, je tudi razumil bolje od drugih, da ljudovlada ne zna uporabiti svoje moči, za katere še sama ne vé; vendar pa je velikanska moč. Ko bi razumen človek vzel v roké to moč, kdo bi mu mogel zoperstati? Kdo bi mogel uganiti, če mar grozna nevarnost, bližina propada in pogube potlači zmešnjavo, notranjo neslogo, zasebnosti, nevošljivost gospôde, prepire in pričkanja zborov, svojeglavnost plemenitašev, onemoglost kralja? Takrat bi pol milijona samoga plemstva moglo se podati na bojno polje in zdrobiti moč Hmelnickega, ko bi ga ne le krimski kan, marveč tudi turški sultan podpiral.

Za to dremajočo moč poljske ljudovlade je znal, razun Hmelnickega, tudi pokojni kralj Vla-

dislav. Radi tega se je vse življenje trudil, da bi z največjim vladarjem na zemlji začel vojsko na smrt, ker samó na ta način je bilo mogoče pozvati to moč v življenje. Da bi to dosegel, ni se obotavljal kralj metati iskre na kozaški smodnik. Ali pa je bilo res namenjeno Kozakom, povzročiti to povodenj, da bi v njej končno utonili?

Hmelnicki je razumil tudi to, kako strašan vkljub vsej slabosti je bil upor te ljudovlade. V neredno, razdrto in svojeglavno, kakor je bila, vdarjali so vendar najgroznejši izmed vseh — valovi turški ter se odbijali ob njo, kakor ob skalo. Tako je bilo pod Hocimom, na kar je gledal malone z lastnimi očmi. Saj je ta ljudovlada celó ob času svoje slabosti natikala svoje prapore na nasipih tujih stolic. Kak bo torej njen upor? Kaj vse doprinese, ko jo privedó do obupa, ko bode morala umreti, ali zmagati?

Poleg tega je bila vsaka zmaga Hmelnickega zanj nova nevarnost, ker se je bližal trenutek, ko se bo prebudil dremajoči lev, kar še toliko bolj onemogoči dogovore. Vsaka zmaga je bila le prihodnja zguba, v vsakej pijači na dnu — grenkota. Na piš kozaške burje bi imela slediti nevihta ljudovlade. Hmelnickemu se je zdelo, da že sliši njen nemi, daljni hrup.

Evo iz Velike Poljske, Prusije, rodnega Mazovišča, Malopoljske in Litve, privró trume bojevnikov, — treba jim je samo spretnega poveljnika.

Hmelnicki je sicer vjel hetmane; toda tudi to srečo je zakrivala osoda. Hetmani so bili izkušeni vojščaki, pa nobeden izmed njih ni bil človek, kakoršnega je zahteval ta trenutek groze, osupnenja in poraza.

Samó jeden človek je mogel postati sedaj vodja.

Zval se je: knez Jeremija Višnjevecki.

Ravno ker so bili hetmani vjeti, ni bilo mogoče razun njega izbrati družega. Da se to zgodi, o tem Hmelnicki niti dvomil ni.

Med tem pa so v Korsun, kjer je hetman po bitki počival, prihajali iz Zadnepra glasovi, da se je strašni knez že dvignil iz Ljubna, da po poti neusmiljeno zatira vstajo, da tam, koder mimo gre, ginevajo selišča, pristave, vasi in trgi, nasprotno pa štrlé nakviško krvavi koli in vislice. Strah je dvakrat, trikrat pretiraval število njegovih vojakov. Govorili so, da vodi petnajst tisoč najboljših bojnikov, kakoršnih je bilo dobiti v poljskeji ljudovladi.

V kozaškem taboru so ga pričakovali vsaki hip. Kmalo po bitki pod Kruto Balko se je krik: „Jarema gre!“ razlegal med Kozaki ter prestrašil prostake takó, da so slepo bežali. Ta strah je dal Hmelnickemu mnogo misliti.

Imel je sedaj izbirati; ali naj nastopi z vso močjo proti knezu ter ga poišče na Zadnepriu, ali pa naj pusti nekoliko posadke po priborjenih ukra-

jinskih gradovih, sam pa se zapraši v globelj ljudovlade?

Pohod na kneza je bil nevaren. Ker bi imel opraviti s tako proslavljenim vojskovodjem, znal bi Hmelnicki, navzlic prevagi svojih moči, biti v večji bitki vendar le premagan in takrat bi bilo h krati izgubljeno vse. Prostaki, katerih je bilo ogromna večina, so že pokazali, da beže samo na ime kneza Jeremije. Njemu je bilo še treba časa, da jih prenaredi v vojščake, kateri bi mogli nasprotovati knezovim polkom.

Drugič pa bi se knez bržčas veči bitki umikal ter se samo branil v gradovih s posamičnimi oddelki; taka borba bi pa lahko trajala mesce in leta; v tem času bi nabrala ljudovlada brezdvomno nove moči ter prihitela knezu na pomoč.

Hmelnicki je torej sklenil, da pusti Višnjevcega na Zadnepru, sam pa se vtrdi na Ukrajini, vredi svoje moči, katere bodo prisilile ljudovlado, da se spusti ž njim v dogovor. Računal je, da bo knez pri gašenji vstaje že na Zadnepru samem potratil dosti časa in potreboval v ta namen vse svoje moči; sam bo pa imel proste roké. Vstajo samo pa je hotel podžgati s tem, da bo od časa do časa pošiljal posamezne polke prostakom v pomoč.

Konečno je še sodil, da mu bo mogoče mamiti kneza z dogovori ter tako stvar zavleči in čakati, dokler se njegove moči ne skrhajo. Misleč na vse to, spomni se Skretuskega.

Nekoliko dni po bitki pri Krutej Balki, ravno onega dné, ko se je razširil med prostaki strah, ukaže ga pripeljati pred se.

Zasliši ga v starostovej hiši v navzočnosti jedinega gospoda Krečovskega, ki je bil Skretuskemu že davno znan. — Pozdravi ga ljubeznjivo in čeravno ne brez svečanosti, primernej sedanji njegovej stopinji, reče:

„Gospod poročnik Skretuski! za uslugo, katero si mi skazal, odkupil sem te od Tuhaj-beja in obljubil ti svobodo. Dam ti pernač*), da boš mogel svobodno naprej, ko bi te srečala kaka vojaška krdela. Dobiš pa tudi stražo, da se ubraniš prostakom. Lahko se vrneš k svojemu knezu“.

Skretuski molči. Nasmehlja veselja se ni pokazal na njegovem licu.

„Moreš li takoj iti na pot, ker vidim, da ti bolezen gleda iz oči?“

Gospod Skretuski je bil res, kakor senca. Rane in poslednji dogodki so potlačili tega krepkega možá, da je izgledal tako slabo, kakor bi ne obetal več doživeti družega jutra. Lice mu je zarumenelo in črna, že davno ne pristrižena brada, kazala ga je še bolj nadložnega. Vse to je prihajalo od notranjih muk. Vitez, toliko, da se ni vjedel. Ko so ga vlekli za kozaškim taborom, bil je priča vsemu, kar se je na poti iz Siča sem

*) Pernač je kozaška polkovniška bulava, ki je nadomeščala med Kozaki spremno pismo.

zgodilo. Videl je sramoto in poraz ljudovlade, videl hetmane vjete, videl kozaške zmage, piramide, sestavljene iz odsekanih glav padlih vojakov, videl plemiče obešene za rebra, odrezane prsi žensk, oskrunenje devic, videl obup srčnosti, toda tudi nečimnost strahu, — videl vse, pretrpel vse in trpel toliko več, ker se ga je polastila grozna misel, da je sam prvi provzročil to nezgodo, ker on in nihče drugi, je odrezal vrv Hmelnickemu. Ali se je mar smel krščanski vitez nadejati, da rešitev bližnjega obrodi tak sad? Zato je bila njegova bolečina brez mere.

Ko se je vprašal, kaj se godi s Heleno, ter mislil, kaj bi se moglo zgoditi, če jo je zlá osoda zadržala v Rozlogih, stezal je roki proti nebu ter klical z glasom, ki se je tresel obupa: „O Bog, vzemi vendar že mojo dušo, ker jaz imam tu več, nego sem zaslužil!“ Na to pa se je zgrozil, pomisliyiši, da greši ter padal na obraz in prosil rešenja, odpuščanja in usmiljenja za domovino in za onega nedolžnega golobčka, ki je nemara tam zaman klical Boga in njega na pomoč. Kratko rečeno, prebolel je toliko, da ga sedaj ni prav nič oveselila podarjena mu svoboda; ta zaporožki hetman, ta zmagoslavac, ki je hotel biti veliko-dušen, skazovaje mu svojo ljubezen, mu že nikakor ni ugodil, tako, da se je Hmelnickemu, opazivšemu to, zamračilo čelo, zato reče:

„Požuri se vendar in okoristi se z mojo ljubeznijo, da se zopet ne premislim. Moja značaj-

nost in zaupljivost v dobro stvar dela me tako neprevidnega, da si jednega sovražnika prihranim, ker dobro vem, da se boš še boril z menoj“.

Gospod Skretuski odvrne:

„Če bo le Bog dal moči!“

In pogledal je tako Hmelnickega, da bi mu dohledal v globelj duše. Hetman, ki ni mogel prenesti tega pogleda, obrne oči v tla ter reče še čez nekaj časa:

„Nič ne dé. Premogočen sem že, da bi se brigal za bolehavca. Povej knezu, svojemu gospodu, kaj si tukaj videl, ter ga posvari, naj se nekoliko manj oblastno véde. Sicer bo konec moje strpljivosti in šel ga bom sam obiskat na Zadnepër, če tudi ne vem, mu bo li vseč moj obisk“.

Skretuski molči.

„Rekel sem in ponavljam še enkrat“, nadaljuje Hmelnicki, „da ne z ljudovlado, marveč z oblastniki se bom bojeval; med temi je knez jeden prvih. On je moj in národa ruskega sovražnik, odpadnik naše cerkve in okrutnik. Čujem, da vstajo s krvjo gasi; naj torej pazi, da svoje ne prelije“.

Tako govoreč razvnmal se je čedalje bolj; kri mu je jela kar siliti v glavo in iz oči mu je žarel plamen. Videti je bilo, da ga prevzema jeza in zloba, v takem stanu je popolnoma zgubil pamet in zavest.

„Krivonosu ukažem, da mi ga na vrvi pripelje!“ kriči. „Pod noge si ga položim, po njegovem hrbtu bom sedal na svojega konja!

Skretuski je gledal zaničljivo razljutenega Hmelnickega. Potem pa odvrne mirno:

„Zmagaj ga poprej!“

„Jasno velmožni hetman!“ reče Krečovski, „naj vendar ta ošabni plemič že otide; ne spodobi se tvojemu dostojanstvu, da se jeziš nad njim. Ker si mu obljubil prostost, misli sedaj še, da ne boš ostal mož beseda, ali pa poslušal njegovo opominovanje“.

Hmelnicki se zavé. Še je nekoliko zarohnel, potem pa reče:

„Naj gré; bode vsaj znal, da Hmelnicki dobro z dobrim plačuje. Dajte mu, kakor sem rekel, pernač in štirideset Tatarjev, ki naj ga spremijo do tabora.“

Na to, obrnivši se k Skretuskemu, doda:

„Ti pa vedi, da sva se pobotala. Prikupil si se mi navzlic tvoje ošabnosti; če pa prideš še enkrat meni v pest, ne izviješ se več“.

Skretuski in Krečovski otideta.

„Ker te je hetman spustil od sebe zdravega“, reče Krečovski, „da lahko greš, kamor ti je všeč, svetujem ti, ker sva stara znanca, odtegni se strani, ako hočeš v Varšavo, ne pa na Zadneper, ker od tod živa vaša noga ne ujide. Če si pameten, prestopi k nam; pa vem, da je brezvspešno

s teboj govoriti o tem. Dospel bi visoko, kakor mi dospemo“.

„Na vislice“, zamomlja Skretuski.

„Niso mi hoteli dati starostva litinjskega, sedaj si jih pridobim ne jedno, marveč deset. Izgnati hočemo gospodo Konecpoljske in Kalinovske, Potocke in Ljubomirske, Višnjeveške in Zaslavske ter vso plemstvo. Njih imetje si razdelimo, saj mora biti to po volji božji, ker nam je dal že dve tako slavni zmagi“

Skretuski ni slišal, kar mu je pravil polkovnik; zamislil se je v nekaj družega. Ta nadaljuje:

„Ko sem po bitki in naši zmagi videl v Tuhaj-bejevem šotoru mojega gospoda in dobrotnika, velmožnega kraljevega hetmana zvezanega, začel me je takoj oštevati z nehvaležnikom in Judežem. Rekel sem mu: Jasno velmožni vojvoda, ne smatraj me nehvaležnikom. Ko zasedem enkrat tvoje gradove in posestva, — obljubi mi samo, da se ne boš upiral, — vzamem te za podstarosto. Ho! ho! Tuhaj-bej si napolni mošnjo z denarji teh ptičev, katere je vjel in jih radi tega redi. Ko bi tega ne mislila, že davno bi se s Hmelnickim drugače pogovarjala ž njimi. Toda evo! voz je za te pripravljen in Tatarji tudi. Kam torej hočeš iti?“

„V Čehrin“.

„Kakor si postelješ, tako boš ležal. Tatarji te spremijo, če bočeš, naravnost v Ljubno. Tako jim je zaukazano. Skrbi samo, da jih tvoj knez

ne dá natakiniti na kole, kar bi gotovo učinil s Kozaki. Radi tega so dali ti Tatarje. Hetman je tudi ukazal, da ti dajo tvojega konja. Ostani zdrav ter nas ohrani v blagem spominu. Pozdravi tudi kneza v hetmanovem imenu; če boš vtegnil, pa mu prigovarjaj, naj se pride poklonit Hmelnickemu. Nemara mu prizanesó. Ostani zdrav!“

Skretuski sede na voz, katerega obstopijo Tatarji. Odšli so. Čez trg priti je bilo res težavno, ker je bil ves natlačen Zaporožcev in prostakov. Jedni in drugi so si kuhali kašo ter prepevali pesni o zmagi pri Žoltih vodah in pri Korsunu. Zložili so jih slepci, tamburaši, katerih je mnogo od vseh strani privrelo v tabor. Med ognji, nad katerimi so viseli kotli s kašo, ležala so tu in tam trupla pomorjenih žensk, nad kojimi so vršili po noči svoje orgije, ali pa so štrlele kviško piramide, sestavljene iz odsekanih glav. Trupla in glave so že trohnele ter razširjale smrad, ki pa, kakor je bilo videti, tolpi ni bil nadležan. Mesto je imelo na sebi sledove opustošenja in divje razuzdanosti Zaporožcev. Okna in vrata so bila odtrgana, pahišno orodje na tisoč kosov zdrobljeno, in zmešano s puhom in slamo, ki je bila raztresena po trgu. Kâpi hiš so služili za vislice, kamor so obešali največ žide, s katerimi se je tolpa tu pa tam zabavala, drže se za noge obešencev in gugala na njih.

Na jednej strani trga je stalo začrnelo pogorišče požganih hiš, med njimi tudi farne cerkve;

od pogorišča je še puhtela vročina in se valil dim. Smrad požara je napolnoval ozračje. Za pogorelimi hišami je stal ostrog, preko katerega je moral gospod Skretuski iti, in tolpe jetnikov, katere so čuvale goste straže Tatarjev. Kdor se v okolici Čehrina, Čerkasa in Korsuna ni vtegnil pravočasno skriti; kdor ni padel pod sekiro prostakov, prišel je med vjetnike. Bili so med vjetniki tudi vojaki, koje so vjeli v obeh bitkah in in prebivalci iz okolice, ki se niso mogli, ali niso hoteli pridružiti vstaji: plemiči in prostaki, podstaroste, uradniki, lastniki pristav, nižje plemstvo, stanujoč na deželi, obojega spola in otroci. Starcev ni bilo, ker so jih kot nesposobne za prodaj Tatarji pomorili. Oplenili so tudi cele vasi in naselbine ruske, čemur Hmelnicki ni smel nasprotovati. Na mnogih krajih se je pripetilo, da so možje odšli v kozaški tabor, a v plačilo so Tatarji požgali njih bajte ter pobrali žene in otroke. V splošnej razbrzdanosti in poživinjenju ni nihče po tem popraševal, nihče se ni pritoževal. Prostaki, ki so zgrabili za orožje, odpovedali so se rojstnemu kraju, ženam in otrokom. Odvzeli so jim žene, jemali so jih tudi oni, — še lepše, namreč Poljakinje, katere so potem, ko so jim že presedale, pomorili, ali pa prodajali Tatarjem. Med vjetniki ni manjkalo ukrajinskih „molodic“ (deklet), zvezanih po tri, po štiri skupaj z jedno vrvjo z gospodičinami plemiških hiš. Pogled na te ljudi je pretresal dušo do globine ter vzbujal

željo po maščevanju. Razcapane, na pol nage, izpotavljene nesramnim burkam paganov, ki so vsled radovednosti tropoma hodili po majdanu, jih suvali, pretepali ali poljubovali z ostudnimi ustnicami, izgubljale so zavest in voljo. Nekatere so stokale, druge glasno vpile, zopet druge vdajale se brez upora s kalnimi očmi in blaznostjo na licu vsemu, kar jih je doletelo. Tu in tam ozval se je krik vjetnika, ki se je obupno branil, ko so ga brez usmiljenja morili. Biči iz volovskih kôž so žvižgali med tolpami; ta žvižg se je mešal s kiki bolesti, vpitjem dece, mukánjem živine in razgetanjem konj. Plen še niso razdelili in postavili v red; povsod je vladala največja zmešnjava. Vozovi, konji, goveda, velblodi, posode, preproge, orožje: vse je bilo stlačeno v jeden ogromen tabor ter le še čakalo, da se vredi in razdeli. Zopet in zopet so prednje straže (bojne oddelki) prignale nove tolpe ljudi in živine; težko obloženi vozovi so ropotali čez Roš; iz glavnega tabora pa so dohajali neprestano novi gostje, da bi se radovali pri pogledu nabranega plena. Nekateri, pijani žganjice, oblečeni na vse mogoče načine, kakor: v mašne plašče in srajce, ruske „rjase“ (meniške kute) ali celo v ženske janke, jeli so se pretepavati med seboj in trgati za to, kar bo kateri dobil. Tatarski živino-gonjači, sedeči na tleh med čredami, so se zabavali, drugi piskali na piščalke prosunljive melodije, drugi kratili si čas z igro ter pretepavali se med seboj.

Tolpe psov, ki so prišli semkaj za svojimi gospodarji, so se jezno grizle in žalostno tulile.

Gospod Skretuski je prišel naposled čez to zemeljsko peklo, polno jeka, solz, nadlog in peklenškega krika misleč si, da si bo svobodneje oddahnil; kar zapazi za taborom zopet nekaj strašnega. V daljavi zagleda pravi tabor, iz katerega se je neprestano glasilo razgetanje konj in v njem mrgolelo na tisoče Tatarjev. Nekoliko bližje ob cesti, ki pelje v Čerkas, pa so se mladi bojevniki vadili streljati z loki v slabejše ali bolne vjetnike, kateri bi ne mogli prestati dolge poti na Krim. Nekoliko trupel so vrgli na cesto, prestreljenih kakor sito; nekatera njih so se še krčevito zvijala. One, v katere so streljali, privezali so za roke k drevju, ki je stalo poleg ceste. Tudi stare ženske so bile med njimi. Smeh zadovoljnosti so spremljali po dobrem strelu kriki:

„Jakše iegit! Dobro, fantje!“

„Uk jakše kol! Lok je v dobrih rokah!“

Okrog glavnega tabora so klali na tisoče živine in konj v hrano borilcem. Zemlja je bila oblita s krvjo. Odurni sopuh surovega mesa je dušil dih v prsih; med njimi so se kretali rujavi Tatarji z noži v rokah. Dan je bil vroč, solnce je pripekalo. Še le čez jedno uro hoda je prišel Skretuski sè svojim spremstvom na prazno poljano; pa še v daljavi je delj časa čul hrup in mukanje živine. Potoma so bili videti sledovi roparjev. Tu in tam si videl požgane naselbine,

kviško štrleče dimnike, pomandrano setev, zlomljena drevesa in polomljene sadunosnike pri kočah. Na cesti so ležala poleg crknjenih konj človeška trupla grdo razmesarjena, modrikasta in zabuhla. Nad njimi je krožila tolpa vran in krokarjev, dvigajoča se s hrupom in vriščem pred ljudmi. Krvavo delo Hmelnickega se je odkrivalo v vsej svoji nagoti očem; težavno je bilo uganiti, proti komu je dvignil svojo rokó, ker je lastna njegova očetnjava ječala pred vsem pod težo sužnosti.

V Mlejevu so srečali zopet tatarske prednje straže, ki so gonile nove tolpe vjetnikov. Horodišče je bilo požgano do tal. Na kviško je molel samo zidani cerkveni zvonik in star dôb, stoječ sredi trga, pokrit s strašnim sadom. Na njem je viselo več mladih židov, obešenih pred tremi dnevi. Tu je bilo pomorjeno tudi dokaj plemstva iz Konoplanke, Starosela, Vozovke, Balakleja in Vodačeva. Trg sam je bil prazen, ker so možje odšli k Hmelnickemu; ženske, otroci in starci pa so zbežali v hosto pred pričakovanim prihodom vojske kneza Jeremije. Z Horodišča je odrinil Skretuski na Smilje, Zabotin in Novoselce proti Čehrinu; vstavil se je na poti le toliko, da so si konji nekoliko odpočili. Druzega dne opoludne so dospeli v Čehrin. Vojska je mestu sicer prizanesla ter so le nekatere hiše bile razsute, med njimi hiša Čaplinskega do tal. V mestu je stal podpolkovnik Naokolopalec in pri njem tisoč molojcev; toda on in molojci, kakor vsi prebivalci

so živeli v največjem strahu, ker so bili prepričani, da knez vsaki hip dospe in se najgrozovitejše maščuje. Ni se sicer dalo poizvedeti, kdo trosi te novice, od kod prihajajo; mogoče pa je bilo, da so izvirale iz strahu. Povsod se je ponavljala govorica, da knez že vesla po Suli, da je bržčas že nad Dneprom, da je požgal Vasjutince, posekal prebivalce v Borisu. Zato je vsaka bližajoča se tropa jezdecev, ali pešcev, povzročevala neizmeren strah. Gospod Skretuski je rado vedno poslušal ta poročila; zakaj vedel je, ko bi rayno ne bila resnična, vendar močno zabranjujejo razširjenje vstaje na Zadnepriu, katero je držal knez pod svojo oblastjo.

Skretuski bi bil rad zvedel kaj gotovejšega od Naokolopalca; pa pokazalo se je, da podpolkovnik sam enako z drugimi ni vedel ničesar o knezu ter bi bil od Skretuskega sam rad zvedel kakih novic. Ker so bili potegnjeni na to stran reke vsi bajdaki, čolni in rance, tudi begunci z nasprotnega brega niso prihajali v Čehrin.

Skretuski se ni dolgo bavil v Čehrinu. Ukazal je, naj ga prepeljajo na nasprotni breg. Na to se je brez odlašanja napotil k Rozlogom. Ker je bil zagotovljen, da se kmalo prepriča, kaj se je zgodilo z Heleno, in upajoč, da se je rešila in skrila s strino in kneziči v Ljubnem, okrepčalo se mu je tudi zdravje. Presedel je torej z voza na konja, ter brez usmiljenja podil svoje Tatarje, ki so ga smatrali svojim gospodarjem; zato se

njegovemu povelju niso smeli upirati. Dirjali so, kakor bi jih kdo podil; za njimi se je dvigal oblak prahu izpod konjskih kopit. Puščali so za seboj selišča, pristave in vasi. Kraj je bil pust, človeška bivališča prazna tako, da dolgo niso srečali žive duše. Brž ko ne pa so se tudi vsi skrili pred njimi. Tu in tam je ukazal gospod Skretuski iskati po sadovnikih, pašnikih, po polji in podstrešji, pa niso nič našli.

Še-le za Pohrebami je zapazil jeden Tatarjev človeško bitje, ki si je prizadevalo, da bi se skrilo v trsičju nad Kahamlikom.

Tatarji so skočili k reki; čez nekoliko minut pripeljejo pred gospoda Skretuskega dvoje ljudi popolnoma nagih.

Jeden je bil starec, drugi vitek, petnajst ali šestnajst-leten fantin. Oba sta se tresla strahu in nista mogla dolgo časa spregovoriti besedice.

„Od kod sta?“ vpraša ju gospod Skretuski.

„Nisva od nikoder!“ odgovori starec. „Jaz hodim po prosjačenju — s teorbano in ta mutec me spremlja“.

„Od kod prideta sedaj, iz katere vasi? Le odkritosrčno povej, nič se vama ne zgodi!“

„Midva, gospod sva hodila po vaseh; tu pa naji je nekak „čort“ (zlod) oropal. Škornje sva imela dobre, pa jih je vzel, kučmi dobri, — tudi ti je vzel, suknji po vsmiljenju ljudi dobri, — tudi nji je vzel in celo teorbane nama ni pustil“.

„Vprašam te bedak, iz katere vasi prideš?“

„Ne vem, gospod. Berač sem. Pa tudi naga sva. Po noči zmrzujeva, po dnevi pa iščeva usmiljenih ljudi, ki bi nama dali obleko in hrane, zakaj gladna sva“.

„Čuj torej starec! Odgovarjaj na to, kar te vprašam, sicer te ukažem obesiti“.

„Ničesar ne vem, gospod“.

Bilo je očitno, da je berač naumil ne odgovarjati, ker ni znal, kdo je ta, ki ga sprašuje.

„Ali si bil v Rozlogih, kjer stanujejo kneziči Kurčeviči?“

„Ne vem, gospod“.

„Obesite ga!“ zakriči gospod Skretuski.

„Bil sem, gospod bil!“ odvrne berač, ko vidi da tu ni več šala“.

„Kaj si videl tam?“

„Bila sva tam pred petimi dnevi in potem sva v Brovarkih slišala, da so tje vitezi prišli“.

„Kakšni vitezi?“

„Ne vem, gospod! Jeden pravi: Lahi, drugi pa, da Kozaki“.

„Na konje!“ zakriči gospod Skretuski Tartarjem.

Spremstvo je zdirjalo naprej. Solnce je ravno zahajalo kakor takrat, ko je namestnik, srečal Heleno in kneginjo na cesti, ter jezdil z njima poleg Rozvanove kočije. Kahamlik se je močno lesketal v zarji. Ko je postal mrak, bilo je vse tihejšje, lepše, toplejše. Takrat je jezdaril gospod Skretuski s prsi polnimi sreče in budečih se milih nâd;

sedaj je podil konja, kakor prokletec, katerega ženejo vihre nemira in zlobnih predslutinj. Obupni glas mu je klical v duši: „Bohun jo je odpeljal! Ne bodeš je več videl!“ pa tudi glas upanja: „Bili so knezovi vojaki! rešena je!“ Ti glasovi so ga mučili, toliko da mu ni počilo srcé. Gnali so konje s poslednjimi močmi. Minila je ura za uro. Mesec je izšel in plezajoč višje, čadalje huje blede. Konji so se pokrili s peno in težko hropli. Planili so v gozd ter zginili skozi kakor blisk; dospeli so v jarek, a za jarkom so že Rozlogi. Trenutek še in zvedel bo vitez, kaj mu je osoda odločila. Med tem mu veter žvižga v ušesih urne ježe, čapka mu pade z glave, konj pod njim ječi, kakor bi se imel takoj zgruditi. Trenutek še, jeden skok še in jarek se odpre. Že! Že!

Naglo se izvije strašen krik iz ust gospoda Skretuskega.

Dvor, kolarna, hlevi skednji, ploti in višnjevi sadunosnik, — vse je zginilo.

Bledi mesec je osvetljeval grič in na njem kup črnega pogorišča, ki pa se ni več kadilo. Noben glas ni pretrgal tihote.

Gospod Skretuski je stal nem pred okopom; le roki je dvigal kviško in gledal, gledal ter nekako čudno stresal glavo. Tatarji pridržé konje. On skoči s konja, poišče ostanek požganega mosta, stopa po tramu čez rov ter sede na kamen, ki je ležal sredi dvorišča. Sedaj se začne ogledovati, kakor človek, ki je prišel prvokrat v ne-

poznan kraj. Zavest ga zapusti. Toda ni dal glasu od sebe. Oprši čez trenotek roki ob kolena, pobesi glavo ter ostane tako nepremičen, da se ti je zdelo, da je zaspal. Če pa ne spi, je otrpnil; po glavi so mu namesto misli preletavale same nejasne slike. Videl je najpoprej Heleno tako, kakoršno je zapustil, ko je šel na daljni Sič, samo lice je imela zakrito v meglo, da ga ni mogel videti. Hotel jo je dobiti iz te megle, pa ni mogel. Torej je težkega srca cdšel. Potem mu je mignil mimo trg čehrinski, stari Zacvilibovski. pa spekedrano lice Zaglobe. To lice se mu je posebno dolgo postavljalo pred oči, dokler ga ni spodrinilo turobno obličje Grodzickega. Videl je še Kudak, porohe, boj na Hortici, Sič, vse potovanje in vse dogodke do poslednjega dneva, do poslednje ure. Zdaj se mu stemni! Kaj se godi ž njim? sam ni znal. Čutil je le, da gre k Heleni v Rozloge; pa moči mu zmanjka, zato počiva na pogorišču. Hoče se dvigniti ter iti dalje; pa neka neizmerna slabost ga je prikovala na mesto, na katerem je sedel, kakor bi mu kdo stot težke kroglice privezal na noge.

Sedel je in sedel. Čas je tekel naprej. Tartarji so se razvrstili po prenočišču ter začeli peči na ognju kose konjskega mesa. Nasiteni polegli so po tleh.

Ni še pretekla jedna ura, ko skočijo po konci.

Iz daljave se sliši hrup, podoben odmevu, kakoršnega dela obilno število jezdecev bežečih

v urnem hodu.

Tatarji so takoj natakneli na drog belo plahto ter prižgali ogenj, da je gorel s plamenom, da so jih prišleci lahko že od daleč spoznali za poslance miru.

Topot konj, razgetanje in brenketanje sabelj se je bližalo čedalje bolj; kmalo se pokaže na cesti oddelek jezdecev, ki je takoj obkolil Tatarje.

Začne se kratek razgovor. Tatarji so pokazali na osebo, sedečo na griču; bilo jo je kaj lahko videti, ker jo je obseval mesečni svit, ter omenili, da spremljajo poslanca, ki pa sam najbolje zna, kam je namenjen.

Zdaj gre poveljnik s tovariši na grič; komaj se približa ter pogleda sedečemu v lice, položi roki navskriž ter zakriči:

„Skretuski! Za Boga živega, to je Skretuski!“
Namestnik se ne gane.

„Gospod namestnik! me ne poznaš? Sem Bihovec. Kaj ti je?“

Namestnik le molči.

„Za Boga, zbudi se vendar! Hej tovariši le bliže!“

Res je bil gospod Bihovec, ki je šel kot prednja straža vojske kneza Jeremije.

Med tem dospo tudi drugi polki. Novica, da so našli Skretuskega, raznese se bliskoma med vojaki. Vsi hité pozdravit milega tovariša. Mali Volodijevski, dva Sešinca, Dzik, Orpiševski, Migurski, Jakobovič, Lenc, gospod Longin Pod-

bipeta in množica drugih častnikov je hitela na vso sapo na grič. Toda zaman so ga nagovarjali, klicali po imenu, stresali za rameni, poskušali dvigniti ga; — gospod Skretuski jih gleda z široko odprtimi očmi, pa nikogar ne pozna. Da nasprotno, zdelo se je, da jih je spoznal, pa je do njih popolnoma malomaren. Torej so razumeli vse oni, ki so vedeli za njegovo ljubezen do Helene — skoro vsi so to že vedeli, — spomniviši se, na katerem mestu se nahajajo, ko so pogledali po pogorišču.

„Od bolesti je zgubil zavest“, reče jeden.

„Obup mu je zmešal možgane“.

„Spremite ga k duhovniku. Nemara se zdrami, ko ga zagleda!“

Gospod Longin je obupno vil roki. Vsi navzoči obkolijo namestnika ter ga sočutno gledajo. Nekateri so si otirali solze z rokavicami, drugi žalostno vzdihali. Kmalu je prerila krog vzvišena postava in približavši se polagoma namestniku, položi mu obe roki na glavo.

Bil je duhovnik Muhovecki.

Vsi umolknejo in pokleknejo, kakor bi pričakovali čudeža. Pa duhovnik ni storil čudeža, marveč drže roki na glavi Skretuskega, dvignil je oči k nebu, osvetljenemu od lune, ter začel glasno moliti:

„Oče naš, ki si v nebesih. Posvečeno bodi tvoje ime. Pridi k nam Tvoje kraljestvo. Zgodi se Tvoja volja . . .“

Tu umolkne in čez trenotek ponovi glasneje in svečaneje:

„ . . . Zgodi se Tvoja volja! . . . “

Nastala je tišina.

„Zgodi se Tvoja volja!“ ponovi tretjič duhovnik.

Zdaj se izvije iz ust Skretuskega glas neizmerne bolesti pa tudi vdanosti:

„Kakor v nebesih, tako na zemlji!“

Vitez se stokaje zgrudi na tla.

(Konec prvega zvezka.)

Popravki prvega zvezka.

Stran:	tiskano je:	treba čitati:
3 ₁₃	njej	njih
22 ⁵	zaporžske	zaporožke
48 ₁	ime	naslov
57 ²	nakrat	naenkrat
63 ₁₂	Kahamlika	Kahamlik
70 ⁸	Bakčiseraj	Bahčisaraj
70 ₁₃	galerijah	galerah
92 ⁵	plesknil	plosknil
96 ₁₃	dal	del (denem)
156 ₁₄	videli boste	boste videli
161 ⁶	brodajenje	brodarenje
166 ₂	kraetkm	kratkim
172 ⁷	ravidi	razvidi
177 ₁₄	Gospod gredo	Gospod, gredo
194 ₆	gospóda	gospôda
251 ₁₄	polndne	poludne
253 ₆	vlaška	valaška.

Opomba: 22⁵ pomeni od zgoraj, 48₁ od spodaj.

